

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД : 336.6 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

НУРАЛИЕВА ДИЛАФРУЗ КАМОЛОВНА

**ҶАНБАҲОИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ РУШДИ БОЗОРИ
ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз
рӯйи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Душанбе-2025

Диссертатсия дар кафедраи кори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст

Рохбари илмӣ: **Собирзода Нурали Миралӣ** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, профессори кафедраи баҳисобгирии бухгалтерии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Хайрзода Шукрулло Қурбоналӣ** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи давлатии Данғара;
Султонов Мусулмон Субҳонович – номзоди илмҳои иқтисодӣ муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон**

Ҳимояи диссертатсия «21» ноябри соли 2025, соати 13:00 дар маҷлиси Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru; телефони котиби илмӣ: (+992) 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои иқтисодӣ**

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Рушди иқтисодиёт, пешрафти бозори молиявӣ, густариши амалиёти молиявӣ ва таҳкимёбии асбобҳои молиявӣ дар шароити муносири иқтисодӣ ба раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ низ таъсири амиқ расонид. Баъд аз гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва ташкили низоми бонкдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бозори хизматрасониҳои бонкӣ ташаккул ёфт ва доираи маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ васеъ гариданд. Гузариш ба низоми дузинагии бонкдорӣ шароит фароҳам овард, ки бозори хизматрасонҳои бонкӣ шакл гирад ва давра ба давра ҳамчун субъекти муҳими иқтисодӣ рушд ёбад. Илова ба ин, бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар пешрафти муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ нақши калидиро иҷро намуда, дастрасии аҳолиро ба маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ таъмин менамояд. Метавон қайд намуд, ки таи солҳои охир дар низоми молиявӣ – бонкии ҷаҳон тағйиротҳои зиёде мушоҳида мешаванд, ки раванди инкишофи босуботи бозори хизматрасониҳои бонкиро ҳалалдор менамоянд. Бӯҳронҳои молиявии ҷаҳонӣ, ки пайваста ба амал меоянд, ба низоми бонкӣ низ таъсири манфии худро мерасонанд. Ин омил тақозо менамояд, ки ташкилотҳои қарзӣ дар бозор фаъолияти худро мутобиқ ба шароити навини иқтисодӣ роҳандозӣ намоянд ва доираи маҳсулотҳои пешниҳодшавандаро тақвият бахшанд.

Шароити муносири иқтисодӣ тақозо менамояд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун бахши калидии иқтисодиёти миллӣ баромад намояд ва таҳкими дигар соҳаҳои низоми хоҷагидориро таъмин созад. Махсусан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди бемайлони бозори хизматрасониҳои бонк метавонад, ки заминаи асосии тарақиётро барои дигар субъектҳои иқтисодӣ фароҳам оварад ва аҳолиро ба маҳсулотҳои бонкӣ таъмин созад. Таҳлилҳои нишон медиҳанд, ки таъсири бӯҳронҳои молиявӣ ба низоми бонкӣ ва фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ зиёд аст ва таъмини рақобатпазирии баланд ва таъмини пардохтпазирии ташкилотҳои қарзӣ метавонад рушди бозори хизматрасониҳои бонкиро ба роҳ монад ва фаъолияти самараноки онҳоро таъбиқ созад. Махсусан, бӯҳронҳои молиявии солҳои 2008-2009 ва 2014-2015, ки ба низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бетаъсир намонд, вазъи молиявии ташкилотҳои қарзиро муташанниҷ гардонид.

Дар робита ба ин масъала, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми худ қайд намуданд, ки “Бонки миллӣ ва ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки дар самти дарёфти манбаъҳои иловагии маблағгузорӣ ва дар ин замина зиёд кардани пешниҳоди қарзҳои дарозмуддат, дастрас ва бо ғоизи паст, инчунин, пурра ҷорӣ намудани низоми рақамии хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳамаи минтақаҳои кишвар ва истифодаи васеи технологияҳои молиявӣ тадбирҳои иловагӣ андешанд” [7].

Тақмили муносибатҳои қарзӣ, ҳисоббаробаркуниҳо миёни субъектҳои иқтисодӣ, таъмини иқтисодиёт бо захираҳои пулӣ, баландбардории бозоргирии бонкҳо, диверсификатсияи сармояи бонк ва рушди муносибатҳои муттақобила миёни ташкилотҳои қарзӣ аз самтҳои мебошанд, ки бо истифодаи механизми

бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд тақвият ёбанд. Омӯзиш, баррасӣ ва таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ амалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ имконият фароҳам меорад, ки ин бозор ба таври босуръат таҳким ёбад ва сифати маҳсулотҳои бонкӣ баланд гардад.

Дар робита ба таҳқиқотҳои анҷомпазируфта қайд намудан мумкин аст, ки масъалаи тараққиёбии хизматрасониҳои бонкӣ дар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби як қатор олимони ватанӣ пажӯҳиш шудааст. Аммо, аз нигоҳи сохторӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ ва тақвияти асосҳои институтсионалӣ бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон нӣз ба таҳқиқи амиқ дорад. Аз ин рӯ метавонем мавзӯи интихобшударо мубрам ва зарурӣ арзёбӣ намоем.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Ҷанбаҳои гуногуни муаммоҳои рушди низоми бонкӣ, масъалаҳои тақвияти устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ, инкишофи хизматрасониҳои бонкӣ ва таъсири он ба иқтисоди миллӣ аз ҷониби олимони тоҷик ба монандӣ: Қаюмов Н.К., Назаров Т.Н., Саидмуродзода Л.Х., Умаров Х., Ш. Раҳимзод, Раҳимов З.А., Раҷабов Р.К., Кодирзода Д.Б., Давлатов И.Х., Бердиев Р.Б., Султонов З.С., Хушвахтзода Қ.Х., Обидов Ф.С., Шарипов Б.М., Улуғходжаева Х.Р., Иброҳимзода И.Р., Ҳикматов У.С., Аминов Х.И., Ғаниев Р.Ғ., Ятимов Х., Хусейнова Д., ва дигарон ба таври назаррас таҳқиқ шудааст.

Оид ба рушди низоми бонкӣ, ҷанбаҳои муҳими хизматрасонҳои бонкӣ ва инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ саҳми олимони хориҷӣ ба монанди: Лаврушина О.И., Жуков С.А., Костерина Л.Б., Шевчук А.М. В.К. Сенчагов, В.М. Новикова, В.Н. Живалова, Г.Г. Фетисова, Г.Н. Белоглазова, Е.Б. Герасимов, К.С. Тихонков, М.А. Котляров, С.А. Андрюшин, С.М. Богомоллова, С.Н. Капустин назаррас арзёбӣ мегардад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба самтҳои асосии таҳқиқотҳои бунёдию амалӣ, аз ҷумла самтҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, №392), «Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022–2026» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2022, №314), «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025» (қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636), «Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, №642), инчунин, бо нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи кори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар доираи мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ» мутобикат менамояд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот баррасӣ, омӯзиш ва таҳқиқи масоили рушду инкишофи ҷанбаҳои ташкиливу иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муносири иқтисодӣ ва дар ин замина таҳияи тавсияҳо марбут ба

инкишофи минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ карда мешавад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ба мақсади гузошташуда, иҷроиши вазифаҳои дар поён овардашуда зарур арзёбӣ мегардад:

- таҳқиқи асосҳои назариявии рушди инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар иқтисодиёт ва мушаххас намудани заминаи ташаккули бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар ҷаҳон;

- ошкорсозии аҳамияти иқтисодии инноватсияҳо ва таъсири онҳо ба раванди фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ;

- баҳодиҳии сатҳи рақобатнокӣ ва таҳлили вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- баррасии омилҳои ба ҳолати бозори хизматрасонҳои бонкӣ таъсирбахш ва тавсияҳо оид ба коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ, муайяннамоии самтҳои асосии густариши бозори мазкур дар шароити муосири иқтисодӣ ва пешниҳоди роҳҳои тақмилдиҳии он.

Объекти таҳқиқотро чараёни ташаккул ва рушди асосҳои ташкилӣ – иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқотро низоми муносибатҳое, ки дар раванди ташкил ва инкишофи хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба амал меоянд ва дастрасии субъектони иқтисодиро ба хизматрасониҳо сода мегардонанд, ташкил медиҳад.

Фарзияи таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертатсионии анҷомёфта, самтҳои муҳими фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, баландбардории сифати маҳсулотҳои бонкӣ, таъмини фаъолияти густурдаи ташкилотҳои қарзӣ дар бозор, рақобати солим миёни онҳо ва дастрасии аҳоли ба хизматрасониҳои бонкӣ пажӯҳиш гардидааст. Дар заминаи таҳқиқотҳои анҷомёфта оид ба бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ҳолати рушди бозори мазкур суръат ёфта, сифати маҳсулотҳои бонкӣ тақвият меёбад ва дастрасии шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ба маҳсулотҳои бонкӣ таъмин мешавад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро пажӯҳишҳои анҷомдодаи муҳаққиқони ватанӣ ва олимони хориҷӣ, ки бо тақвияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ, рушди низоми бонкӣ, баландбардории сифати маҳсулотҳои пешниҳодшаванда, васеъгардонии доираи маҳсулотҳои бонкӣ, истифодаи инноватсия дар пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ ва рушди бемайлонии бозори хизматрасониҳои бонкӣ алоқаманд мебошанд, ташкил додаанд. Дар робита ба ин, ҷанбаҳои муҳими рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, сохтори он, асосҳои ташкилии он дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон пажӯҳиш гардида, заминаи рушди минбаъдаи он аз нигоҳи илмӣ асоснок карда шудааст. Муқаррароти асосии назариявии таҳқиқоти диссертатсия дар шароити имрӯза бо пешниҳодҳои мушаххас илман асоснок карда шуда, барои рушди густурдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти фаъолияти инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ, замина фароҳам меорад.

Асосҳои методи таҳқиқотро андешаҳои олимони соҳа, назарияҳо ва концепсияҳои мушаххасе, ки дар робита ба рушди низоми бонкӣ ва тараққиёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир қарор доранд, ташкил додаанд. Гузашта аз ин, ҳуҷҷатҳои стратегии давлатӣ, санадҳои меъёрий-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба низоми бонкӣ ва фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, инчунин маълумотҳои омории Бонки миллии Тоҷикистон ва дағар ташкилотҳои қарзӣ мавриди истифодаи васеъ қарор дода шудаанд. Дар баробари ин, усулҳои муқоиса ва ҷамъбаст, таҳлил ва синтез, мантиқи диалектикӣ, гурӯҳбандӣ, усули ҳулосаи назариявии илмӣ ва моделсозӣ, ки эътимоднокии диссертатсияро таъмин мекунанд, ҳангоми иншои диссертатсия мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Сарчашмаи маълумот. Таҳқиқоти илмӣ дар заминаи маълумотҳои расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон, Бюллетени омили бонкӣ, ҳисоботи бонкҳои тиҷоратӣ ва сомонаҳои расмӣ онҳо, дастурамалу низомномаҳои бахши бонкӣ, маълумотҳои омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои расмӣ бонкҳои хориҷӣ ва сомонаҳои интернетӣ истифода гардидааст.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи қори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон таи солҳои 2019-2023 иҷро шудааст.

Навгони илмӣ диссертатсияро таҳқиқ, баррасӣ ва омӯзиши тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва асосҳои ташкиливу иқтисодии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намуда, дар ин асос таҳияи низоми муассири рушди он бо назардошти шароити муосири иқтисодӣ ташкил медиҳанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки дорои хусусияти навгониҳои илмӣ мебошанд, чунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

1) бо таҳқиқи асосҳои назариявӣ, концепсияҳо, афкори иқтисодии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ заминаи мусоид фароҳам омад, ки хусусиятҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ, инкишофи бемайлони он мавриди пажӯҳиш қарор гирад ва давраҳои рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо назардошти таҷрибаи хориҷӣ мушаххас гардида, назари муаллиф пешниҳод шудааст ва ошкор гардид, ки дар ҷараёни фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва такмилёбии дастрасии аҳоли ба маҳсулотҳои бонкӣ инноватсия мавқеи калидиро касб менамояд ва дар ин асос нақши инноватсияҳо дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ баррасӣ гардида, аҳамияти технологияи муосири молиявӣ дар баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ, васеъгардии доираи маҳсулотҳои бонкӣ ва таҳкимёбии хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ баррасӣ карда шуда, аҳамияти инноватсия дар тақвияти фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ таҳрикдиҳандаи минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ карда шудааст;

2) мушаххас гардид, ки дар шароити муосири иқтисодӣ ба ҷараёни рақобатпазирии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ таъсир расонида, таҳкими он раванди тақвиятёбии ташкилотҳои қарзиро таҳрик мебахшад, инчунин, мавқеи ташкилотҳои қарзӣ баррасӣ гардида, амалиёт ва маҳсулотҳои бонкӣ таҳлил карда шудаанд ва бо истифодаи усули ННН (Herfindahl–Hirschman Index) сатҳи

рақобат дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ миёни ташкилотҳои қарзӣ ошкор гардид ва мушаххас карда шуд, ки ҳиссаи зиёди доройҳо ва сармояи низоми бонкӣ дар идораи 3 бонки тичоратӣ мебошад, ки ин аз нигоҳи баҳодихӣ тибқи усули ННН аз меъёри муқаррарнамуда тибқи усули мазкур зиёд мебошад;

3) муаммоҳои дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҷойдошта ошкор шуда, он омилҳое, ки метавонанд ба ҷараёни фаъолияти бозори хизматрасониҳои таъсири манфӣ расонанд, гуруҳбандӣ гардида, мушаххас гардидааст, ки сатҳи маърифати молиявии аҳоли, сифати хизматрасониҳои пешниҳодшаванда, инфрасохтори дастраскунии маҳсулотҳои бонкӣ, тартиби пешниҳоди хизматрасониҳо, мутобикати хизматрасониҳо ба талаботи муштариён ва ғайраҳо ба фаъолияти бозори мақур таъсир расонида метавонанд, илова ба ин, таҳкими сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси рушди фаъолияти инноватсионӣ – рақамӣ, ба таври васеъ истифода намудани технологияи муосир, хизматрасониҳои фосилавӣ, РС-банкинг, интернет банкинг ва мобайл-банкинг баҳогузори шудааст;

4) механизми баландбардории сифати хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкӣ дар заминаи тақвияти рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ ва талаботи муштариён коркард гардида, усулҳои болобарии сифати хизматрасониҳои бонкӣ, баландбардории сатҳи эътимодноки дар низоми бонкӣ, роҳандозии усулҳои муосири баҳодихӣ ба сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва тақвияти менеҷменти бонкӣ дар раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ тавсия гардидаанд ва алгоритми таҳия ва татбиқи маҳсулоти нави бонкӣ, ки дар шароити муосири иқтисодӣ коркард гардида, даврони ташкил ва роҳандозии маҳсулоти нави бонкӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидааст, илова ба ин ҷанбаҳои афзалиятноки рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дақиқ карда шуда, мавқеи давлат ҳамчун институти махсус зимни тараққиёбии бахши бонкӣ баррасӣ гардидааст ва дар асоси таҳқиқи барномаҳои стратегияҳои давлатии амалкунанда концепсияи рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон коркард гардидааст, ки тибқи он муаммоҳои ҷойдошта бояд бартараф карда шаванд ва рушди устувори низоми бонкӣ таъмин гардад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- дар таҳқиқотҳои анҷомпазируфтаи олимони ватанӣ ва хориҷӣ вобаста ба моҳияти аслии хизматрасониҳои бонкӣ, маҳсулотҳои бонкӣ ва бозори онҳо дар иқтисодиёт ақидаи дақиқе пешниҳод нашудааст, ки ин омил заминаи асосиро барои пажӯҳиш дар ин самт фароҳам овард, илова ба ин моҳияти иқтисодии “бозори хизматрасониҳои бонкӣ”, “маҳсулотҳои бонкӣ” ва “хизматрасониҳои бонкӣ” дар асоси концепсияҳои мавҷуда муайян гардида, мавқеи онҳо дар ҷараёни ташакули фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян карда шудааст ва ҷараёни ташакули бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосири иқтисодӣ таҳлил карда шуда, заминаи таҳаввулоти он дар асоси таҳқиқи таҷрибаи ҷаҳонӣ асоснок гардида, марказҳои таъсирбахш ба раванди рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ баррасӣ гардидаанд;

- вазъи кунунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти омилҳои иқтисодӣ – иҷтимоии таъсиррасон таҳлил гардида, тамоюли рушди самтҳои афзалиятноки он баҳо дода шудааст ва дар ин асос бо истифодаи усулҳои муосир дараҷаи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ муайян карда шудааст;

- ошкор карда шуд, ки рақобат миёни ташкилотҳои қарзии бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо шиддат афзоиш ёфта истодааст ва дар ин замина мушаххас гардидааст, ки танҳо тавассути истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ ташкилотҳои қарзӣ имконият доранд дар бозор мавқеи устувори рақобатиро касб намоянд;

баррасӣ, омӯзиш ва таҳқиқи ҳуҷҷатҳову барномаҳои стратегӣ, ки дар соҳаи бонкдорӣ амал менамоянд, имкон дод, ки рақобатпазирии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ коркард гардад ва имкониятҳои тақвияти минбаъдаи он тавсия шудааст ва бо таҳлили ҳолати бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷанбаҳои асосии рушди минбаъдаи ин бозор муайян гардида, илман асоснок карда шудааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Муқаррароти назариявӣ ва амалии анҷомшуда дар диссертатсия метавонанд дар раванди омӯзиши фанҳои амалиёти бонкӣ, менеҷмент ва маркетинг дар бонкҳо, технологияҳои инноватсионӣ дар бонкҳо, фаъолияти бонкӣ ва рушди устувори низоми бонкии кишвар истифода шаванд.

Натиҷаҳои диссертатсияи мазкур метавонад ҳангоми таҳқиқотҳои илмӣ оид ба ташаккул ва инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ, амалиётҳои ҷудогонаи бонкӣ, истифодаи технологияи бонкӣ дар ҷараёни фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, рақамикунории фаъолияти бонкҳо, баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ мавриди истифода қарор гиранд. Муқаррароти асосии диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ – амалӣ ва илмӣ – назариявӣ, семинарҳои илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва конференсияҳои байналмилалӣ таи солҳои 2019-2024 маъруза шудаанд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқоту интишорот ва баромадҳои унвонҷӯ дар доираи мавзӯи таҳқиқотӣ тасдиқ мегардад. Натиҷаҳои диссертатсия дар конфронсҳои дохиливу хориҷӣ аз ҷониби муаллиф ироа гардидаанд ва раванди иҷроиши онҳо дар ташкилотҳои қарзӣ ба амал бароварда шудааст. Ҳулоса ва пешниҳодҳо вобаста ба таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ тавсия карда шудаанд.

Мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз, мувофиқат мекунад: б. 10.1 – Ташаккули низоми бонкӣ ва инфрасохтори он дар шароити иқтисоди бозорӣ; б. 10.10 – Инноватсияҳои молиявӣ дар бахши бонкӣ; б. 10.15 – Коркарди амсилаҳои муайян кардани нархҳо ва арзиши аслии хизматрасониҳо ва амалиёти бонкӣ; б.

10.19 – Методология ва механизми ташаккул ва истифодаи захираҳои бонкӣ ва б. 10.22 – Маҳсулоти нави бонкӣ: намудҳо, технологияи ташкил, тарзҳои татбиқ, мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Кулли марҳилаҳо ҷиҳати иҷрои нақшаи кори илмӣ, ба монанди таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва мубрамияти он, мақсадгузорӣ ва иҷрои вазифаҳои он бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст. Инчунин, як қатор масъалаҳое, ки тавассути нишондиҳандаҳои алоҳидаи бозори хизматрасонҳои бонкӣ имконпазир мебошанд, таҳлил гардида, натиҷаи онҳо ба воситаи усулҳои омӯрӣ, экспертӣ ва аналитикӣ таҳқиқ ва пешниҳод гардидаанд, ки метавонанд дар рушди бозори хизматрасонҳои бонкӣ, коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ, дастрасии аҳоли ба хизматрасонҳои заминаи мусоид фароҳам оранд.

Тасвир ва амалисозӣ. Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар конференсҳо ва семинарҳои ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ (2020–2024) муҳокима шудаанд. Таъсиҳои методӣ ва амалии диссертатсия дар ҷараёни таълим ҳангоми гузаронидани дарсҳо дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз ҷанҳои: фаъолияти бонкӣ, менеҷмент ва маркетинги бонкӣ, амалиёти бонкӣ, идоракунии хавфҳои бонкӣ, технологияи муосири бонкӣ ва бозори байнибонкии асбоб истифода гардида истодаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Вобаста ба мавзӯи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 9 мақола таҳия шудааст, ки аз онҳо 4 – мақола дар маҷаллаҳои тақрибшавандаи КОА–и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Вобаста ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот соҳтор ва мундариҷаи диссертатсия муайян карда шуд. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, нӯҳ зербоб, ҳулоса, 21 расм, 10 ҷадвал, 9 диаграмма, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 160 номгӯй иборат буда, дар ҳаҷми 183 саҳифа таҳия шудааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи рисолаи диссертатсионӣ мубрамияти мавзӯи мазкур асоснок гардида, сатҳи таҳқиқи мавзӯ мушаххас гардида, ҳадаф, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот таҳия карда шудааст, илова ба ин натиҷаҳои асосии таҳқиқот, ки дар онҳо навгониҳои илмӣ дида мешавад, инъикос ёфтаанд.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявӣю методии ташаккули бозори хизматрасонҳои бонкӣ дар иқтисодиёт» ҷанбаҳои назариявии мавзӯи мазкур, аҳамият, моҳия ва зарурияти хизматрасонҳои бонкӣ асоснок гардида, дар заминаи таҳқиқотҳои бунёдӣ соҳтори он таҳия карда шуда, таҷрибаи хориҷии рушди бозори хизматрасонҳои бонкӣ баррасӣ гардида, инноватсия ҳамчун омилҳои таҳриқдиҳандаи фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ мавриди таҳқиқи қарор гирифтааст.

Ҷараёни омӯзиш, баррасӣ ва таҳқиқи асосҳои назариявӣ ва андешаҳои муҳаққиқон имконият фароҳам оварда шуд, ки ҷараёни ташаккул ва рушди бозори хизматрасонҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор гирад ва имконоти пешрафти он баҳогузорӣ гардад. Дар робита ба ин, дар диссертатсия дарҷ

гардидааст, ки таҳкими фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ, рушди бемайлони иқтисодӣ воқеӣ аз фаъолияти самараноки ташкилотҳои қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ вобаста аст ва ин чараён бояд ба таври доимӣ ва пайваста такмил ёбад, то ки дастрасии шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ ба маҳсулотҳои бонкӣ бидуни мушкilot амалӣ гардад. Дар асоси таҳқиқотҳо муайян гардидааст, ки рушду инкишфи фаъолияти ташкилоти қарзӣ аз ташаккулёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ вобаста аст ва тақвияти пайвастаи ин бозор метавонад, ки сифати маҳсулотҳои бонкиро боло бурда, сатҳи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзиро афзояд. Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки бозори хизматрасониҳо дар иқтисодиёт дорои сохтори мураккаб буда, дар худ бахшҳои мухталифро фарогир аст. Хизматрасониҳои бонкӣ дар сохтори бозори хизматрасониҳо мавқеи махсусро ишғол намудаанд ва яке аз қисматҳои асосии он арзёбӣ мегардад. Зеро бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз нигоҳи иқтисодӣ барои рушди дигар субъектҳои иқтисодӣ заминаи мусоидро фароҳам оварда, метавонад, ки ба таҳкими минбаъдаи дигар бахшҳои бозори хизматрасониҳо дар иқтисодиёт таъсири мусбӣ расонад.

Дар робита ба сохтори бозори хизматрасониҳо дар диссертатсия дарҷ шудааст, ки маҷмӯъан қисматҳои бозори хизматрасониҳоро ба 4 гуруҳи асосӣ ҷудо намудан мумкин аст. Мувофиқи гуруҳбандии дар диссертатсия анҷомёфта, яке аз бахшҳои муҳими сохтори бозори хизматрасониҳо, ки дар иқтисодиёт амал менамояд, ин *бозори хизматрасониҳои идоракунии танзим ва мубодила* ба ҳисоб меравад. Дар зерсохтори бозори мазкур бозори хизматрасониҳои молиявӣ ва бонкӣ ҳамчун яке аз қисмҳои таркибии муҳим ва калидӣ арзёбӣ карда мешавад.

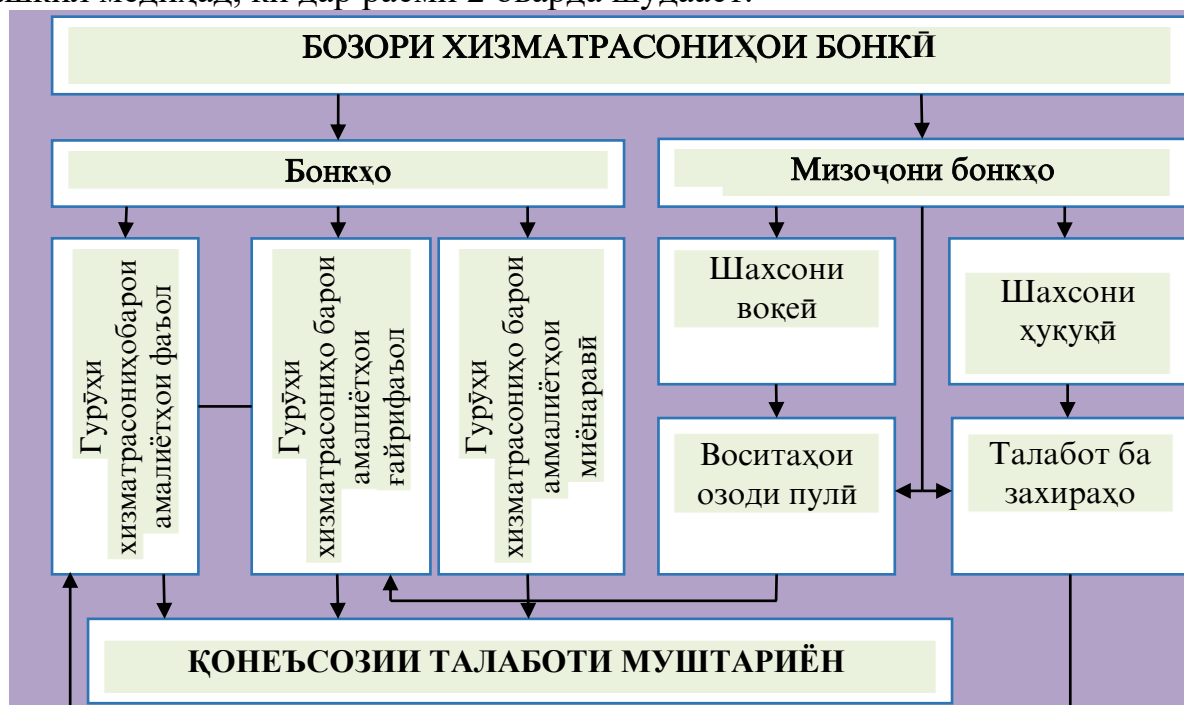
Вобаста ба ин масъала, дар диссертатсия оварда шудааст, ки аз нуқтаи назари институтсионалӣ, бозори хизматрасонҳои бонкӣ муносибатҳои бозорино амалӣ менамояд, онҳоро ба танзим медарорад ва талаботи муштариёро қонеъ месозад. Дар диссертатсия исбот гардидааст, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ механизми вижа маҳсуб ёфта, дар он гардиши маҳсулот бонкӣ ва татбиқи хизматрасониҳои бонкӣ, ки бо “пул – маҳсулоти бонкӣ” ва гардиши пулӣ алоқаманд мебошад, арзёбӣ мегардад. Инчунин дар диссертатсия қайд шудааст, ки дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ хизматрасонҳо мутобиқ ба хоҳиш ва талаботи мизочон коркад гардида, иштирокчиёни асосии он ташкилотҳои қарзӣ, сармоягузoron муштариён, аҳоли ва дигар шахсони воқеиву ҳуқуқӣ маҳсуб меёбанд.

Дар асоси таҳлилҳо муайян карда шудааст, ки ба воситаи ташкилотҳои қарзӣ чараёни табдили пасандозу амонатҳо ва дигар даромадҳои муштариён ба сармоя дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ татбиқ гардида, кифоятии сармоя дар иқтисодиёт таъмин мегардад. Дар раванди фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ гардиши доимӣ ва пайвастаи маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ ба вучуд омада, дар ҳамгирой бо чараёнҳои пулӣ гардиши даврагии комилро ташкил менамояд (расми 1).

Расми 1. Бозори маҳсулот ва хизматрасониҳои бонкӣ ва механизми иҷроиши он
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ҳамчун маҷмӯи хизматрасониҳои бонкии фаъол, ғайрифавол ва миёнаравии молиявӣ мебошад, ки дар умум бозори хизматрасониҳои бонкиро ташкил медиҳад, ки дар расми 2 оварда шудааст.

Расми 2. Сохтор ва алоқамандии бозори хизматрасониҳои бонкӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ҳадафи асосии бозори хизматрасониҳои бонкӣ, дар мувофиқи бо расми 2 ин пеш аз ҳама қонеъсозии талаботи муштарӣ ба ҳисоб меравад. Агар

муштарӣён аз дараҷаи пешниҳоди хизматрасониҳои бонк қаноатманд бошанд, пас фаъолияти бонк дар бозор таҳким ёфта, шумораи мутариёнаш меафзояд.

Масъалаи дигари муҳиме, ки зимни таҳқиқот ба он тавачҷуҳ зоҳир гардидааст, раванди идоракунии фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосири иқтисодӣ доништа мешавад. Дар диссертатсия асоснок гардидааст, ки идоракунии фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд дар шакли такмилёфта ва низоми мушаххас татбиқ гардад, то самаранокии фаъолияти институтҳои молиявӣ таъмин карда шавад ва таъсири он ба иқтисодиёт бештар гардад. Вобаста ба ин, қайд намудан зарур аст, ки механизми идоракунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд фарогири ҷанбаҳои ташкиливу иқтисодӣ бошад ва дар сатҳи макро ва микро иқтисод роҳандозӣ гардад. Зеро таҳқиқотҳо собит сохтанд, ки айни замон бидуни роҳандозии низоми муассири идоракунӣ ва истифодаи усулҳои муосири менеҷмент, таъмини фаъолияти самараноки бозори хизматрасониҳои бонкӣ ғайриимкон мебошад (расми 3).

Расми 3. Тартиби идоракунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки механизми идоракунандаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ фарогири макро – сатҳ ва микро – сатҳ буда, такмили сиёсати маркетингӣ, идоракунии мақсадноки сармояи бонк ва идоракунии

даромаднокии бонкро талаб менамояд, ки дар натиҷа ба болоравии сифати хизматрасониҳо ва соддагардонии дастрасии аҳоли ба маҳсулотҳои бонкӣ замина мегузорад. Дар ин робита, тақмили низоми истифодаи инноватсия дар ҷараёни фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба мақсад мувофиқ мебошад ва таҳкими минбадаи истифодаи инноватсия дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба сатҳи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ таъсири мусбӣ дорад. Масъалаи истифодаи густурдаи технологияи рақамӣ ва татбиқи инноватсияи бонкӣ дар диссертатсия ба таври васеъ таҳлил карда шуда, аз ҷанбаҳои афзалиятнок арзёбӣ карда шудааст.

Дар асоси таҳқиқотҳо мушаххас гардидааст, ки инноватсия дар ҷараёни фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ яке аз самтҳои афзалиятнокба шумор рафта, ҳамчун омили таъминкунандаи фаъолияти пурсамари бонкҳо баромад менамояд. Яъне, бо истифодаи мақсаднок ва густурдаи инноватсия бонкҳо метавонанд, ки сифати маҳсулотҳо ва хизматрасонҳои пешниҳодшавандарои тақвият бахшида, сатҳи рақобатпазирии худро таҳким бахшанд. Вобаста ба ин, дар шароити муосир, ки муносибатҳои иқтисодӣ дар раванди нав қарор доранд, якчанд омилҳо водор месозанд, ки навовариҳо дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба таври васеъ мавриди истифода қарор гиранд. Ба ин раванд пеш аз ҳама омилҳои зерин сабаб мегарданд:

1. Роҳандозии муносибати муштариён бо ташкилоти қарзӣ тибқи принципҳои ба инобат гирифтани манфиатҳои дучониба. Яъне, зимни ҳамкориҳои доимӣ ва пайваста, ташкилотҳои қарзӣ метавонанд, ки барои таҳкимёбии муносибатҳои дучониба бо муштариён барои онҳо имтиёзҳо пешниҳод намоянд ва афзоишёбии сармояи онҳоро таъмин созанд;
2. Коркард ва пешниҳоди маҳсулотҳои нави бонкӣ омили асосии таъмини рақобатпазирӣ. Ҷиҳати таъмини рақобатпазирӣ ва фаъолияти густурда дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ зарур аст, ки маҳсулотҳои нав коркард шаванд ва номгӯи маҳсулотҳои барои муштариён пешниҳодшаванда афзоиш дода шавад. Дар ин асос бонк метавонад, ки дар бозор рақобатпазир бошад ва нисбат ба рақибони худ дар назди муштариён афзалият дошта бошад. Барои ин лозим аст, ки бонкҳо тибқи меъёрҳои шароити муосири иқтисодӣ фаъолият намоянд ва истифодаи инноватсияро дар мадди аввал гузоранд;
3. Омили муҳим ва калидии дигар ин рушди технология ва инноватсия дар соҳаи бонкдорӣ мебошад. Тавсеаи технологияи бонкӣ ва рушди истифодаи инноватсия дар ташкилотҳои қарзӣ имконияти тақвияти хизматрасониҳои бонкиро бештар гардонида, ба сатҳи даромаднокӣ ва пардохтпазирии ташкилотҳои қарзӣ таъсири мусбӣ мерасонад.

Мавриди зикр аст, ки дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ истифодаи инноватсия на танҳо дар корбурди технологияи нав зоҳир мегардад, балки роҳандозии шаклҳои нави ҳамкорӣ бо муштариён, коркарди стратегияи идоракунии муассир, ба роҳ мондани шаклҳои нави тичорат, татбиқи усулҳои нав дар ҷалби муштариён ва маблағҳои муваққатан озод ва ғайраҳо таҷассум мегардад. Дар баробари рушди технологияи инноватсионӣ рушди низоми тақмилёфтаи идоракунии ва тақвияти фаъолияти ташкилоти қарзӣ дар бозор

метавонад, ки муваффақияти бонкро таъмин созад. Бояд зикр намуд, ки таҳияи стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ дар самти инноватсия заминаи муҳимро дар рушди ин раванд фаро меоранд ва таҳкими минбаъдаи рушди инноватсионии низоми бонкиро таъмин менамоянд. Маълум аст, ки қабули барномаҳо ва стратегияҳо амали муҳим аст ва ташкилотҳои қарзиро лозим аст, ки барномаҳои рушди дохилии худро дар заминаи чунин санадҳо таҳия намоянд. Махсусан, дар таҳияи стратегияи сиёсати молиявӣ бонкҳоро зарур аст, ки масъалаи гузариш ба низоми инноватсиониро ҷой диҳанд. Албатта наметавон гуфт, ки дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ бо истифода аз технологияи муосир ва инноватсиякунонии маҳсулотҳои бонкӣ ба таври ғайриқаноатбахш пеш рафта истодааст. Аксари ташкилотҳои қарзии амалкунанда дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ имрӯз ба раванди инноватсиякунонии маҳсулотҳо гузашта истодаанд, агарчанде, ки қаноатбахш баҳогузори намудан ғайриимкон аст. Дар ин самт бояд пеш аз ҳама ба рушди инфрасохтори бонкӣ бояд аҳамият дод. Дастрасӣ ба интернет, таҳкими интернетбонкинг, соддагардонии тартиби кори ҳамёнҳои мобилӣ, густаришдиҳии ҳисоббаробаркуниҳо миёни ташкилотҳои қарзӣ, коҳишдиҳии меъёри фоизи амалиётҳои бонкӣ ва ғайраҳо аз мушкилотҳои ба ҳисоб мераванд, ки пеши роҳи рушдҳои рақамикунонӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ боз медоранд.

Инчунин, дар диссертатсия қайд шудааст, ки истифодаи технологияи муосир дар раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ на танҳо ҳамчун истифодаи дастгоҳҳои инноватсионӣ мебошад, балки роҳандозии шаклҳои нави ҳамкорӣ бо муштарӣ, коркарди стратегияи идоракунии муассир, ба роҳ мондани шаклҳои нави тичорат, татбиқи усулҳои нав дар ҷалби муштарӣ ва маблағҳои муваққатан озод ва ғайраҳо таҷассум мегардад. Дар баробари рушди технологияи инноватсионӣ рушди низоми такмилёфтаи идоракунӣ ва тақвияти фаъолияти ташкилоти қарзӣ дар бозор метавонад, ки муваффақияти бонкро таъмин созад.

Дар боби дуюм – «Вазъи муосир ва тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳудуди мамлакат таҳлил гардида, тамоюли рушди рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ ва омилҳои таъсирбахш ба раванди фаъолияти бозори бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Нишондиҳандаҳои низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди таҳқиқот баррасӣ шуда, тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Таҳлиҳои инъикос мекунанд, ки нишондиҳандаи маҷмуии низоми бонкӣ дар соли 2022 нисбат ба соли 2018-ум 55 адад ва ё 55,6% кам гардидаанд. Дар давоми давраи таҳлилӣ, яъне солҳои 2018-2022 тағйирёбии шумораи бонкҳои тичоратӣ назаррас нест. Дар ин давра бо илова гардидани якто ташкилоти қарзӣ, яъне КВД БССТ “Саноатсодиротбонк” дар соли 2022 нисбат ба соли 2018 шумораи бонкҳои тичоратӣ аз 17 адад ба 18 адад расид, ки 1 адад афзоишёбӣ дида мешавад (ҷадвали 1).

Чадвали 1. - Тағйирёбии шумораи ташкилотҳои қарзӣ дар давоми солҳои 2018 -2022 (бо адад, дар охири давра)

Номгӯӣ	2018	2019	2020	2021	2022	Тағйирёбӣ бо адад (2022/2018)
Ташкилотҳои қарзӣ, ҳамагӣ	79	75	69	63	64	-15
Бонкҳо	17	17	19	14	15	-2
Бонкҳои анъанавӣ	17	16	18	13	14	-3
Бонкҳои исломӣ	0	1	1	1	1	+1
Ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ	0	0	0	0	1	+1
Ташкилотҳои маблағгузори хурд	62	58	50	49	48	-14
Ташкилотҳои амонатии қарзии хурд	25	22	18	18	19	-6
Ташкилотҳои қарзии хурд	6	6	5	4	3	-3
Фондҳои қарзии хурд	31	30	27	27	26	-5

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [5]

Дар робита ба таҳлили нишондиҳандаҳои омории чадвали 1 дарҷ намудан мумкин аст, ки шумораи ташкилотҳои қарзӣ дар давраи солҳои 2018-2022 маҷмуъан коҳиш ёфтааст. Агар дар соли 2018 дар бозори хизматрасониҳои кишвар 79 адад ташкилоти қарзӣ амал менамуд, пас ин нишондиҳанда дар соли 2022 то ба 64 адад расидааст, ки 15 адад ва ё 18,9 фисад коҳишёбӣ ба назар мерасад. Доир ба масъалаи сабабҳои коҳишёбии шумораи ташкилотҳои қарзӣ дар давоми солҳои 2018-2022 дар диссертатсия асоснок крда шудааст, ки ба ин чараён омилҳои зиёде ба монанди: бухронҳои молиявӣ, тобоварӣ ба рақобат, сиёсати пулиро қарзӣ, менечменти бонкӣ ва ғайраҳо таъсири манфӣ расонидаанд. Дар шароити густариши муносибатҳои молиявӣ ва таҳрики вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ суботи молиявӣ яке аз нишондиҳандаҳои калидӣ маҳсуб меёбад ва метавонад, ки дар таҳкими минбаъдаи хизматрасониҳои аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ пешниҳодшаванда аҳамияти вижа дошта бошад. Имрӯз мушоҳида намудан мумкин аст, ки ҳамон бонке, ки метавонад устувории молиявии худро нигоҳ дорад он бонк нисбатан эътимоднокии баланд дорад ва муштарӣнаш низ зиёданд. Афзоишёбии давра ба давраи нишондиҳандаҳои молиявӣ барои ташкилотҳои қарзӣ имконият медиҳад, ки аҳамияти иқтисодии онҳо дар иқтисоди миллӣ таҳким ёбад ва сармоягузориҳои молиявӣ ба соҳаҳо фузун шавад.

Дар диссертатсия исбот гардидааст, ки дар кишварҳои рӯ ба инкишоф, алаҳхусус Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи аз ҳама муътадили нишондиҳандаи дороиҳои низомии бонкӣ мутаносибан бояд аз 80 то 100%-и ММД бошад. Барои возеҳ нишон додани ҳолати молиявии бонкҳои тижоратии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунанда ва таҳлили амиқи онҳо зарур арзёбӣ карда мешавад, ки ҳамчун омилҳои муҳими дар пешрафти муносибтаҳои молиявӣ иқтисодӣ ва низомии хоҷагидорӣ мебошад (чадвали 2).

Чадвали 2. Нишондиҳандаҳои молиявии банкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022

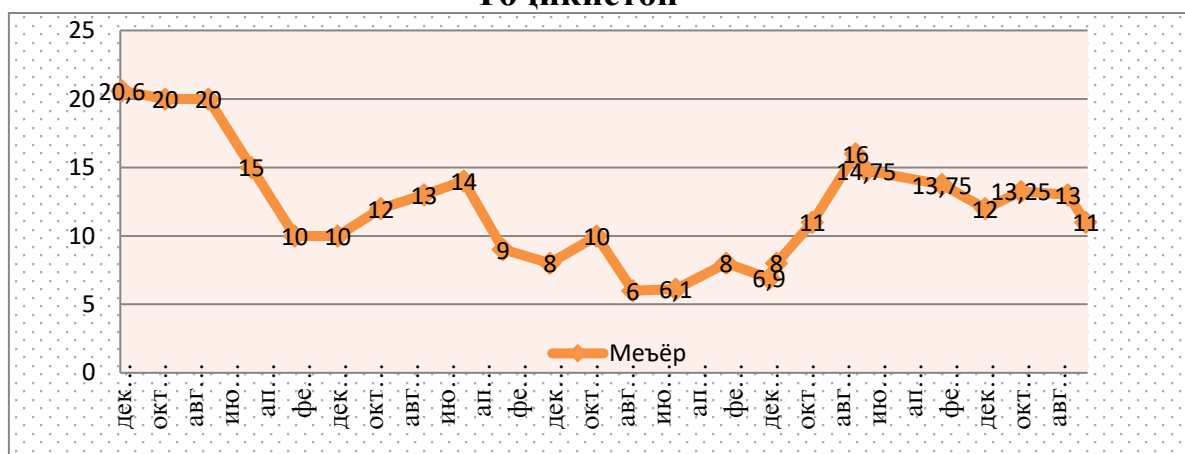
Номгӯи банкҳо	Пасандозҳо (млн. сом.)	Қарзҳо (млн. сомонӣ)	ROA	ROE	Меъ. Пардохти азирии чорӣ (К2.1, %)	Филиалҳо ва МХБ (микдор)	Банкоматҳо (шумора)
ҚСК «Ориёнбанк»	1664,7	3074,8	2,1%	8,7%	132%	32	111
ҚСК «Бонки Эсхата»	1939,1	2353,8	7,4%	38,6%	79%	150	230
БДА ҚТ «Амонатбанк»	3691,7	1293,8	1,6%	14,1%	83%	622	327
ҚСП Бонки «Арванд»	156,4	695,6	5,1%	29,3%	211%	72	9
ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд»	806,1	535,2	3,5%	19,9%	74%	44	37
ҚСП «Спитамен Банк»	320,6	627,0	2,0%	15,4%	104%	64	55
ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон»	773,6	354,8	5,7%	41,6%	104%	22	45
ҚСК «Алиф Банк»	137,8	429,2	2,4%	24,6%	83%	13	43
ҚСК «Коммерсбонки Тоҷикистон»	534,3	377,8	7,9%	31,3%	123%	68	76
ҚСП «Душанбе Сити Банк»	529,7	3,6	13,6%	59,2%	77%	10	611
ҚСП «Халиқ Банк Тоҷикистон»	233,3	4,2	-0,3%	-0,9%	125%	2	31
КВД БССТ «Саноатсодиротбанк»	25,6	293,4	6,1%	7,0%	646%	6	5
ҚСК «Тавҳидбанк»	82,2	68,7	5,3%	10,3%	111,3%	61	32
Шӯъбаи бонки «Тижорат»-и ЦИЭ	22,3	20,9	3,9%	7,4%	119%	-	-

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои сомонаи БМТ-нишондиҳандаҳои молиявии банкҳо (санаи муроҷиат 15.06.2023) ва маҷаллаи [32] таҳия шудааст

Аз ҷадвали 2 ба назар мерасад, ки дар соли 2022 банкҳои тижоратии кишвар фаъолияти густурда доштанд ва нишондиҳандаҳои молиявии онҳо афзоиш ёфтааст. Яке аз масъалаҳои муҳим на танҳо дар фаъолияти банкҳои тижоратӣ, умуман дар низоми банкӣ ин ҷалби маблағҳои муваққатан озоди шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ дониста мешавад. Зеро тибқи нишондоди таҳлилҳо 75-80%-и сармояи банкҳоро ин маблағҳо ташкил медиҳанд ва фаъолияти банкҳо дар асоси маблағҳои мазкур ба роҳ монда мешавад. Аз ин рӯ дар соли 2022 ин нишондиҳанда дар баъзе аз банкҳои тижоратӣ афзоиш ёфтааст, ки он аз стратегияи пешгирифтаи банк вобаста аст. Таҳкимёбии дороиҳои низоми банкӣ яке аз унсурҳои асосӣ дар чараёни таъмини фаъолияти самараноки ташкилотҳои қарзӣ маҳсуб ёфта, метавонад, ки дар раванди сармоягузори соҳаҳои муҳталиф нақши беандоза бузург доранд. Махсусан дар ин давра зиёдшавии ҳиссаи дороиҳои низоми банкӣ нисбат ба ММД дида мешавад, ки ин омили муҳими рушди низоми мебошад ва бозгукунандаи ҳолати рушди бемайлони низоми банкӣ арзёбӣ карда мешавад.

Масъалаи таъсири меъёри бозтамвил ба чараёни фаъолияти бахши бонкӣ низ дар диссертатсия мавриди таҳлил қарор гирифта, ҳамчун усули таъсири давлатӣ ба бахши бонкӣ арзёбӣ гардидааст (диаграммаи 1).

Диаграммаи 1. Динамикаи тағйирёбии меъёри бозтамвили Бонки миллии Тоҷикистон

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси [6]

Аз диаграммаи 1 дидан мумкин аст, ки меъёри мазкур ба таври мунтазам тағйир ёфтааст. Масалан дар соли 2000, моҳи декабр меъёри бозтамвил ба 20,6% баробар буд.

Дар асоси гуфтаҳои овардашуда метавонем қайд намоем, ки сандуқи қарзии бонкҳои тижоратӣ на танҳо барои бонк, балки ба тамоми иқтисодиёти мамлакат таъсири мусбӣ мерасонад ва аз инҷо маълум мегардад, ки бонкҳо бояд ба сифати он ва идоракунии самараноки он таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намоянд (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. Мавқеи бонкҳо вобаста ба пешниҳоди қарз дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ (барои солҳои 2018-2022 млн. сомонӣ)

Номгӯи бонкҳо	2018	2019	2020	2021	2022	Тағйирёбӣ бо фоиз (2022/2018)
ҚСҚ "Ориёнбонк"	2292,8	2298,9	2812,6	3571,5	3340,2	+68,6
ҚСҚ "Бонки Эсхата"	1253,6	1347,0	1460,7	1556,5	2069,1	+65,0
БДА ҚТ "Амонатбонк"	896,6	750,7	708,02	684,7	1072,9	+19,6
ҚСП "Спитамен Бонк"	218,1	231,5	303,9	454,7	613,3	+281,2
ҚСП Бонки "Арванд"	-	-	384636	412635	614486	+59,7
ҚСҚ "Алиф Бонк"	-	-	0	220318	429513	+94,9
ҚСП "Бонки байналмил- лалӣ Тоҷикистон"	8,7	115,0	111,0	157,2	269,5	+308,5

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [3]

Ҷадвали 3 гувоҳи мавқеи бонкҳои тижоратӣ дар бозори қарзии мамлакат буда, инъикоскунандаи маблағгузори бонкҳо ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз ҷадвали оварда шуда дидан мумкин аст, ки таи солҳои 2018 – 2022 ҚСҚ "Ориёнбонк" аз ҳама бештар ба иқтисодиёт маблағҳои қарзиро пешкаш намудааст. Пешниҳоди қарз аз ҷониби ҚСҚ "Ориёнбонк" дар соли 2022-юм 3 340 292 ҳазор сомони ро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2018, 1 047 417 ҳазор сомонӣ ва ё 45,6 ҷисад афзоиш ёфтааст. Қарзҳои

пешниҳоднамудаи ҚСҚ “Бонки Эсхата” низ дар давраи таҳлилий ба таври назаррас боло рафта, соли 2022 нисбат ба соли 2018, 65 фоиз афзудаанд. Қарзҳои пешниҳоднамудаи ҚВД БА ҚТ “Амонатбанк” дар соли 2018, 896654 ҳазор сомони ро ташкил дода, ин нишондиҳанда соли 2022 ба андозаи 19,6 ғисад афзудааст. Ҳамчунин, дар ин давра ҚСП “Спитамен Банк” 181,1 ғисад, ҚСП Бонки “Арванд” 59,7 ғисад, ҚСҚ “Алиф Банк” 94,9 ғисад ва ҚСП “Бонки байналмилалӣи Тоҷикистон” 208,5 ғисад ҳаҷми сандуки қарзии ҳудро афзоиш дода, пешниҳоди сармояи қарзиро ба иқтисодиёти миллӣ афзудаанд. Зиёдшавии сармояи қарзии банкҳои низомсоз (ҚСҚ “Ориёнбанк”, ҚСҚ “Бонки Эсхата”, БДА ҚТ “Амонатбанк”) аз нигоҳи аввал барои иқтисоди кишвар манфиатбахш аст, вале дар идораи якҷанд банк қарор доштани қисми зиёди сармояи қарзии низоми банкӣ, барои банкҳои дигар хатарзо ба ҳисоб меравад (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5. Ҳиссаи банкҳои тиҷоратӣ вобаста ба дороиҳо, сармоя ва даромаднокӣ дар бозори хизматрасониҳои банкӣ барои соли 2022 млн. сомонӣ

Номгӯи банкҳо	Дороиҳо	Сармоя	Ҷоида	Ҳиссаи банк аз рӯи дороиҳо бо фоиз
БДА ҚТ “Амонатбанк”	4437724046	575742913	66192 950	24,5
ҚСҚ “Ориёнбанк”	4067099220	1026259223	127711 177	22,4
ҚСҚ “Бонки Эсхата”	3248884121	574519242	115965 672	17,9
ҚСП “Спитамен Банк”	1154586580	154529663	5459 390	6,3

идомаи ҷадвали 5.

ҚСП “Аввалин банки молиявии ҳурд”	1122928415	167379688	29125 399	6,2
ҚСП “Бонки байналмилалӣи Тоҷикистон”	902726401	129907098	21478 805	4,9
ҚСП Бонки “Арванд”	766178706	124842244	9007 668	4,2
ҚСҚ “Алиф Банк”	703836470	117580642	-12561 347	3,8
ҚСҚ “Коммерсбанкҳои Тоҷикистон”	609877304	235611163	11228 423	3,3
ҚВД “Саноатсодиротбанк”	496393572	473310901	30462 696	2,7
ҚСП “Ҳалиқбанк Тоҷикистон”	397398979	102543660	-5187 512	2,1
ҚСҚ “Тавҳидбанк”	185620408	109191795	4416 057	1,0

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [2, с. 23]

Ҷадвали 5 дороиҳои софи банкҳои тиҷоратиро инъикос менамояд, бинобар ин метавон тахмин кард, ки ин нишондиҳанда метавонад барои тавсифи бозори хизматрасониҳои банкӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода гардад. Бо истифода аз индекси Херфиндал – Хиршман метавонем сатҳи рақобатнокиро дар бозори хизматрасониҳои банкӣи муайян намоем. Индекси Херфиндал – Хиршман дараҷаи инҳисории бозорро нишон медиҳад. Мутаносибан, аз рӯи нишондоди индекси мазкур ин нишондиҳанда ҳар қадар паस्त бошад, ҳамон қадар хубтар аст, яъне дар бозор ширкатҳои рақобаткунанда

зиёданд ва сатҳи рақобатнокӣ мӯътадил аст. Индекси Ҳерфиндал – Хиршман ҳамчун маҷмӯи ҳиссаи ҳамаи бонкҳои дар бозор амалкунанда муайян карда мешавад:

$$HHI = \sum Y_i^2, i = 1, 2, \dots, n. \quad (1)$$

Дар инҷо: HHI – индекси Ҳерфиндал – Хиршман; Y_i – ҳиссаи ташкилот дар соҳа бо фоиз; n – шумораи ташкилотҳои дар соҳа амалкунанда. Индекси Ҳерфиндал – Хиршман аз адади 0 (дар шароити рақобати солим, вақте ки дар бозор фурӯшандаҳо беохир мавҷуданд, ки ҳар кадоми онҳо ҳиссаи ками бозорро назорат мекунанд) то 1 (ҳангоми мавҷудияти инҳисор дар бозор) фарқ мекунад. Агар мо ҳиссаҳои бозорро ҳамчун фоиз ҳисоб кунем, онгоҳ индекс қимматҳои аз 0 то 10,000 – ро дарбар мегирад. Чӣ қадаре ки арзиши индекс бузург бошад, тамаркузи фурӯшандагон дар бозор зиёд мегардад (Hirschman, 1964).

Ҳисоби индекси Ҳерфиндал – Хиршман:

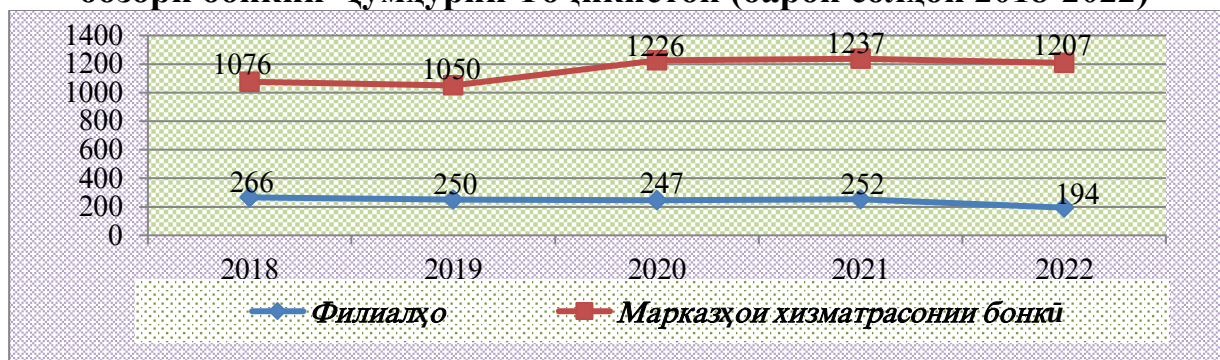
$$HHI = 24,5^2 + 22,4^2 + 17,9^2 + 6,3^2 + 6,2^2 + 4,9^2 + 4,2^2 + 3,8^2 + 3,3^2 + 2,7^2 + 2,1^2 + 1,0^2$$

$$HHI = 1580,17.$$

Аз натиҷаи индекси Ҳерфиндал – Хиршман, ки баробар ба 1580,17 мебошад, бармеояд, ки тамаркузи фурӯшандагон дар бозор мӯътадил аст ва рақобат дар бозор қаноатбахш мебошад.

Ишғоли маҷеи устувор ва пешниҳоди доираи васеи хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкӣ аз ҷониби ин бонк гувоҳи нақши бузург доштани он дар бозори хизматрасониҳои бонк аст. Илова бар ин, шумораи филиалҳо ва марказҳои хизматрасониҳои КВД БАҚТ “Амонатбонк” дар бозори хизматрасониҳо сол аз сол афзоиш ёфта истодааст (диаграммаи 2).

Диаграммаи 2. Шумораи филиалҳо ва марказҳои хизматрасонии бонкӣ дар бозори бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон (барои солҳои 2018-2022)

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [4, с. 102]

Диаграммаи 2 тамоюли рушди филиалҳо ва марказҳои хизматрасониҳои бонкиро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ нишон медиҳад. Аз рӯи нишондиҳандаҳои омории ин диаграмма мушоҳида намудан мумкин аст, ки шумораи филиалҳо ва марказҳои хизматрасониҳои бонкӣ дар низоми бонкии кишвар ба таври якзайл рушд наёфтааст. Филиалҳои дар низоми бонкӣ амалкунанда дар соли 2018, 266 ададро ташкил додаанд, ки ин нишондиҳанда дар соли 2022 то ба 194 адад расидааст. Шумораи филиалҳои бонкҳои тичоратӣ дар соли 2022 нисбат ба соли 2018, 72 адад ва ё 27 фоиз кам гардид. Коҳишёбии шумораи филиалҳо бо муфлис эълон гардидани бонкҳои тичоратии ҚСҚ

“Агроинвестбанк” ва ҶСК “Тоҷиксодиротбанк” алоқаманд аст. Марказҳои хизматрасонии бонкӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавқеи асосиро касб намудаанд ва қисмати зиёди хизматрасониҳо аз ҷониби ин марказҳо пешкаши муштарӣ мегардад. Шумораи марказҳои хизматрасонии бонкӣ дар кишвар соли 2022 инкишоф ёфта, нисбати соли 2018-ум 131 адад ё ки 12,1% зиёд шудааст. Дар диссертатсия исбот шудааст, ки афзоиши шумораи филиалҳо, МХБ ва дигар намоёндагҳои ташкилотҳои қарз ба раванди густариши бозори молиявӣ дар мамлакат таъсири мусбӣ расонида, дастрасии аҳолиро ба маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ афзоиш медиҳад. Новобаста аз рушди шумораи марказҳои хизматрасонии бонкӣ дастрасии аҳоли дар минтақаҳои мамлакат ба маҳсулотҳо бонкӣ ташвишовар аст. Бонкҳои тижоратӣ дар таъсиси марказҳои хизматрасонӣ дар минтақаҳои мамлакат таваҷҷӯҳ надоранд, ки ин аз ду омили асосӣ вобаста аст. Пеш аз ҳама бонкҳои тижоратӣ даромаднокиро фикр менамоянд ва марказҳои хизматрасониро дар шаҳрҳо ва ё марказҳои сараҳоли таъсис медиҳанд. Дуюм, бошад бо маҳдудиятҳои ҷоринамудаи БМТ оид ба таъсиси марказҳои хизматрасонӣ алоқаманд мебошад. Тибқи меъёрҳои муайяннамудаи БМТ ҳаҷми маркази хизматрасонии бонкӣ бояд аз 25м² зиёд бошад, шумораи кормандон на камтар аз 3 нафаро ташкил диҳад. Ин маҳдудиятҳо ғайриқонунии марказҳои хизматрасонии бонкӣро дар шаҳрҳои ноҳияҳое, ки ҳаҷми амалиёт ва даромаднокӣ нисбатан кам аст, ғайрисамаранок мегардонад. Бонки миллиро зарур аст, ки дар ин самт бо бонкҳои тижоратӣ ҳамкорӣ намояд ва ба бонкҳое, ки дар минтақаҳои кишвар марказҳои хизматрасонии бештар ташкил мекунанд, имтиёзҳо пешниҳод намояд. Зеро айни замон дар минтақаҳои мамлакат хизматрасониҳои фосолавӣ ба таври зарурӣ инкишоф наёфтаанд ва ин ин омил зарурияти марказҳои хизматрасониро боз ҳам зиёд мекунад. Барои дастрасии аҳоли ба хизматрасониҳои бонкӣ лозим аст, ки марказҳои хизматрасонии бонкӣ дар минтақаҳо бештар таъсис дода шаванд.

Шароити муносири иқтисодиву иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки низомии хоҷагидорӣ дар иқтисодиёти ҷаҳон бидуни тақвияти инноватсия ва гузариш ба иқтисоди рақамӣ рушд намеёбад. Зеро муносибатҳои молиявӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ маданӣ ба таври суръатнок дар кулли ҷаҳон ба низомии рақамӣ гузашта истодаанд ва истифодаи технологияи рақамӣ ва инноватсия дар ин самт ногузир мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, ки узви ҷудоинопазири иқтисодиёти ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад, раванди гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ дар сатҳи назаррас тақвият ёфта истодааст ва мувофиқи таҳқиқотҳои Созмони Миллали Муттаҳид вобаста ба рушди ҳукумати электронӣ исбот намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миёни 193 давлати дунё дар мақоми 133-юм қарор гирифтааст. Ҷойи аввалро дар ин таҳқиқот Дания, баъдан Кореяи Ҷанубӣ ишғол менамоянд, дар ҷои сеюм бошад Эстония ҷой дорад. Инчунин, Федератсияи Россия мақоми 36, Қазоқистон ҷои 29 ва Ўзбекистон дар ҷойи 87 – ум қарор гирифтаанд.

Масъалаи татбиқи инноватсия ва технологияи инноватсионӣ дар бозори хизматрасонӣ бонкии кишвар дар диссертатсия таҳлил гардида, қайд шудааст, ки барои татбиқи мукаммали низомии рақамикунӣ

хизматрасониҳои бонкӣ, ҳар як бонк бояд стратегияи махсуси худро қабул намояд. Дар асоси коркарди стратегияи рақамикунонӣ бояд раванди фаъолияти бонк куллан ба назар гирифта шавад. Стратегияи мазкур бояд ҷанбаҳои, ки дар ҷадвали 6 оварда шудаанд, фарогир бошад.

Ҷадвали 6. - Ҷанбаҳои асосии стратегияи рақамикунонии маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонк

Самтҳо	Шарҳи самтҳои асосӣ
<i>Эҷоди маҳсулоти рақамӣ</i>	Қонеъсозии талаботи муштарӣ ва роҳандозии фаъолият тибқи хоҳиши муштарӣ, метавонад шумораи муштарӣро афзояд ва доираи хизматрасониҳои пешниҳодшавандаро зиёд кунад
<i>Ташкили ҳамкории бисёрҷониба бо муштарӣ</i>	Татбиқи хизматрасониҳои фосилавӣ дар асоси такмили низоми хизматрасониҳои фосилавӣ яке аз омилҳои вижае мебошад, ки метавонад дар таҳкими пойгоҳи муштарӣ бонкҳо таъсири мусбӣ расонида, шумораи муштарӣро афзояд.
<i>Коркарди экосистемаи молиявӣ бо партнерҳо</i>	Ба роҳ мондани фуруши хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси ташкили платформаи алоҳида, амалес, ки имкон медиҳад, то сифати хизматрасониҳои баланд гардида, доираи маҳсулотҳои бонкӣ васеъ мегардад. Илова ба ин, зарур аст, ки ҳамкории мустақим ба дигар иштирокчиёни бозор ба роҳ монда шавад.
<i>Роҳандозии муносиботи фосилавӣ бо танзимгар (БМТ)</i>	Таҳияи платформаи ҳамкории густурда бо истифода аз технологияи муносиботи инноватсионӣ бо танзимгари низоми бонкӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти транзаксионӣ коҳиш ёбад ва суръати иҷроиш амалиёт боло равад.
<i>Татбиқи бизнес-инкубаторҳо</i>	Коркарди ғояи экосистема имконият медиҳад, ки қарорҳо ба таври фаврӣ қабул гарданд ва дараҷаи қаноатмандии муштарӣро боло равад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Асоснок гардидааст, ки таҳияи стратегияи рақамии рушд омилҳои асосӣ ва муҳими таъмини фаъолияти самараноки бонк мебошад. Илова ба ин, таъмини рақобатпазирии бонк дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз сатҳи истифодаи технология дар фаъолияти бонк ва дараҷаи пешниҳоди хизматрасонҳои рақамӣ вобастагии ноғусастанӣ дорад.

Заминаи асосии рушд, ҷиҳати рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ ин таҳияи инфрасохтор ба ҳисоб меравад. Яке аз қисматҳои муҳиме, ки дар раванди такмили низоми рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ таъсири амиқ мегузорад, ин дастрасии аҳоли ба **ИНТЕРНЕТ** мебошад. Таъмини рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ танҳо дар асоси ташкили интернетӣ баландсуръат ба роҳ мондан имконпазир аст. Аммо, Ҷумҳурии Тоҷикистон миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ оид ба дастрасии аҳоли ба интернет дар мақоми охир ҷой гирифтааст. Тибқи маълумотҳои омории Бонки Ҷаҳонӣ танҳо 17% - и аҳолии мамлакат имкони истифодабарии интернетро доранд. Дар ҳоле, ки аҳолии кишварҳои Қирғизистон 28%, Ўзбекистон 44% ва Қазоқистон 55% - ро ташкил медиҳад. Нишондиҳандаи мазкур гувоҳи возеҳи дар сатҳи паст қарор доштани дастрасии аҳоли ба интернет дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки

тараққиёбии мунтазами рақамикунонии иқтисодиёти мамлакатро боз медорад. Масъалаи дигаре, ки садди роҳи истифодаи густурдаи аҳоли аз интернет мебошад, ин гаронии нархи он аст. Дастрасии васеи аҳоли ба интернет аз ин сабаб маҳдуд боқӣ мемонад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бастаи обунаи интернет барои аҳоли ҳудуди 16%-и даромади миёнаи аҳолиро ташкил медиҳад, ки нисбат ба нархи интернет дар кишварҳои ҳамсоя ба маротиб гарон мебошад. Аз сабаби дастрасии сусти интернет ва нархҳои баланд, танҳо 57% ширкатҳо дар Тоҷикистон барои муошират бо муштариёни худ аз почтаи электронӣ истифода мебаранд ва камтар аз 40% ширкатҳо дорои вебсайти худ мебошад.

Муаллиф дар диссертатсия қайд шудааст, ки Бонки миллии Тоҷикистонро лозим аст, ки бо дигар сохторҳои дахлдор (Хадамоти алоқаи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ ва ғ.) чиҳати дастрасии аҳоли ба интернет ба баландсуръат дар бахши бонкӣ чораандешӣ намоянд. Танҳо дар ҳолати таҳияи инфрасохтори зарурӣ мо метавонем раванди рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ ва дар маҷмӯъ иқтисоди миллиро таъмин намоем.

Асоснок гардидааст, ки дигаргуниҳои бахши бонкӣ дар кишварҳои пешрафта бо раванди рақамикунонии фаъолияти бонкӣ алоқаманд буда, ба соҳаҳои дигар низ таъсиргуздор мебошад. Дастрасӣ ва истифодаи технология гуногун дар бахши бонкӣ ба аҳоли имкониятҳои нав ба навро фароҳам меорад ва ҳамкориҳои бонкҳо бо шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ хусусияти дигарро касб менамояд. Ҳамкориҳои бонкҳо бо муштариён дар сатҳи дигар ва тариқи методу услуби нав ба роҳ монда мешавад. Муштариён имрӯз бештар кӯшиш менамоянд, ки хизматрасониҳои бонкиро тавассути ҳамёнҳои мобилӣ, технологияи муосири бонкӣ истифода намоянд. Истифодаи платформаҳои информатсионии муосир ва дастгоҳҳои технологияи нав дар бахши бонкӣ барои муштариён ҳам аз нигоҳи иқтисодӣ ва ҳам аз назари иҷтимоӣ муфид дониста мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муштариёни ташкилотҳои қарзӣ ба низоми хизматрасониҳои рақамӣ одат накардаанд ва ин раванд дар ҳоли ташаккул қарор дорад. Технологияи муосири бонкӣ фаъолияти бонкҳоро бо муштариён густариш дода, хароҷотҳои амалиётро коҳиш медиҳад. Дар ин раванд, нақши БМТ низ бояд назаррас бошад, аз ҷониби давлат низ имтиёзҳои гуногун аз қабилӣ имтиёзҳои андозӣ ба ташкилотҳои қарзие, ки низоми рақамикунонии хизматрасониҳои бонкиро ба таври самаранок татбиқ намудаанд, роҳандозӣ карда шавад.

Дар боби сеюм - «Самтҳои асосии мукамалгардонии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» тадбирҳо оид ба тақвияти сифати хизматрасониҳои бонкӣ, коркард ва татбиқи маҳсулотҳои нави бонкӣ ва стратегияи рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ яке аз самтҳои муҳим дониста мешавад ва таҳкими онҳо мавқеи иқтисодии бонкро дар бозори хизматрасонҳои бонкӣ устувор

мегардонад. Дар раванди густаришёбии муносибатҳои иқтисодӣ ва воридшавии бонкҳои хориҷӣ ба низоми бонкии кишвар масъалаи сифати маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ боз ҳам боло меравад. Дар ин радиф, зикр намудан ба маврид аст, ки якқатор муҳаққиқони хориҷӣ таъкид менамоянд, ки нишондиҳандаи сифати хизматрасониҳои бонкиро бояд аз ду самт баррасӣ намуд. Якум аз нуқтаи назари муштарӣ ва дуюм аз раванди фаъолияти бонк. Вобаста ба ин нуқтаи назар усулҳои баҳодихии зиёде ба монанди: Servqual; Servperf; Mystery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI) коркард ва роҳандозӣ гардидаанд, ки ба воситаи онҳо сифати хизматрасониҳои бонкиро баҳогузорӣ намудан мумкин аст (расми 4).

Расми 4. Нишондиҳандаҳои асосие, ки рақобатпазирии бозори хизматрасониҳои бонкиро муайян менамоянд

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Аз рӯи нишондодҳои расми 6 дарҷ намудан мумкин аст, ки дараҷаи рақобатпазирии бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз сифати маҳсулотҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ ва тартиби дастрасии онҳо ба муштарӣён вобаста мебошад.

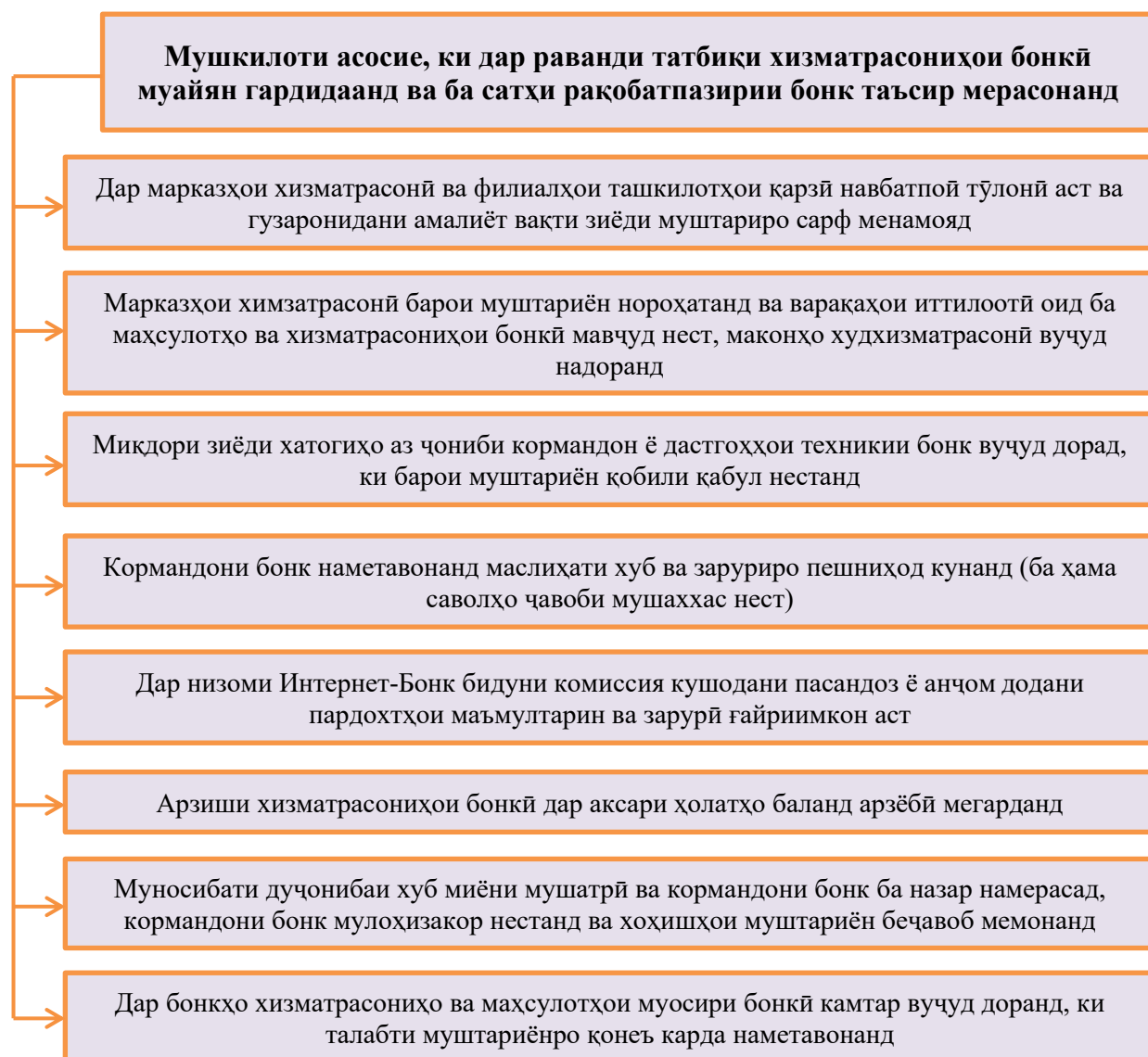
Таҳлили бозори хизматрасониҳои бонкии кишвар нишон медиҳад, ки муштарӣён бештар ба бонкҳое, ки сифати хизматрасониҳои хуб доранд,

таваҷҷӯҳ менамоянд. Яъне пешкаш намудани хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкӣ ба василаи усулҳои муосир метавонад рақобатпазирии бонкро нигоҳ дорад. Дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бонкҳо аз усулҳои муосири пешниҳоди хизматрасониҳо камтар истифода менамоянд ва ин омил ба фаъолияти молиявии онҳо таъсири манфӣ мерасонад. Бонкҳои тижоратии кишварҳои рушдёбанда ва рушдёфта, бо истифода аз усулҳои маркетингӣ ва инноватсионии муосир фаъолияти худро ба роҳ мондаанд.

Дар асоси таҳқиқотҳо муаллиф чунин андеша дорад, ки роҳандозии фаъолият бо назардошти омилҳои инноватсионӣ ва рақамикунории амалиёти бонкӣ яке аз роҳҳо ва услухое доништа мешаванд, ки дар бозори бонкӣ барои бонкҳо аҳамияти ҷиддӣ доранд. Истифодаи усулҳо ва роҳҳои татбиқи онҳо дар раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ аз сиёсати молиявӣ – иқтисодии бонк низ вобаста аст. Сиёсати молиявии пешгирифтаи бонк бояд бо назардошти омӯзиши ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ таҳия карда шавад. Фаъолияти низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон таи солҳои охир (2017-2022) нишон медиҳад, ки таҳияи нодурусти сиёсати молиявӣ аз ҷониби бонкҳои тижоратӣ ба муфлисшавии якқатор ташкилотҳои қарзӣ оварда расонид. Алалхусус, аз байн рафтани бонкҳои тижоратии ҚСҚ “Агроинвестбонк”, ҚСҚ “Тоҷиксодиротбонк”, ҚСП “Фононбонк”, ҚСП “Тоҷпромбонк” ва якқатор ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ аз сиёсати ғайрисамтаронки иқтисодӣ – молиявӣ гувоҳӣ медиҳад. Сиёсати молиявӣ – иқтисодии бонкҳои тижоратӣ бояд бо назардошти ҷанбаҳои афзалиятноки фаъолияти бонк таҳия карда шавад. Сиёсати иқтисодӣ-молиявии бонк дар худ бояд сиёсати қарзӣ, сиёсати депозитӣ, сиёсати нархӣ, сиёсати инноватсионӣ, сиёсати кадрӣ, сиёсати андозӣ, сиёсати фоизӣ ва ғайраҳо таҷассум намояд. Бонкҳои тижоратии болозикр махсусан дар самти таҳияи сиёсати қарзӣ ва сиёсати депозитӣ ба саҳлангорӣ роҳ доданд ва ин омил сабаб гардид, ки вазъи молиявии онҳо бад гардад. Бонкҳоро зарур аст, ки сиёсати молиявии мӯътадилро бо назардошти ҳолати бозори бонкӣ таҳия намоянд. Дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳимро сиёсати қарзӣ ва сиёсати фоизӣ иҷро менамояд. Дар ин раванд, яъне таҳияи фаъолияти самараноки бонк бо назардошти омилҳои дохилибонкӣ мавқеи менечерони бонк аҳамияти беандоза дорад. Дар баробари сиёсати молиявӣ нақши меечерон дар пешрафати фаъолияти бонкҳо аҳамияти зиёд доранд. Агар ба таври мисол ба таҷрибаи бонкдории кишварҳои пешрафта назар афканем, дидан мумкин аст, ки менечерони бонкҳо аз имтиҳони сангин гузаронида мешаванд. Дар низоми бонкии Аврупо (НБА) ҳаёти роҳбарикунандаи бонкҳои тижоратӣ танҳо нафароне интихоб карда мешаванд, ки дар фаъолияти гузаштаи худ ягон нуқсоне вучуд надошта бошад ва дониши амиқи иқтисодиро соҳиб бошад. Бонки марказии Аврупо (БМА), ҷиҳати таъмини фаъолияти самараноки бонкҳои тижоратӣ ба ҳаёти роҳбарикунанда аҳамияти ҷиддӣ зоҳир менамояд. Зеро фаъолияти бонк ва таъмини устувории молиявии он пурра аз менечерон вобаста мебошад.

Мушкилоте, ки имрӯз ба кулли ташкилотҳои қарзии амалкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста мебошанд ва бартарафнамоии онҳо метавонад,

ки рушди бемайлони бозори хизматрасониҳои бонкиро таъмин намояд, метавонем чунин гурӯҳбандӣ намоем (расми 5).

Расми 5. Мушкилоти татбиқи маҳсулотҳои нави бонкӣ дар бозор
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Асоснок гардидааст, ки ба даст овардани мавқеи устувор дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ унсуре асосие арзёбӣ мегардад, ки ҳар як бонк дар ин самт кӯшиш ба харҷ медиҳад. Яъне, бонк бо касби мавқеи муайян метавонад фаъолияти худро дар бозор тавсеа бахшад ва заминаи рушди густурдари фароҳам оварад. Тақвияти фаъолияти бонк дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ эътимоднокии бонкро таҳким бахшида, ҷойгоҳи онро устувор мегардонад. Аз ин рӯ, бонкро зарур аст, ки барномаи фаъолияти худро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ тарҳрезӣ намояд ва тартиби роҳандозии онро муайян намояд. Зеро шароити имрӯза, тақозо менамояд, ки бонк бо роҳи усулҳои муосир ворида бозори хизматрасониҳо гардад ва рақобатпазирии қавиро таъмин созад. Раванди инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки мавқеи муҳимро коркарди

маҳсулотҳои нав ва такмилдиҳии хизматрасониҳои амалкунанда ишғол менамоянд. Мавқеъгирии бонк бо назардошти коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ роҳи асосие доништа мешавад, ки бонкро рақобатпазир нигоҳ медорад. Бонкҳои тичоратии амалкунанда дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ аҳамияти ҷиддӣ намедиханд ва ин омил сабаби коҳишёбии мавқеи онҳо дар бозор гардида, садди роҳи онҳо дар бозорёбӣ мегардад. Бозори хизматрасониҳои муосири бонкӣ бидуни коркарди маҳсулотҳои нав ва такмили амалиётҳо наметавонад рушд ёбад. Ҳамин аст, ки бонкҳо бояд коркарди маҳсулотҳои навро маҳаки ғайолияти худ қарор диҳанд ва дар ин самт чораандешӣ намоянд.

Коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ин пеш аз ҳама раванди технологие доништа мешавад, ки дар худ маҷмӯи чорабиниҳои ба ҳам алоқамандро инъикос менамояд. Пеш аз ҳама, дар инҷо чорабиниҳои ташкилӣ, иттилоотӣ, молиявӣ, ҳуқуқӣ ба ҳам алоқаманд мебошанд, ки ҳангоми коркарди маҳсулоти нави бонкӣ аҳамияти хосаеро касб менамояд. Зимни таҳияи маҳсулоти нави бонкӣ барномарезии дақиқи бонк зарур буда, чорабиниҳои болозикр бояд ба ҳам пайваست гарданд. Ва дар натиҷа маҳсулоти нави бонкӣ коркард ва татбиқ мегардад.

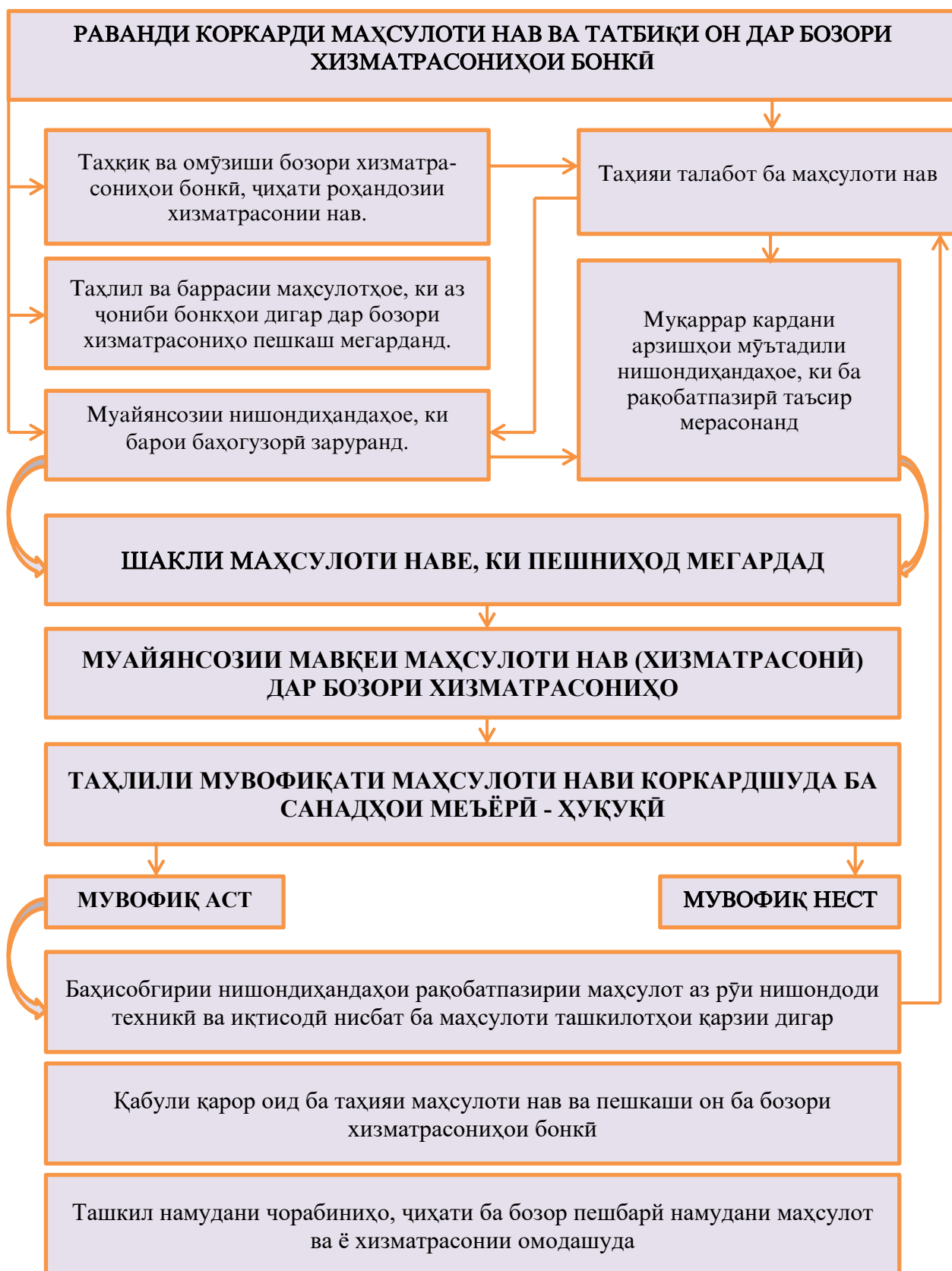
Коркард ва таҳияи маҳсулотҳои нав ва хизматрасониҳои нави бонкиро метавонем дар чунин низом пешниҳод намоем:

- маҳсулот ва хизматрасоние, ки барои бонк тамоман нав аст ва аввалин маротиба барои муштариён пешкаш мегардад;
- такмилдиҳӣ ва ё дар шакли нав пешкашсозии маҳсулоти қаблан мавриди истифода қарордошта;
- қорӣ намудани маҳсулот ё хидмати мавҷуда дар макони нав (минтақаи дигар бо таъсиси маркази хизматрасонӣ ва ё филиал).

Таҳия ва коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ аз назари аввал усутворсозии мавқеи бонк дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва таъмини рақобатпазирӣ он бошад, аз нуқтаи назари дигар тағйирёбии хоҳишҳои муштариён доништа мешавад. Воқеан, имрӯз тақозо ва рафтори қорӣ муштариён ба кулӣ тағйир ёфтааст. Муштариён бештар ба ҳамон бонкҳое ҳамқорӣ менамоянд, ки қормандони онҳо қорӣ касбияти баланд мебошанд ва бо муштарӣ муносибати хубро татбиқ қарда метавонанд. Яъне, таъби муштариён нозуқ гардидааст ва бонкҳоро лозим меояд, ки бо назардошти ин омил дар бозори хизматрасониҳо ғайолияти худро ба роҳ монанд.

Зарурияти такмили хизматрасониҳои нави бонкӣ қорӣ хусусиятҳо ва қанбаҳои зерин мебошад:

- рушди бемайлоии бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва тағйирёбии тақозои муштариён вобаста ба дастрасии маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ
- зоҳир намудани таваҷҷуҳ ба майлу хоҳиш ва рағбати истеъмолкунандагони маҳсулотҳои бонкӣ;
- қоркард ва пешниҳоди маҳсулотҳои нави бонкӣ ба муштариён, мувофиқи талаботи иқтисодиёти рақамӣ ва татбиқи рақобати устувор дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ.

Расми 6. Алгоритми баҳодихӣ ва коркарди маҳсулоти нав дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳолати рушд қарор дорад бояд бо истифода аз таҷрибаи низоми бонкии кишварҳои

ҳамчавор ва кишварҳои пешрафта раванди пешрафти он боз ҳам густариш ода шавад. Дар баробари коркард ва пешниҳоди маҳсулоти нави бонкӣ ва ё хизматрасонии нав дар бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон якқатор норасоии мавҷуданд, ки бидуни бартараф намудани ин камбудҳои маҳсулоти нави бонкӣ дар бозор муваффақ буда наметавонад (расми 7).

**НОРАСОИҲОЕ, КИ ДАР БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ҲАНГОМИ
ТАТБИҚИ МАҲСУЛОТИ НАВИ БОНКӢ БА НАЗАР МЕРАСАНД**

- 1). Огоҳ нагардидани муштарӣ аз маҳсулоти нав ва хизматрасониҳои нави ташкилоти қарзӣ (ташкilotҳои қарзӣ тартиби самараноки ташвиқро роҳандозӣ намесозанд)
- 2). Раванди дастрасӣ ва тартиби расонидани маҳсулоти коркардшудаи бонкӣ ба муштарӣ (тартиби муоширати корманди бонк бо муштарӣ, роҳи усулҳои дастраснамоии маҳсулоти нав коркардгардида)
- 3). Сатҳи нокифояи инноватсия дар ташкilotҳои қарзӣ (бонкҳо амалиёт ва маҳсулотҳои мавҷудаи худро рақамӣ пешниҳод карда наметавонанд ва ин омил татбиқ ва коркарди маҳсулотҳои навро боз медорад)
- 4). Барномаҳо ва дастгоҳҳои техникий кўҳнагардида, ки фаъолияти бонкро ғайрисамаранок мегардонанд
- 5). Миқдори нокифояи маслиҳатҳо оид ба бартариятҳои маҳсулотҳои бонк барои муштарӣ (бонкҳо бояд шўъбаҳои махсуси маслиҳатдиҳӣ таъсис диҳанд)
- 6). Огоҳии нокифояи кормандони ташкilotҳои қарзӣ дар бораи тағйирот дар қонунгузори бонкӣ ва муқаррароти БМТ, ки ба тартиби фурӯши маҳсулот ва хидматҳои бонкӣ марбутанд.
- 7). Омӯзиш нагардидани бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз ҷониби ташкilotҳои қарзӣ ва ба назар нагирифтани манфиати муштарӣ (ташкilotҳои қарзӣ ба таври зарурӣ аз ҳолати бозори хизматрасониҳои бонкӣ огоҳ нестанд ва ҳангоми таҳияи шартномаҳои тарафайн манфиатҳои муштарӣ ба инобат гирифта намешавад, махсусан шартномаҳои қарзӣ)

Расми 7. Мушкилоти татбиқи маҳсулотҳои нави бонкӣ дар бозор

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Фаъолияти бонк дар самти коркарди маҳсулот ва хизматрасонии нави ва татбиқи он дар бозор ҳамкориҳои мутақобилаи шўъбаҳо ва кормандони гуногуни бонкро тақозо менамояд, ки натиҷаи ниҳони он барои муштарӣ мавҷуда ва муштарӣ эҳтимолии бонк арзиши истеъмолий дорад. Ҳангоми коркарди маҳсулоти нави бояд тамоми шўъбаҳои бонк якҷоя фаъолият намоянд, то маҳсулот дар бозори рақобатпазир бошад. Механизми пешниҳодшуда ҳангоми таҳияи маҳсулоти нави бонкӣ аз ҷониби ташкilotҳои молиявӣ қарзӣ метавонад мавриди истифода қарор дода шавад. Механизми мазкур вобаста ба хоҳиши ташкilotи қарзӣ метавонад такмил дода шавад. Зеро хусусияти

фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ аз якдигар фарқ менамояд ва ҳар як банк маҳсулоти навро тибқи концепсияи муайяни худ роҳандозӣ месозад.

ТАҚВИЯТИ БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
Самтҳои афзалиятнокӣ рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ	Татбиқи чорабиниҳо оид ба таъмини рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ
Баландбардории устуворӣ ва самаранокӣ фаъолияти низомӣ бонкӣ	-баланд бардоштани сатҳи сармоякунонии бонкҳо; -тақвияти шумораи марказҳои хизматрасонӣ дар минтақаҳои кишвар; -ҷалби захираҳои молиявии дарозмуддат ҷиҳати рушди минбаъдаи иқтисодӣ сармоягузорӣ ба соҳаҳои иқтисоди воқеӣ; -ташаккул ва рушди қарзҳои ипотекаӣ; -фароҳам овардани шароити зарурӣ иқтисодӣ барои рушди соҳибкорӣ бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ.
Коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ	-ҳавасмандсозии шахсони ҳуқуқӣ оид ба пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ; -омӯзиши бозори маҳсулотҳои бонкӣ ва вобаста ба ин коркарди маҳсулотҳои нави рақобатпазир; - таъмини рушди сегментҳои нави бозори хизматрасониҳо; - коркарди маҳсулотҳои махсусе, ки ба рушди соҳибкорӣ хурду миёна нигаронида шудаанд.
Ташаккули зерсохтори бозори хизматрасониҳо	-афзоишдиҳии шумораи намоёндагӣҳо, филиалҳо ва марказҳои хизматрасониҳои бонкӣ дар кулли минтақаҳои кишвар; -зиёднамоии доираи хизматрасониҳои бонкӣ дар марказҳои шаҳракҳо, ҷамоатҳои деҳот ва деҳаҳои алоҳида; -кафолати манфиатҳои истифодабарандагони хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақаҳои мамлакат; -тақвияти заминаи меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар самти ҷалби маблағҳои пасандозии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.
Афзоишдиҳии ҳаҷми қарзҳо ба иқтисоди воқеӣ	- рушди қарздиҳии ипотекаӣ дар саросари мамлакат; -ташкил ва рушди механизми дастгирии давлатии фаъолияти сармоягузорӣ бонкҳо оид ба дастрасии қарзҳои ипотекаӣ; -ташаккули низомӣ қарздиҳӣ ба соҳибкорӣ хурду миёна; -тақвияти заминаи меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар самти ҷалби маблағҳои пасандозии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.
Қонеъсозии талаботи кулли муштарӣ дар доираи хизматрасониҳои аниқанавӣ	- рушди қарздиҳии ипотекаӣ дар саросари мамлакат; -ташкил ва рушди механизми дастгирии давлатии фаъолияти сармоягузорӣ бонкҳо оид ба дастрасии қарзҳои ипотекаӣ; -ташаккули низомӣ қарздиҳӣ ба соҳибкорӣ хурду миёна; -тақвияти заминаи меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар самти ҷалби маблағҳои пасандозии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.
Гузариш ба раёанди рақамӣ-кунонии хизматрасониҳо	- татбиқи ҳадафҳо дар доираи СМР; - ташкил ва рушди низомӣ муқаммалӣ пешниҳоди хизматрасониҳо тариқи технологияи муосири бонкӣ; – коркарди бизнес - нақша дар доираи рақамӣкунонии хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои нави.

Расми 8. Концепсияи инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар расми 8 самтҳои афзалиятнок ва муҳими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба назар гирифта шуда заминаҳои рушди фаъолияти ташкилотҳои мазкур пешниҳод гардидааст. Масъалаҳои сармоякунонии ташкилотҳои қарзӣ,

бартарафсозии хавфҳои эҳтимолӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, фоизи қарзҳои пешниҳодшаванда, сифати маҳсулотҳои бонкӣ, рақобати шаффоф, низоми ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва умуман рушди устувори низоми бонкӣ ва дар ин замина инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Аз ҷониби муаллиф нақшае пешниҳод гардидааст, ки фарогири самтҳои асосии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Консепсияи мазкур шакли мукамал набуда, танҳо хулосаи бевоситаи муаллиф мебошад, ки онро метавон ҳангоми ташкили чорабиниҳо оид ба рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дод.

Маҷмӯъан, зарур мешуморем, ки низоми коркарди маҳсулоти нави бонкӣ раванди мушкул буда, самтҳои зиёдеро дарбар мегирад. Ташкилоти қарзиро зарур аст, ки пеш аз роҳандозии раванди стратегияи иницро таҳия намояд ва таҳлили амиқи бозорро татбиқ намояд.

Рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар давраи дарозмӯҳлат (то соли 2030) тибқи барномаҳои миллии қабулгардида, метавонад мавқеи бонкҳоро дар таҳкими иқтисоди миллий боло бардорад ва устувории молиявии ташкилотҳои қарзиро таъмин намояд. Дар робита ба ин, метавон қайд намуд, ки дурнамои стратегӣ ва мӯътадили рушд барои бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин тақвияти муносибати ҳасана миёни бонкҳои низомсоз ва ташкилотҳои қарзии нисбатан хурдтар дар самти коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ ва баландбардории сифати хизматрасониҳо ба шумор меравад. Бахши бонкие, ки дар асоси принципҳои рақобати бозорӣ бунёд ёфтааст, метавонад барои таъмини рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани сифат ва сатҳи некуаҳволии мардуми кишвар хизмат намояд. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар инчо ҳамчун механизми табдилдиҳандаи маблағҳои ҷалбшуда ба сармоя баромад намуда, ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва соҳаҳои афзалиятноки иқтисоди миллий замина мегузорад. Ҷиҳати таъсири бештари бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба тақвияти иқтисоди миллий ва роҳандозии густурдаи хизматрасониҳои бонкӣ дар саросари кишвар бояд муҳити устувор ва самараноки макроиқтисодӣ, фазои мусоиди сармоягузорӣ, сиёсати мӯътадили пуливу қарзӣ, сиёсати андозии такмилёфта ва менечменти сифатнок ба роҳ монда шавад. Ҷанбаи муҳим дар раванди ҳалли чунин вазифаи стратегӣ пеш аз ҳама ҷалби маблағҳои муваққатан аз гардиши иқтисодӣ берунмонда ба ҳисоб меравад. Ҷамъоварии маблағҳои муваққатан озоди шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки самти афзалиятноки фаъолияти бонкро ташкил диҳад. Аммо, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки барои рушди босуботи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд шароити мусоиди иқтисодӣ фароҳам оварда шавад. Фаъолияти субъектони бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд суръат баҳшида шавад ва самаранокии он таъмин гардад. Ҷиҳати таъмини фаъолияти самараноки ташкилотҳои қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд заминаи меъёрӣ – ҳуқуқӣ такмил дода шавад, махсусан, санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар самти ҳимояи манфиатҳои ашхоси пасандозгузор. Танҳо дар ин

асос, метавонем, ки эътимоднокии низоми бонкиро боло бардорем ва манфиатҳои пасандозгузoronро ҳимоя намоем.

Дар диссертатсия давраҳои коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ва татбиқи он дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, роҳи усулҳои он дар шароити муносири иқтисодӣ пешниҳод карда шудааст. Раванди коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ва тартиби пешниҳоди он дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ пешниҳод карда шудааст ва алгоритими он баҳогузори гардидааст. Вобаста ба пешниҳоди коркардгардида, пеш аз ба бозор баровардани маҳсулоти нави бонкӣ, бояд бозор ба таври густурда мавриди таҳлил қарор гирад ва баъд аз он қарори зарурӣ оид ба пешниҳоди маҳсулоти нави бонкӣ бароварда шавад. Ҷиҳати дастрасии аҳоли ба маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ зарур аст, ки низоми 24/7 васеъ роҳандозӣ гардад ва истифодаи низомҳои Facebook Messenger, Google Hangouts ва барномаҳои мобилии ба инҳо монанд аз ҷониби ташкилотҳои қарзии ватанӣ ба роҳ монда шаванд.

Вобаста ба масъалаи мазкур қайд намудан зарур аст, ки инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ татбиқи самаранок ва саривактии барномаҳо ва стратегияҳои дар сатҳи давлат қабул гардида, имкон медиҳанд, ки рушди пайвастаи бозори хизматрасониҳои бонкиро таъмин намояд. Дар доираи татбиқи ҳадафмандонаи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 рушди на танҳо бозори хизматрасониҳои бонкӣ, балки кулли иқтисодиёт имкон фароҳам оварда мешавад. Махсусан, дар стратегияи мазкур самтҳои афзалиятноки рушди низоми молиявӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шудааст, ки тибқи он заминаи мусоиди пешрафтро фароҳам оварда, тақвияти бозори хизматрасониҳои бонкиро амалан иҷро менамояд.

Хулоса ва пешниҳодҳо

Таҳқиқоти гузаронидашуда ба мо имкон дод, ки хулоса ва пешниҳодҳои асосии зеринро таҳия намоем:

1. Вобаста ба таҳқиқотҳои гузаронидашуда ҳаминро метавон дарҷ намуд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз субъектҳои муҳими иқтисодиёти ҳар як кишвари алоҳида ба шумор рафта, ташаккул ва рушди он омили таҳрикдиҳандаи низоми молиявӣ ба ҳисоб меравад. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз нигоҳи олимони ватанӣ ва хориҷӣ ба таври васеъ шарҳу тавзеҳ дода шудааст ва ҷанбаҳои гуногуни он мавриди баҳсҳои гуногуни илмӣ қарор гирифтааст. Таҳқиқотҳои илмӣ мушаххас намуданд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи рушди фаъолияти бонкҳои тичоратӣ ва умуман ташкилотҳои қарзӣ ташаккул ёфта, ҳамчун институти муҳими иқтисодӣ-иҷтимоӣ имрӯз фаъолияти густурда дорад. Таъсири бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба рушди иқтисодиёт ва соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқӣ кишвар баланд арзёбӣ гардида, дастрасӣ ба маҳсулотҳои бонкӣ, сармоягузориҳои соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ ва густуриш бахшидани

муносибатҳои иқтисодӣ миёни субъектони гуногун аз сатҳи инкишофи ин бозор вобастагии амиқро доро мебошад [1-М, 2-М].

2. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси тақвияти муносибатҳои иқтисодӣ, рушди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, таҳкими инфрасохтори молиявӣ инкишоф ёфта, доираи фаъолияти он давра ба давра васеъ гардидааст. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки аввалин муносибатҳои молиявӣ дар шакли амалиёти бонкӣ, ивази асъор, пешниҳоди қарз ва қабули пасандоз дар кишварҳои Чин, Ҳиндустон ва баъзе аз давлатҳои Аврупо ба вучуд омадаанд ва то имрӯз ташаккул ёфтаанд. Воқеан, ташаккул ва рушди иқтисодиёти кишварҳои Аврупоӣ, Чин ва Ҳиндустон тавонишанд, ки ба ташкили муносибатҳои пулию қарзӣ таъсири мусбӣ расонанд ва дар ин замина бозори хизматрасониҳои бонкӣ рушд ёбад [1-М, 2-М].

3. Дар асоси пажӯҳишҳо ва таҳқиқотҳо муайн гардид, ки фаъолияти инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ аз нишондиҳандаҳои муҳим дар ароишти муосир ба шумор рафта, ба раванди рақобатпазирӣ ва таҳкимёбии фаъолияти институтҳои иқтисодӣ таъсири мусбӣ мерасонад. Ташкили стратегияи инноватсионӣ дар ташкилотҳои қарзӣ аз вазифаҳои муҳимтарини ташкилотҳои қарзӣ ба шумор рафта, самаранокии амалиёти бонкиро боло мебардорад ва хароҷотҳои ташкилотҳои қарзиро ба маротиб коҳиш медиҳад. Таҳияи стратегияи инноватсионӣ ва фаъолият намудани ташкилотҳои қарзӣ тибқи он метавонад ба васеъгардии номгӯи маҳсулотҳои бонкӣ, афзоишёбии шумораи муштариёни бонк, таҳкимёбии сифати хизматрасонҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ ва тақвияти мавқеи бонк дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ шароити мусоидро фароҳам орад [3-М, 8-М].

4. Дар воқеъ, таҳлили ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон собит намуд, ки рушди муддавоми ин бозори аз тақвияти ҷанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии он вобастагии амиқ дорад. Пеш аз ҳама, зарур аст, ки инфрасохтори бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар саросари ҷумҳурӣ тақвият дода шавад. Зеро таҳлилҳо нишон доданд, ки 60%-и МХБ-ҳо ва филиалҳои бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ дар шаҳрҳои калонтарини кишвар ҷойгиранд ва дар маҳалҳои мамлакат рушди намоёндагӣҳои ташкилотҳои қарзӣ чандон назаррас нест. Чунин ҳолат ба тараққиёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ таъсири манфӣ расонида, сатҳи дастрасии аҳолиро ба маҳсулотҳои бонкӣ коҳиш медиҳад. Ғайр аз ин, масъалаи муҳими дигар зимни таҳлилҳои гузуронидашуда муайян карда шуд, ки дастрас набудани аҳоли ба маҳсулотҳои онлайнӣ бонкӣ мебошад. Ташкилотҳои қарзӣ рақамикунонии маҳсулотҳои пешниҳодшавандаи худро ба таври зарурӣ роҳандозӣ накарда истодаанд, ки ин омил сабаби коҳишёбии мавҷеи онҳо дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мегардад. Зимни пажӯҳишҳо мушаххас гардид, ки дар бозори хизматрасониҳои бонк индексӣ тамаркуз риоя карда намешавад ва 64,8%-и дороиҳои низомӣ бонкӣ (дар соли 2022) дар идораи 3 бонки тичоратӣ мебошад, ки ин амал метавонад сабаби рақобати носолим дар бозори

хизматрасониҳои бонкӣ гардад ва муаммоҳои вучуддоштаро зиёд намояд [3-М, 4-М].

5. Рақамикунонии маҳсулотҳои бонкӣ ва пешниҳоди онҳо ба воситаи технологияи муассири бонкӣ аз омилҳои асосии рушди минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ маҳсуб ёфта, ташаккули доираи маҳсулотҳои пешниҳодшаванда аз он вобастагӣ дорад. Чараёни рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ аз бартариятҳои зиёде иборат буда, метавонад, ки дастрасии аҳолиро ба маҳсулотҳои бонкӣ бештар гардонад ва иҷроиши сарвақтии онҳоро таъмин созад. Гузашта аз ин, дастрасии шабнарузӣ, сарфаи вақт, коҳишдиҳии хароҷотҳо, вусъатбахшии суръати амалишавии хизматрасониҳо, афзоиши номгӯи маҳсулотҳои бонкӣ ва имконияти истифодаи якчанд маҳсулотҳои бонкӣ аз ҷанбаҳои муҳими рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ карда мешаванд. Аз ин рӯ, таҳкими инфрасохтори инноватсионӣ, рушди ҳамаҷонибаи сиёсати инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ аз манфиат ҳолӣ нест [4-М;7-М].

6. Омилҳои ба чараёни ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ таъсирбахш гуруҳбандӣ намуда, дараҷаи таъсири онҳо ба ин бозор асоснок карда шудааст. Муайян карда шудааст, ки чиҳати коҳишдиҳии таъсири омилҳо ба раванди фаъолияти бонкҳо ташкилотҳои қарзиро лозим аст, ки муҳити фаъолияти худро таҳким бахшанд, робитаи бонкро бо иқтисодиёт қавӣ намоянд ва хавфҳои эҳтимолиро пешгирӣ созанд. Асоснок карда шудааст, ки фаъолияти густурдаи ташкилотҳои қарзӣ аз сатҳи таъсири омилҳои зерин ба монандӣ: рушди технологияи информатсионӣ, сатҳи маърифати молиявии аҳоли, омилҳои равонӣ, идоракунии меъёрӣ-ҳуқуқӣ, сиёсати бонки марказӣ, рушди иқтисодӣ-иҷтимоии мамлакат, сатҳи даромаднокии аҳоли, дараҷаи рушди инфрасохтори бонкӣ ва рақобатнокии ташкилотҳои қарзӣ дар бозор вобастагии амиқ дорад. Вобаста ба ин, пешгирӣ ва коҳишдиҳии сатҳи таъсири омилҳои болозикр ба манфиати фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ буда, тақвияти минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкиро замина мегузорад [3-М, 6-М].

7. Дар чараёни таҳқиқот муайян гардид, ки раванди фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ метавонад, ки дар асоси тақвияти сифати хизматрасониҳои бонкӣ таъмин карда шуда, рушди бемайлони он замина гузошта шавад. Пажӯҳишҳо нишон доданд, ки заминаи муҳим ва муҳаррики асосии ташкилоти қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин тақвияти сифати хизматрасониҳои бонкӣ мебошад. Махсусан, дар шароити зиёдшавии институтҳои молиявӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва тақмилёбии сохтори институтсионалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ тақозо менамояд, ки ташкилотҳои қарзӣ сифати хизматрасониҳои пешниҳодшавандаро бо роҳи усулҳои муассир тақвият бахшанд ва рақобатпазирии худро дар бозор устувор гардонанд. Дар робита ба ин, агар ба таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ наҳар афканем, дидан мумкин аст, ки усулҳои гуногун дар ин самт ҷорӣ гардидаанд. Масалан дар бонкҳои тичоратии Олмон ва Ҷопон шуъбаи дохилибонкии

баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ амал менамояд, ки чунин таҷриба дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз манфиат холи нест. Far аз ин, истифодаи усулҳои Servqual; Servperf; Mystery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI) имконияти баландбардории сифати масҳулоти бонкиро боло бардошта, мавқеи рақобатии ташкилотҳои қарзиро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ таҳким мебахшад [6-М, 8-М].

8. Дар робита ба таҳқиқоти гузаронидашуда қайд намудан мумкин аст, ки коркарди раванди ба бозор баровардани маҳсулоти нави бонкӣ аз масоиле мебошад, ки ҳар як ташкилоти қарзӣ бояд ба он таваҷҷуҳи вижа зоҳир намояд ва мушаххасан дар ин самт кореро ба анҷом расонад. Ташкили шӯъбаи махсус дар ташкилотҳои қарзӣ оид ба коркарди маҳсулоти нави бонкӣ, ки метавонанд тақозои муштариёро қонеъ созанд ва ғайрияти густурдаро роҳандозӣ намоянд, ба мақсад мувофиқ арзёбӣ мегардад. Дар асоси паҷуҳишоти гузаронида дарҷ намудан мумкин аст, ки коркарди маҳсулоти нави бонкӣ раванди мушкил маҳсуб ёфта, аз ташкилоти қарзӣ муносибати ҷиддӣ ва хосеро талаб менамояд. Дар диссертатсия давраҳои коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ва татбиқи он дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, роҳу усулҳои он дар шароити муосири иқтисодӣ пешниҳод карда шудааст. Раванди коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ва тартиби пешниҳоди он дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ пешниҳод карда шудааст ва алгоритими он баҳогузорӣ гардидааст. Вобаста ба пешниҳоди коркардгардида, пеш аз ба бозор баровардани маҳсулоти нави бонкӣ, бояд бозор ба таври густурда мавриди таҳлил қарор гирад ва баъд аз он қарори зарурӣ оид ба пешниҳоди маҳсулоти нави бонкӣ бароварда шавад. Ҷиҳати дастрасии аҳоли ба маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ зарур аст, ки низоми 24/7 васеъ роҳандозӣ гардад ва истифодаи низомҳои Facebook Messenger, Google Hangouts ва барномаҳои мобилии ба инҳо монанд аз ҷониби ташкилотҳои қарзии ватанӣ ба роҳ монда шаванд [1-М, 3-М].

9. Рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз масъалаҳои ба шумор меравад, ки ҷараёни инкишофи низоми бонкиро таъмин сохта, таъсири мусбии онро дар иқтисоди миллӣ таҳким мебахшад. Дар робита ба ин, қайд намудан мумкин аст, ки муайянсозӣ, ташаккул ва тараққиёти самтҳои мухталиф ва калидии бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз омилҳои муҳим ба шумор мераванд. Аз ҷумла: - васеъсозии доираи маҳсулотҳои пешниҳодшаванда; -ба инобат гирифтани истифодаи инноватсияҳо; - баландбардории сатҳи саводнокии ҳаёти кормандони ташкилотҳои қарзӣ; -рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақаҳо; -таҳкими ғайрияти ташкилотҳои қарзии низомсоз; -тақвияти эътимоднокии ташкилотҳои қарзӣ; -баландбардории боварии аҳоли ба низоми бонкӣ; -ташкили низоми самараноки ҷуброни пасандозҳо ва ғайра метавонанд, ки аз самтҳои афзалиятноки рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ гарданд. [2-М, 3-М, 4-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Муҳимияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар фаъолияти самараноки бонкҳо инъикос гардида, дар пешравии иқтисоди миллӣ аҳамиятнок арзёбӣ мегардад. Барои роҳандозии хизматрасониҳои бонкии босифат ва такмилёфта, низоми бонкиро зарур аст, ки аз усулҳо ма методҳои муосир васеъ истифода намояд. Дар баробари ин, ташкилотҳои қарзӣ бояд аз ҷиҳати сармоя устувор бошанд, то ин ки пешниҳоди хизматрасониҳо босифат ва босуръат сурат гирад. Ташкилотҳои қарзие, ки имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият менамоянд ва ба аҳоли хизматрасониҳои бонкиро пешниҳод менамоянд, аксарият ба сармоягузорӣ ниёз доранд. Махсусан ташкилотҳои қарзии низомсоз бояд аз тарафи давлат дастгирӣ ёбанд, то ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ фаъолияти пайваста дошта бошад ва сифати хизматрасониҳои бонкӣ баланд гардад.

2. Низоми бонкӣ ҳамчун сармоягузори асосӣ ба иқтисодиёти миллӣ буда, рушду нумӯи соҳаҳои муҳими хоҷагии халқ аз он вобаста мебошад. Дар ҳолати пурра иҷро накардани вазифаҳои худ, низоми бонкӣ метавонад устувории худро аз диҳад. Алахусус, пешниҳоди қарзҳо ҳамчун сармоя, ки яке аз хизматрасониҳои асосӣ дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дониста мешавад ба такмили пурра ниёз дорад. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ, махсусан пешниҳоди қарзҳо ба субъектҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати ташаккул қарор дорад ва дар ин самт мушкилиҳои зиёде мавҷуданд. Бонкҳо бо дигар субъектҳои баҳши воқеии иқтисодиёт ҳамкориҳои муфидро роҳандозӣ накардаанд ва аксари қарзҳои пешниҳодшаванда барои ин субъектҳои самаровар нестанд. Дар ин самт шартномаҳои қарзӣ бояд такмил дода шаванд. Чунки шартномаҳои қарзӣ дар бонкҳои тиҷоратии кишвар яктарафа таҳия мегарданд ва манафиатҳои соҳибкорон ба инобат гирифта намешаванд. Шартномаҳо бояд дар асосии ҳамкориҳои дучонибаи бонк бо соҳабкор таҳия карда шаванд, то ки ба манфиати ҳарду ҷониб бошанд. Хизматрасониҳои қарзӣ дар рушди иқтисоди воқеии кишвар нақши калидӣ дошта, зарур аст, ки онҳо такмил дода шаванд.

3. Таҳлили вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ нишон медиҳад, ки бонкҳо мавқеи худро дар самти ҷалби маблағҳои муваққатан озоди аҳоли ва пешниҳоди хизматрасониҳои босифат устувор нигоҳ намедоранд ва ҳиссаи маблағҳои пасандозӣ дар сандуқи қарзии ташкилотҳои назаррас нест. Хизматрасониҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ дар сатҳи пасти касби қарор дошта, кормандони бонк фаъолияти худро тибқи этикаи корӣ ба роҳ намеронанд. Вазъи пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақаҳои дурдасти кишвар ташвишовар буда, кормандони ташкилотҳои қарзӣ аксаран дорои саводи соҳавӣ нестанд. Дар сатҳи паст қарор доштани савияи дониши кормандон пеш аз ҳама метавонад ба самаранокии кори бонк ҳалал ворид созад ва ба ҳамкориҳои бонк бо субъектҳои хоҷагидор ва муштарӣ таъсири манфӣ расонад. Аз ин рӯ, бонкҳоро зарур аст, ки барои кормандони дар минтақаҳо фаъолияткунанда курсҳои такмили ихтисос ташкил намоянд ва аз савияи

дониши онҳо пайваста огоҳ бошанд. Зеро омили мазкур ба сифатнокии хизматрасониҳои пешкашшаванда таъсир расонида, мавқеи бонкро дар бозор муайян менамояд.

4. Дараҷаи баланди молиявӣ, устувории вазъи рақобатпазирӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва густариши ҳамкориҳои молиявӣ байналҳалқӣ аз сифати маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ вобаста мебошад. Ҳамкориҳои байналҳалқии бонкҳои кишвар бо ташкилотҳои қарзӣ-молиявӣ мамлакатҳои дигар дар шароити муосири иқтисодӣ ногузир доништа мешавад. Таҳкими ҳамкориҳои байналҳалқӣ метавонад нуфузи ташкилоти қарзиро дар арсаи ҷаҳон баланд бардорад ва сифати хизматрасониҳои бонк беҳ гардад. Бонкҳо бо истифода аз таҷрибаи ҳамдигар метавонанд аз усулҳо ва методҳои муосири пешниҳоди хизматрасониҳо истифода намоянд, то ки мавқеи худро дар иқтисодиёт устувор нигоҳ доранд. Таҷрибаи низоми бонкии кишварҳои пешрафта дар самти пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ амри зарурӣ буда, дар ин асос ташкилотҳои молиявӣ дар кишвар амалкунанда метавонанд сифати маҳсулотҳои худро баланд бардоранд. Вобаста ба ин, ташкилотҳои қарзии дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки ҳамкориҳоро бо ташкилотҳои молиявӣ кишварҳои ҷаҳон ба роҳ монанд ва аз таҷрибаи пешрафтаи онҳо васеъ истифода намоянд. Шароити муосири иқтисодӣ тақозо менамояд, ки ҷиҳати роҳёбӣ ба бозорҳои молиявӣ ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ташкилотҳои қарзӣ сифати маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои худро баланд бардоранд. Баландбардории сифати хизматрасониҳо метавонад фаъолияти бонкҳоро самаранок гардонад ва ҷиҳати роҳёбӣ ба бозорҳои молиявӣ сатҳи байналҳалқӣ мусоидат намояд.

5. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун категорияи мураккаби иқтисодӣ, дар рушди муносибатҳои иқтисодии миллий аҳамияти зиёд дорад. Сохтори мураккаби бозори мазкур имконият медиҳад, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз рӯи критерияҳои гуногун баҳогузори ва баррасӣ гардад. Таҳлилҳои гузаронидашуда имконият медиҳанд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун низоми муайяни муносибатҳои иқтисодие, ки миёни аҳоли, субъектони иқтисодӣ, ташкилоту корхонаҳо ва давлат роҳандозӣ мегардад, фаҳмида шавад. Ҳамчунин, дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мубодилаи дучониба ва бисёрҷонибаи субъектони иқтисодӣ ба таври доимӣ амал мекунад, ки метавонад инкишофи соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллиро таъмин созад. Дар ин замина, зарур аст, ки раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба роҳандозии васеи доираи хизматрасониҳои бонкӣ ва таъмини дастрасии тамоми субъектони иқтисодӣ бо хизматрасониҳои сифатнок нигаронида шавад.

6. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун механизми асосии азнавтақсимкунии сармоя, доништа шуда, маблағҳои муваққатан озоди шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқиро ба соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллий тақсим менамояд. Бинобар ин, бозори хизматрасониҳои бонкӣ яке аз

омилҳои муҳими усутвори низоми бонкӣ ва дар умум иқтисодиёт доништа мешавад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

- [1] Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ” №4(99)-2022, с. 72-73.
- [2] Бонкдорӣ, Тараққиёт, Ҷаҳонишавӣ. Январ – Марти 2023. –С.23-26.
- [3] Бюллетени оморӣ БМТ Январ 2018 (270) саҳ. 112, Декабр 2019 (293) саҳ. 91-95, Декабр 2020 (305) саҳ.101-102, Январ 2023 (316) саҳ. 102.
- [4] Бюллетени оморӣ БМТ Январ 2018 (270) саҳ. 112, Декабр 2019 (293) саҳ. 91-95, Декабр 2022 (305) саҳ.101-102.
- [5] Бюллетени оморӣ бонкии Бонки миллии Тоҷикистон: 2014, №12(233), 2018, №12 (281), 2020, № 13 (305). 2022, № 12 (283).
- [6] Оморӣ БМТ дар баҳши монетарӣ www.nbt.tj (05.06.2023)
- [7] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28.12.2023 12:30, шаҳри Душанбе.

МАҚОЛАҲОИ МУАЛЛИФ ОИД БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Нуралиева Д.К. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн]/Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №1. –С.86-91.

[2-М]. Нуралиева Д.К. Оид ба масоили гурӯҳбандии ҳавфҳои бонкӣ ва таъсири онҳо ба раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ [Матн]/Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №4. –С.179-185.

[3-М]. Нуралиева Д.К. Сифати сандуқи қарзӣ ва таъсири он ба вазъи молиявӣ-иқтисодии бонкҳои тиҷоратӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №4. –С.72-79.

[4-М]. Нуралиева Д.К. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва сохтори он дар шароити муосири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №7. –С.116-123.

Дар дигар маҷаллаҳо:

[5-М]. Нуралиева Д.К. Раванди ташаккулёбии технологияи бонкӣ ва таъсири он ба тақмили хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ дар мавзӯи: «Масъалаҳои тақмили механизми молиявӣ қарзии рӯи иқтисодиёти миллий», (5-уми октябри соли 2021). – Душанбе, -С. 78-86.

[6-М]. Нуралиева Д.К. Масоили баландбардории нақши қарзҳои бонкӣ дар иқтисодиёт [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (COVID-19)», (11-уми декабри соли 2021). – Кӯлоб, -С. 60-64.

[7-М]. Нуралиева Д.К. Ҷараёни инкишофи хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Муаммоҳои низоми андозбандӣ дар шароити муосир», (15-уми ноябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[8-М]. Нуралиева Д.К. Анализ воздействия банковского капитала на развитие экономики Таджикистана [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ», (22-юми октябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[9-М] Нуралиева Д.К. Активизация лизинговых операций в банковском секторе Республики Таджикистан / Д. К. Нуралиева // Национальные экономические системы в контексте трансформации глобального экономического пространства: Сборник научных трудов / Под общей редакцией З.О. Адамановой. – Симферополь : Общество с ограниченной ответственностью «Издательство Типография «Ариал», 2023. – С. 179-182.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 336.6 (575.3)

На правах рукописи

НУРАЛИЕВА ДИЛАФРУЗ КАМОЛОВНА

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ
РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.07- Финансы, денежное обращение и кредит

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена на кафедре банковского дела Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Собирзода Нурали Мирали** – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры бухгалтерского учета Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Хайрзода Шукрулло Курбонали** – доктор экономических наук, доцент, ректор Дангаринского государственного университета

Султонов Мусулмон Субхонович – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов Бохтарского государственного университета имени Н. Хусрава

Оппонирующая организация: **Таджикский государственный университет коммерции**

Защита состоится «21» ноября 2025 года в 13⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-14 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: Республика Таджикистан, 734067, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря +992 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на сайте www.tgfeu.tj.

Автореферат разослан «____» _____ 2025 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф. К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Развитие экономики, развитие финансового рынка, расширение финансовых операций и укрепление финансовых инструментов в современных экономических условиях также оказали глубокое влияние на процесс деятельности кредитных организаций. После перехода к рыночной экономике и организации банковской системы в Республике Таджикистан сформировался рынок банковских услуг, и ассортимент предлагаемых банковских продуктов и услуг расширился. Кроме того, рынок банковских услуг играет ключевую роль в развитии социально-экономических отношений, обеспечивая доступ населения к банковским продуктам и услугам. Можно отметить, что в последние годы в мировой финансово – банковской системе наблюдается множество изменений, которые нарушают процесс устойчивого развития рынка банковских услуг. Мировые финансовые кризисы, которые происходят постоянно, также оказывают негативное влияние на банковскую систему. Этот фактор требует, чтобы кредитные организации осуществляли свою деятельность на рынке в соответствии с новыми экономическими условиями и укрепляли ассортимент предлагаемой продукции.

Современные экономические условия требуют, чтобы рынок банковских услуг выступал в качестве ключевого сектора национальной экономики и обеспечивал укрепление других отраслей хозяйственной системы. В частности, в Республике Таджикистан устойчивое развитие рынка банковских услуг может создать базовую базу развития для других экономических субъектов и обеспечить население банковскими продуктами. Анализ показывает, что влияние финансовых кризисов на банковскую систему и деятельность кредитных организаций велико, а обеспечение высокой конкурентоспособности и обеспечение ликвидности кредитных организаций может стимулировать развитие рынка банковских услуг и осуществлять их эффективную деятельность. В частности, финансовые кризисы 2008-2009 и 2014-2015 годов, не затронувшие банковскую систему Республики Таджикистан, осложнили финансовое положение кредитных организаций.

В очередном Послании уважаемого Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан было отмечено, что “Национальному банку и кредитным организациям необходимо принять дополнительные меры в направлении поиска дополнительных источников финансирования и на этой основе увеличить предложение долгосрочных, доступных кредитов под низкие проценты, а также полностью внедрить цифровую систему банковских услуг во всех регионах страны и широкого использования финансовых технологий” [7].

Совершенствование кредитных отношений, расчетов между субъектами экономики, обеспечение экономики денежными ресурсами, повышение рыночной доступности банков, диверсификация банковского капитала и развитие взаимовыгодных отношений между кредитными организациями являются одними из направлений, которые необходимо усилить с помощью

рыночного механизма банковских услуг. Изучение, рассмотрение и исследование теоретических и практических аспектов рынка банковских услуг дает возможность быстро укрепить этот рынок и повысить качество банковской продукции.

В связи с проведенными исследованиями можно отметить, что проблема развития банковских услуг в Республике Таджикистан исследовалась рядом отечественных ученых. Однако со структурной, организационной, экономической точек зрения и укрепления институциональных основ рынок банковских услуг Республики Таджикистан нуждается в глубоком изучении. Поэтому мы можем оценить выбранную тему как актуальную и необходимую.

Степень изученности научной темы. Различные аспекты проблем развития банковской системы, вопросы укрепления финансовой устойчивости кредитных организаций, развития банковских услуг и их влияние на национальную экономику были тщательно исследованы таджикскими учеными такими как: Каюмов Н.К., Назаров Т.Н., Саидмуродзода Л.Х., Умаров Х., Ш. Рахимзода, Рахимов З.А., Раджабов Р.К., Кодирзода Д.Б., Давлатов И.Х., Бердиев Р.Б., Султонов З.С., Хушвахтзода К.Х., Обидов Ф.С., Шарипов Б.М., Улугходжаева Х.Р., Иброхимзода И.Р., Хикматов У.С., Аминов Х.И., Ганиев Р.Г., Ятимов Х., Хусейнова Д.К. и др.

По вопросам развития банковской системы, важных аспектов банковских услуг и развития рынка банковских услуг весьма ценен вклад зарубежных ученых, таких как Лаврушина О.И., Жуков С.А., Костерина Л.Б., Шевчук А.М. В.К. Сенчагов, В.М. Новикова, В.Н. Живалова, Г.Г. Фетисова, Г.Н. Белоглазова, Е.Б. Герасимова, К. С. Тихонькова, М.А. Котлярова, С.А. Андрюшина, С.М. Богомоловой, С. Н. Капустина.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Тема диссертации посвящена основным направлениям фундаментальных и прикладных исследований, в том числе направлениям «Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 года, №392), «Национальная стратегия финансовой инклюзивности Республики Таджикистан на 2022-2026 годы» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 июля 2022 года, №314), «Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы» (постановление Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 1 декабря 2016, №636), «Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2019 года №642), а также соответствует плану научно-исследовательских работ кафедры банковского дела Таджикского национального университета на тему: «Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является рассмотрение, изучение и исследование вопросов развития и совершенствования организационно-экономических

аспектов рынка банковских услуг в современных экономических условиях и на этой основе разработка рекомендаций по дальнейшему развитию рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели необходимо выполнить следующие задачи:

- исследование теоретических основ развития и роста рынка банковских услуг в экономике и конкретизировать основы формирования мирового рынка банковских услуг на основе изучения теоретических основ;
- выявление экономической значимости инноваций и их влияния на функционирование рынка банковских услуг;
- оценка уровня конкурентоспособности и анализ текущего состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан;
- исследования факторов, влияющих на состояние рынка банковских услуг и рекомендации по внедрению новых банковских продуктов, определение ключевых направлений расширения данного рынка в современных экономических условиях предложение и мер по их совершенствованию.

Объектом исследования является процесс формирования и развития организационно – экономических основ рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

Предметом исследования является система отношений, которые возникают в процессе организации и развития банковских услуг и продуктов на рынке банковских услуг и упрощают доступ экономических субъектов к услугам.

Гипотеза исследования. В завершённом диссертационном исследовании изучены важные направления деятельности рынка банковских услуг, изучено повышение качества банковской продукции, обеспечение широкого функционирования кредитных организаций на рынке, здоровая конкуренция между ними и доступ населения к банковским услугам. На основе проведенных исследований рынка банковских услуг ускоряется развитие данного рынка, повышается качество банковской продукции и обеспечивается доступ физических и юридических лиц к банковским продуктам.

Теоретические основы исследования сформированы исследованиями, проведенными отечественными и зарубежными учеными, связанными с укреплением рынка банковских услуг, развитием банковской системы, повышением качества предлагаемой продукции, расширением ассортимента банковской продукции, применением инноваций в предоставлении банковских услуг и устойчивым развитием рынка банковских услуг. В связи с этим исследованы важные аспекты развития рынка банковских услуг, его структура, организационные основы на территории Республики Таджикистан, научно обоснован фундамент его дальнейшего развития. Основные теоретические положения диссертационного исследования в сегодняшних условиях научно обоснованы конкретными предложениями и создают основу для широкого развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан с учетом инновационной деятельности кредитных организаций.

Методические основы исследования сформировали мнения ученых отрасли, конкретные теории и концепции, лежащие в основе развития банковской системы и развития рынка банковских услуг в современных условиях. Кроме того, широко используются стратегические государственные документы, нормативно-правовые акты Республики Таджикистан о банковской системе и деятельности кредитных организаций, а также статистические данные Национального банка Таджикистана и других кредитных организаций. Наряду с этим в диссертации применялись методы сравнения и обобщения, анализа и синтеза, диалектическая логика, категоризация, метод теоретического научного вывода и моделирование, обеспечивающие достоверность диссертации.

Источник информации. Научное исследование было проведено на основе официальных данных Национального банка Таджикистана, бюллетеней банковской статистики, отчетов коммерческих банков и их официальных сайтов, инструкций и правил банковского сектора, статистических данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, официальных данных иностранных банков и интернет-сайтов.

Исследовательская база. Диссертация была выполнена на кафедре банковского дела Таджикского национального университета в 2019-2023 годах.

Научная новизна диссертации заключается в исследовании, рассмотрении и изучении тенденций развития рынка банковских услуг и его организационно-экономических основ в Республике Таджикистан и на этой основе разработке эффективной системы его развития с учетом современных экономических условий.

Результаты диссертационного исследования, имеющие научный характер, можно выявить следующим образом:

1) путем изучения теоретических основ, концепций и экономических идей отечественных и зарубежных исследователей создана благоприятная база, изучены особенности рынка банковских услуг, его устойчивое развитие, выявлены периоды развития рынка банковских услуг с учетом зарубежного опыта, а также представлено авторское мнение и выявлено, что инновации играют ключевую роль в функционировании рынка банковских услуг и улучшении доступа населения к банковским продуктам, и на этой основе рассмотрена роль инноваций в деятельности кредитных организаций, рассмотрено значение современных финансовых технологий в повышении качества банковских услуг, расширении спектра банковских продуктов, укреплении дистанционного банковского обслуживания, а также оценена значимость инноваций в укреплении функционирования рынка банковских услуг как дополнительного драйвера рынка банковских услуг;

2) выявлено, что в современных экономических условиях конкурентоспособность кредитных организаций является важным показателем, а ее укрепление стимулирует процесс укрепления кредитных организаций. также рассмотрено положение кредитных организаций, проанализированы банковские операции и продукты, с использованием метода ННІ (индекс

Херфиндаля-Хиршмана) выявлен уровень конкуренции на рынке банковских услуг среди кредитных организаций, а также установлено, что наибольшая доля активов и капитала банковской системы приходится на 3 коммерческих банка, что по оценке по методу ННІ превышает норматив, установленный данным методом;

3) выявлены проблемы на рынке банковских услуг, классифицированы факторы, которые могут негативно повлиять на ход деятельности рынка банковских услуг, уточнено, что уровень финансовой грамотности населения, качество предоставляемых услуг, инфраструктура доступа к банковским продуктам, порядок предоставления услуг, соответствие услуг требованиям клиентов и т.д. могут повлиять на функционирование рынка, кроме того, укрепление качества банковских услуг на основе развития инновационной цифровой деятельности, широко использующей современные технологии, удаленные услуги, ПК-банкинг, интернет-банкинг и мобильный банкинг;

4) разработан механизм повышения качества банковских услуг и продуктов на основе повышения конкурентоспособности кредитных организаций и требований клиентов, рекомендованы методы повышения качества банковских услуг, повышения уровня надежности банковской системы, внедрения современных методов оценки качества банковских услуг и укрепления банковского менеджмента в процессе деятельности кредитных организаций на рынке банковских услуг и алгоритм разработки и внедрения новых банковских продуктов, разработанный в современных экономических условиях, цикл создания и внедрения новых банковских продуктов на рынке банковских услуг Республики Таджикистан, в дополнение к этим приоритетным аспектам развития рынка банковских услуг, уточнены позиции государства как специализированного института в процессе развития банковского сектора и на основе исследования действующих государственных программ и стратегий разработана концепция развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан, в соответствии с которой должны быть решены существующие проблемы и обеспечено стабильное развитие банковской системы.

Положения, выносимые на защиту:

- в проводимых отечественными и зарубежными учеными исследованиях не было представлено четкого определения истинной сущности банковских услуг, банковских продуктов и их рынка в экономике, что послужило основополагающим фактором для исследований в этой области, на основе существующих понятий определена экономическая сущность понятий «рынок банковских услуг», «банковские продукты» и «банковские услуги», а также определено их место в процессе формирования рынка банковских услуг и изучены тенденции развития рынка банковских услуг с точки зрения возникновения банковских операций в мире, научно обоснованы центры формирования банковских услуг;

- проанализирована текущая ситуация на рынке банковских услуг в Республике Таджикистан с учетом социально – экономических факторов

влияния, оценены тенденции развития его приоритетных направлений, на этой основе с использованием современных методов определена степень конкурентоспособности кредитных организаций;

- было выявлено, что конкуренция между кредитными организациями на рынке банковских услуг усиливается, и в этой связи стало ясно, что только благодаря использованию современных инновационных технологий кредитные организации имеют возможность занять устойчивые конкурентные позиции на рынке;

- рассмотрение, изучение и анализ действующих в банковской сфере законов и стратегических программ позволили развить конкурентоспособность кредитных организаций и на этой основе рекомендован возможности ее дальнейшего укрепления и путем анализа состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан определены и научно обоснованы основные аспекты дальнейшего развития этого рынка.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Теоретические и практические положения, изложенные в диссертации, могут быть использованы в процессе изучения дисциплин банковских операций, менеджмента и маркетинга в банках, инновационных технологий в банках, банковской деятельности и устойчивого развития банковской системы страны.

Результаты данной диссертации могут быть использованы в ходе научных исследований по формированию и развитию рынка банковских услуг, дифференцированным банковским операциям, использованию банковских технологий в процессе деятельности кредитных организаций, цифровизации деятельности банков, повышению качества банковских услуг и разработке новых банковских продуктов. Основные положения диссертации были представлены на научно – практических и научно – теоретических конференциях, научных семинарах Таджикского национального университета и международных конференциях в 2019-2024 годах.

Степень достоверности результатов подтверждается проведением экспериментов, точностью данных, достаточностью объема материалов исследования, статистической обработкой результатов исследований, публикаций и выступлений соискателя в рамках темы исследования. Результаты диссертации были представлены автором на отечественных и зарубежных конференциях, а процесс их выполнения осуществлялся в кредитных организациях. Выводы и предложения рекомендуются в соответствии с научным анализом результатов теоретических экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта реестра специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.07- Финансы, денежное обращение и кредит: б. 10.1- Формирование банковской системы и ее инфраструктуры в условиях рыночной экономики; б. 10.10-Финансовые инновации в банковском секторе; б. 10.15- Разработка методов определения цен и себестоимости услуг и банковских

операций; б. 10.19-Методология и механизм формирования и использования банковских ресурсов и б. 10.22-Новые банковские продукты: виды, технологии организации, способы реализации, адаптация.

Личный вклад соискателя ученой степени. Все этапы выполнения плана научной работы, такие как разработка темы, ее обоснование и актуальность, постановка целей и выполнение ее задач, выполнялись при непосредственном участии автора. Кроме того, проведен анализ ряда вопросов, который связан с отдельными показателями рынка банковских услуг, результаты которого исследованы и представлены статистическими, экспертными и аналитическими методами, которые могут создать благоприятную основу для развития рынка банковских услуг, разработки новых банковских продуктов, доступа населения к услугам.

Апробация и реализация. Основные результаты диссертации обсуждались на республиканских и университетских конференциях и семинарах (2019-2023). Методические и практические рекомендации диссертации используются в учебном процессе при проведении занятий в Таджикском национальном университете по дисциплинам: банковская деятельность, банковский менеджмент и маркетинг, банковские операции, управление банковскими рисками, современные банковские технологии и межбанковский валютный рынок.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации автором подготовлено 9 статей, из которых 4 статьи опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. В зависимости от целей и задач исследования была определена структура и содержание диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, девяти абзацев, заключения, 21 рисунка, 10 таблиц, 9 диаграмм, перечня использованной литературы из 160 наименований, в объеме 183 страниц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы, указывается уровень изученности темы, раскрываются цель, задачи, объект и предмет исследования, отражаются основные результаты исследования, отражающие научную новизну.

В первой главе - «Теоретико-методологические основы формирования рынка банковских услуг в экономике» обоснованы теоретические аспекты данной темы, значение, сущность и необходимость банковских услуг, на основе фундаментальных исследований разработана его структура, рассмотрен зарубежный опыт развития рынка банковских услуг, исследованы инновации как мотивирующий фактор деятельности кредитных организаций.

Процесс изучения, рассмотрения и исследования теоретических основ и идей исследователей дал возможность обсудить процесс становления и развития рынка банковских услуг, оценить потенциал его развития. В связи с этим в диссертации подчеркивается, что от эффективного функционирования кредитных организаций на рынке банковских услуг зависит укрепление

деятельности хозяйствующих субъектов, устойчивое реальное экономическое развитие, и этот процесс должен постоянно и непрерывно совершенствоваться, чтобы обеспечить беспроблемный доступ юридических и физических лиц к банковским продуктам. На основе проведенных исследований установлено, что рост и развитие деятельности кредитной организации зависит от формирования рынка банковских услуг, и постоянное укрепление этого рынка может повысить качество банковской продукции и повысить уровень конкурентоспособности кредитных организаций. В диссертации отмечается, что рынок услуг в экономике имеет сложную структуру и включает в себя различные секторы. Банковские услуги занимают особое место в структуре рынка услуг и оцениваются как одна из основных его частей. Так как рынок банковских услуг с экономической точки зрения создает благоприятную основу для развития других экономических субъектов и может оказать положительное влияние на дальнейшее укрепление других сегментов рынка услуг в экономике.

Относительно структуры рынка услуг в диссертации отмечается, что в целом сегменты рынка услуг можно разделить на 4 основные группы. Согласно классификации, сделанной в диссертации, одним из важнейших секторов структуры рынка услуг, действующих в экономике, является рынок услуг по управлению, регулированию и обмену. В этой рыночной подструктуре рынок финансово-банковских услуг считается одним из важнейших и ключевых компонентов.

В связи с этим в диссертации утверждается, что с институциональной точки зрения рынок банковских услуг реализует рыночные отношения, регулирует их и удовлетворяет потребности клиентов. В диссертации доказано, что рынок банковских услуг представляет собой особый механизм, в котором оценивается оборот банковских продуктов и реализация банковских услуг, связанных с «деньги – банковские продукты» и денежным обращением. В диссертации также отмечается, что на рынке банковских услуг поставщики услуг создаются в соответствии с пожеланиями и требованиями клиентов, а основными его участниками являются кредитные организации, инвесторы, клиенты, население, а также иные физические и юридические лица.

На основании проведенного анализа установлено, что через кредитные организации осуществляется процесс конвертации депозитов, вкладов и других доходов клиентов в капитал на рынке банковских услуг, что обеспечивает экономику с денежными ресурсами. В процессе функционирования рынка банковских услуг создается постоянный и непрерывный поток банковских продуктов и услуг, который в совокупности с денежными потоками образует совершенный кругооборот (рис.1).

Рисунок 1. Рынок банковских продуктов и услуг и механизм его реализации

Источник: составлено автором

В диссертации обосновывается, что деятельность кредитных организаций представляет собой совокупность активных, пассивных банковских услуг и финансового посредничества, которые в целом составляют рынок банковских услуг, как показано на рисунке 2.

Рисунок 2. Структура и взаимосвязь рынка банковских услуг

Источник: составлено автором

Основной целью рынка банковских услуг, в соответствии с рисунком 2, является, прежде всего, удовлетворение потребностей клиентов. Если клиенты

удовлетворены уровнем предоставляемых банком услуг, то деятельность банка на рынке укрепляется, а количество его клиентов увеличивается.

Еще одним важным вопросом, на который в ходе исследования было обращено внимание, является процесс управления деятельностью рынка банковских услуг в современных экономических условиях. В диссертации обосновано, что управление деятельностью рынка банковских услуг должно осуществляться в усовершенствованной форме и в конкретной системе, чтобы обеспечить эффективность деятельности финансовых институтов и максимизировать их влияние на экономику. В связи с этим необходимо отметить, что механизм управления рынком банковских услуг должен охватывать организационно-экономические аспекты и осуществляться на макро-и микроэкономическом уровне. Поскольку исследования доказали, что в настоящее время невозможно обеспечить эффективное функционирование рынка банковских услуг без внедрения эффективной системы управления и применения современных методов управления (рис.3).

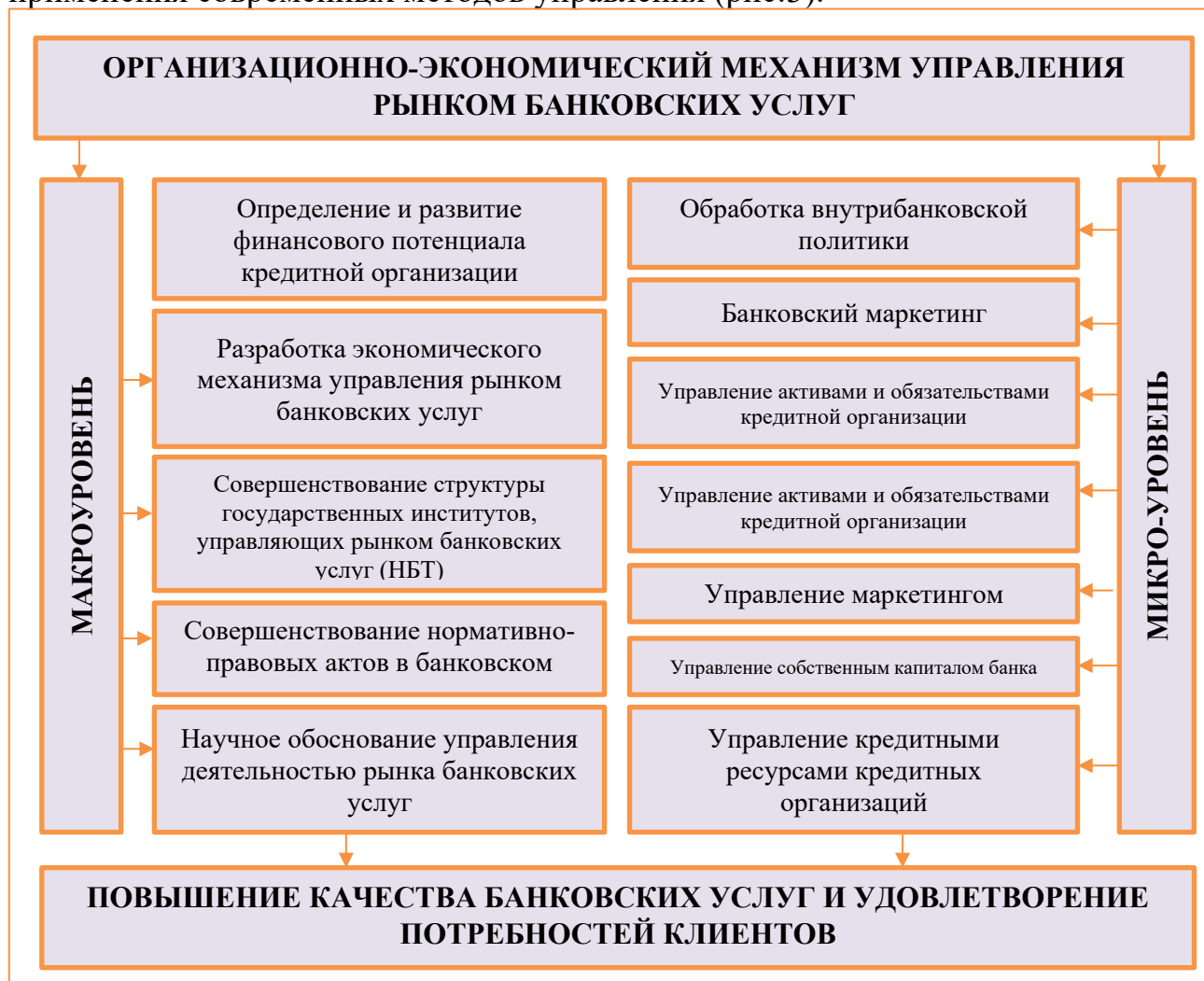

Рисунок 3. Порядок управления рынком банковских услуг

Источник: составлено автором

В диссертации отмечено, что механизм управления рынком банковских услуг носит комплексный макро – и микроуровневый характер и требует

совершенствования маркетинговой политики, целенаправленного управления капиталом банка и управления прибыльностью банка, что, в свою очередь, закладывает основу для повышения качества предоставляемых услуг и упрощения доступа населения к банковским продуктам. В связи с этим целесообразно совершенствование системы использования инноваций в процессе функционирования рынка банковских услуг, укрепление основы использования инноваций в деятельности кредитных организаций оказывает положительное влияние на уровень конкурентоспособности кредитных организаций. Проблема широкого использования цифровых технологий и внедрения банковских инноваций широко проанализирована в диссертации и оценена с приоритетных точек зрения.

На основании проведенных исследований было установлено, что инновации в процессе деятельности кредитных организаций являются одним из приоритетных направлений и выступают в качестве фактора, обеспечивающего эффективную деятельность банков. То есть, целенаправленно и широко применяя инновации, банки могут повысить качество предлагаемых продуктов и услуг и повысить уровень своей конкурентоспособности. В связи с этим в современных условиях, когда экономические отношения находятся в новом процессе, ряд факторов заставляет нововведения в деятельности кредитных организаций широко применяться. Этот процесс в первую очередь вызван следующими факторами:

1. Управление взаимоотношениями клиентов с кредитной организацией в соответствии с принципами учета взаимной выгоды. То есть, благодаря постоянному и последовательному сотрудничеству кредитные организации могут предоставлять им льготы для укрепления двусторонних отношений с клиентами и обеспечивать прирост капитала;

2. Разработка и предложение новых банковских продуктов является ключевым фактором обеспечения конкурентоспособности. Для обеспечения конкурентоспособности и расширенного функционирования на рынке банковских услуг необходимо разрабатывать новые продукты и расширять ассортимент продуктов, предлагаемых клиентам. На этом основании банк может быть конкурентоспособным на рынке и иметь преимущество перед своими конкурентами перед клиентами. Для этого необходимо, чтобы банки функционировали в соответствии с нормами современных экономических условий и ставили использование инноваций на первое место;

3. Другим важным и ключевым фактором является развитие технологий и инноваций в банковской сфере. Расширение банковских технологий и развитие использования инноваций в кредитных организациях расширяют возможности укрепления банковских услуг и положительно влияют на уровень прибыльности и ликвидности кредитных организаций.

Следует отметить, что в деятельности кредитных организаций использование инноваций проявляется не только в применении новых технологий, но и в налаживании новых форм взаимодействия с клиентами, выработке эффективных стратегий управления, налаживании новых форм

бизнеса, внедрении новых методов привлечения клиентов и временно высвобождаемых средств и др. Наряду с развитием инновационных технологий развитие усовершенствованной системы управления и усиление деятельности кредитной организации на рынке могут обеспечить успех банка. Следует отметить, что разработка государственных стратегий и программ в направлении инноваций закладывает важную основу в развитии этого процесса и обеспечивает дальнейшее укрепление инновационного развития банковской системы. Понятно, что принятие программ и стратегий является важным действием, и кредитным организациям необходимо разрабатывать свои программы внутреннего развития на основе таких документов. В частности, при разработке Стратегии финансовой политики банкам необходимо поставить вопрос о переходе к инновационной системе. Конечно, нельзя сказать, что в банковской системе Республики Таджикистан процесс предоставления банковских услуг с использованием современных технологий и инновационных банковских продуктов развивается неудовлетворительно. Большинство кредитных организаций, действующих на рынке банковских услуг сегодня, проходят процесс инновационного внедрения продуктов, хотя удовлетворительную оценку оценить невозможно. В этом направлении следует обратить внимание прежде всего на развитие банковской инфраструктуры. Доступ к интернету, укрепление интернет-банкинга, упрощение процедур работы мобильных кошельков, расширение расчетов между кредитными организациями, снижение процентных ставок по банковским операциям и многое другое – вот некоторые из проблем, которые препятствуют развитию цифровизации на рынке банковских услуг.

Также в диссертации отмечено, что использование современных технологий в процессе деятельности кредитных организаций проявляется не только как использование инновационных устройств, но и как внедрение новых форм взаимодействия с клиентами, выработка эффективных стратегий управления, внедрение новых форм бизнеса, внедрение новых методов привлечения клиентов и временно высвобождаемых средств и др. Наряду с развитием инновационных технологий развитие усовершенствованной системы управления и усиление деятельности кредитной организации на рынке могут обеспечить успех банка.

Во второй главе - «Современное состояние и тенденции развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан» – проанализировано современное состояние рынка банковских услуг на территории страны, изучена тенденция развития цифровизации банковских услуг и факторы, влияющие на процесс функционирования банковского рынка Республики Таджикистан. В ходе исследования были рассмотрены показатели банковской системы Республики Таджикистан и рассмотрена тенденция развития рынка банковских услуг.

Анализы показывают, что совокупный показатель банковской системы в 2022 году по сравнению с 2018 годом снизился на 55 единиц, или на 55,6%. За анализируемый период, т.е. с 2018 по 2022 год, существенных изменений в

количестве коммерческих банков не произошло. За этот период с присоединением одной кредитной организации, а именно ГУП «Саноатсодиротбанк», в 2022 году количество коммерческих банков увеличилось с 17 до 18 по сравнению с 2018 годом, что составляет рост на 1 единицу (таблица 1).

Таблица 1. Изменение количества кредитных организаций в течение 2018 -2022 годов (в цифрах, на конец периода)

Наименование	2018	2019	2020	2021	2022	Изменения в количестве (2022/2018) +/-
Кредитные организации, всего	79	75	69	63	64	-15
Банки	17	17	19	14	15	-2
Традиционные банки	17	16	18	13	14	-3
Исламские банки	0	1	1	1	1	+1
Небанковские кредитные организации	0	0	0	0	1	+1
Микрофинансовые организации	62	58	50	49	48	-14
Микрокредитные депозитные организации	25	22	18	18	19	-6
Микрокредитные организации	6	6	5	4	3	-3
Микрокредитные фонды	31	30	27	27	26	-5

Источник: разработано автором на основе данных [5]

Анализируя статистические показатели таблицы 1, можно отметить, что в целом за период 2018-2022 гг. количество кредитных организаций сократилось. Если в 2018 году на рынке банковских услуг действовало 79 кредитных организаций, то в 2022 году этот показатель снизился до 64, что составляет снижение на 15 единиц или 18,9 процента. Относительно причин сокращения количества кредитных организаций в период 2018-2022 гг. в диссертации обосновывается, что на этот процесс негативное влияние оказали многие факторы, такие как: финансовые кризисы, уровень конкуренции, денежно-кредитная политика, банковский менеджмент и т.д. В условиях расширения финансовых отношений и ухудшения социально-экономической ситуации финансовая стабильность является одним из ключевых показателей и может иметь особое значение для дальнейшего укрепления услуг, предоставляемых кредитными организациями. Сегодня можно заметить, что тот же банк, который может поддерживать свою финансовую стабильность, имеет

относительно высокую надежность и большое количество клиентов. Периодическое повышение финансовых показателей позволяет кредитным организациям усилить их экономическое значение в национальной экономике и увеличить финансовые вложения в отрасли.

Результаты диссертационного исследования свидетельствуют о том, что в развивающихся странах, и, в частности, в Республике Таджикистан, стабильность банковской системы обеспечивается при уровне активов, равном 80-100% ВВП. С целью наглядного отображения финансового состояния коммерческих банков, действующих в Республике Таджикистан, и их углубленного анализа необходимо, что является важным фактором в развитии финансово-экономических отношений и хозяйственной системы (таблица 2).

Таблица 2. - Финансовые показатели коммерческих банков Республики Таджикистан в 2022 году

Список банков	Сбережения (млн. сом.)	Кредиты (млн. сом.)	ROA	ROE	Текущая ставка ликвидности (К2.1, %)	Филиалы и ЦБО (количество)	Банкоматы (количество)
ОАО «Ориёнбанк»	1664,7	3074,8	2,1%	8,7%	132%	32	111
ОАО «Бонки Эсхата»	1939,1	2353,8	7,4%	38,6 %	79%	150	230
ГУП ГБРТ «Амонатбанк»	3691,7	1293,8	1,6%	14,1 %	83%	622	327
ЗАО Банк «Арванд»	156,4	695,6	5,1%	29,3 %	211%	72	9
ЗАО «Первый микрофинансовый банк»	806,1	535,2	3,5%	19,9 %	74%	44	37
ЗАО «Спитамен Банк»	320,6	627,0	2,0%	15,4 %	104%	64	55
ЗАО «Международный банк Таджикистана»	773,6	354,8	5,7%	41,6 %	104%	22	45
ОАО «Алиф Банк»	137,8	429,2	2,4%	24,6 %	83%	13	43
ОАО «Коммерц банк Таджикистана»	534,3	377,8	7,9%	31,3 %	123%	68	76
ЗАО «Душанбе Сити Банк»	529,7	3,6	13,6 %	59,2 %	77%	10	611
ЗАО «Халык Банк Таджикистана»	233,3	4,2	-0,3%	-0,9%	125%	2	31

Продолжение таблицы 2.

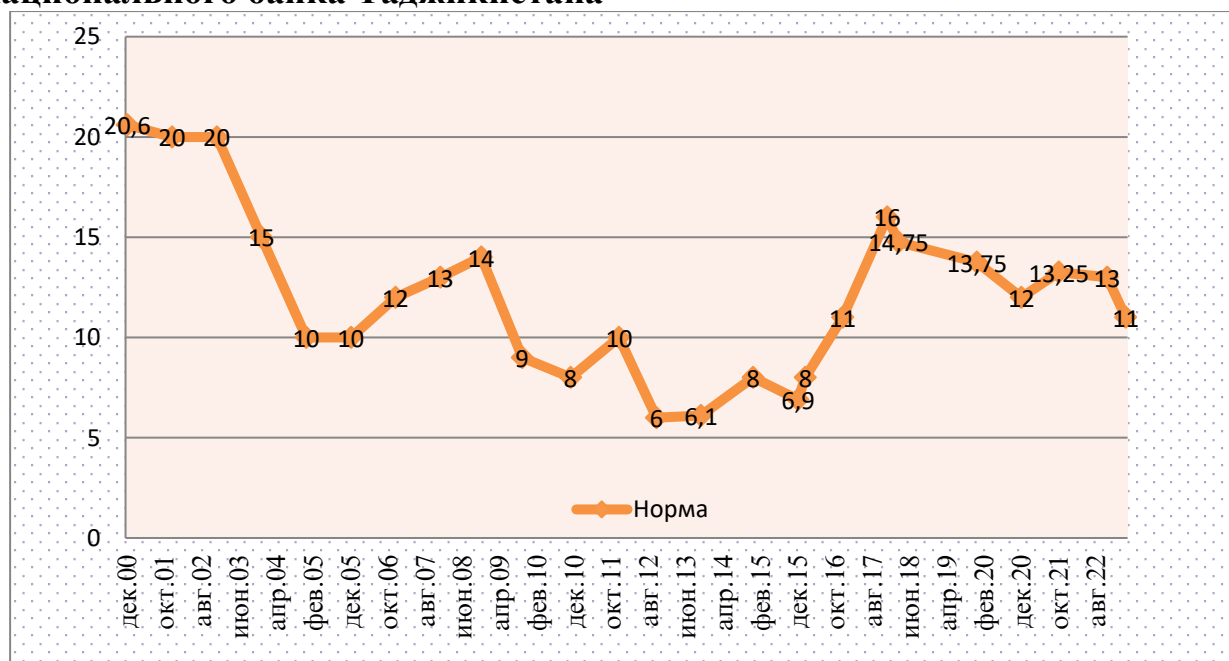
ГУП ПЭБТ «Саноатсодиротбанк»	25,6	293,4	6,1%	7,0%	646%	6	5
ОАО «Тавхидбанк»	82,2	68,7	5,3%	10,3%	111,3%	61	32
Банковский отдел «Тиджорат» ИРИ	22,3	20,9	3,9%	7,4%	119%	-	-

Источник: авторская разработка на основе данных сайта НБТ-финансовые показатели банков (дата обращения 15.06.2023) и журнала [1, с. 72]

Анализ таблицы 2 показывает, что в 2022 году коммерческие банки Республики Таджикистан демонстрировали активную деятельность, что отразилось в росте их финансовых показателей. Важным аспектом деятельности как коммерческих банков, так и банковской системы в целом является привлечение свободных денежных средств населения и организаций. Данные анализа свидетельствуют о том, что 75-80% банковского капитала приходится на привлеченные средства, являющиеся фундаментом их операционной деятельности. Следовательно, в 2022 году в ряде коммерческих банков наблюдался рост этого показателя, что объясняется выбранной ими стратегией. Укрепление активов банковской системы является одним из основных элементов в процессе обеспечения эффективной деятельности кредитных организаций и может играть огромную роль в инвестиционном процессе различных отраслей. В частности, в этот период наблюдается увеличение доли активов банковской системы по отношению к ВВП, что является важным фактором развития системы и рассматривается как отражение состояния устойчивого развития банковской системы.

Диссертационное исследование анализирует вопрос воздействия ставки рафинирования на функционирование банковского сектора, рассматривая ее как метод государственного влияния на данную сферу (Диаграмма 1).

Диаграмма 1. Динамика изменения ставки рефинансирования Национального банка Таджикистана

Источник: авторская разработка на основе [6]

Из диаграммы 1 видно, что данная ставка постоянно меняется. Например, в 2000 году в декабре ставка рефинансирования составляла 20,6%.

Исходя из вышесказанного, можно отметить, что кредитный портфель коммерческих банков оказывает положительное влияние не только на банк, но и на всю экономику страны, и отсюда становится ясно, что банки должны уделять особое внимание его качеству и эффективному управлению (Таблица 3).

Таблица 3. Позиции банков по предоставлению кредитов на рынке банковских услуг (на 2018-2022 гг. млн. долл. сомони)

Список банков	2018	2019	2020	2021	2022	Изменения в процентах (2022/2018)
ОАО «Ориёнбанк»	2292,8	2298,9	2812,6	3571,5	3340,2	+68,6
ЗАО «Банк Эсхата»	1253,6	1347,0	1460,7	1556,5	2069,1	+65,0
ГУП СБ РТ «Амонатбанк»	896,6	750,7	708,02	684,7	1072,9	+19,6
ЗАО «Спитамен Банк»	218,1	231,5	303,9	454,7	613,3	+281,2
ЗАО Банк «Арванд»	-	-	384636	412635	614486	+59,7
ОАО «Алиф Банк»	-	-	0	220318	429513	+94,9
ЗАО «Международный банк Таджикистана»	8,7	115,0	111,0	157,2	269,5	+308,5

Источник: составлено автором на основе данных [3]

Таблица 3 свидетельствует о позиции коммерческих банков на кредитном рынке страны и отражает финансирование банков в экономике Республики Таджикистан. Из приведенной таблицы видно, что в 2018-2022 годах ОАО «Ориёнбанк» больше всего предоставило экономике заемных средств. Кредитное предложение ОАО «Ориёнбанк» в 2022 году составило 3 340 292 тыс. сомони, что по сравнению с 2018 годом увеличилось на 1 047 417 тыс. сомони, или на 45,6%. Кредиты, предоставленные ОАО «Банк Эсхата», также значительно выросли за аналитический период, увеличившись в 2022 году по сравнению с 2018 годом на 65 процентов. Кредиты, предоставленные ГУП РТ «Амонатбанк» в 2018 году, составили 896654 тыс. сомони, а в 2022 году этот показатель увеличился на 19,6 процента. Также за этот период ЗАО «Спитамен Банк» увеличило объем своего кредитного портфеля на 181,1 процентов, ЗАО «Банк Арванд» на 59,7 процентов, ЗАО «Алиф банк» на 94,9 процентов и ЗАО «Международный банк Таджикистана» на 208,5 процентов, увеличив предложение кредитного капитала в национальную экономику. Увеличение кредитного капитала системнозначимых банков (ОАО «Ориёнбанк», ОАО «Банк Эсхата», ГСБ РТ «Амонатбанк») в первую очередь, выгодно для экономики страны, однако нахождение в управлении нескольких банков

значительной части кредитного капитала банковской системы является рискованным для других банков (таблица 5).

Таблица 5. Доля коммерческих банков по активам, капиталу и рентабельности на рынке банковских услуг на 2022 год в млн. сомони

Список банков	Активов	Собственный капитал	Прибыль	Доля банка по активам в процентах
ГСБ РТ “Амонатбанк”	4437724046	575742913	66192 950	24,5
ОАО “Ориёнбанк”	4067099220	1026259223	127711 177	22,4
ОАО “Банк Эсхата”	3248884121	574519242	115965 672	17,9
ЗАО “Спитамен Банк”	1154586580	154529663	5459 390	6,3
ЗАО “Первый микрофинансовый банк”	1122928415	167379688	29125 399	6,2
ЗАО “Международный банк Таджикистана”	902726401	129907098	21478 805	4,9
ЗАО Банк “Арванд”	766178706	124842244	9007 668	4,2
ОАО “Алиф Банк”	703836470	117580642	-12561 347	3,8
ОАО “Коммерцбанк Таджикистана”	609877304	235611163	11228 423	3,3
ГУП “Саноатсодиротбанк”	496393572	473310901	30462 696	2,7
ЗАО “Халыкбанк Таджикистана”	397398979	102543660	-5187 512	2,1
ЗАО “Тавхидбанк”	185620408	109191795	4416 057	1,0

Источник: авторская разработка на основе данных [2, с. 23]

Таблица 5 отражает чистые активы коммерческих банков, поэтому можно предположить, что этот показатель может быть использован для характеристики рынка банковских услуг Республики Таджикистан. С помощью индекса Херфиндала-Хиршмана мы можем определить уровень конкурентоспособности на рынке банковских услуг. Индекс Херфиндала-Хиршмана показывает степень монополии рынка. Соответственно, чем ниже этот показатель по данным индекса, тем он лучше, то есть на рынке много конкурирующих компаний и уровень конкурентоспособности стабильный. Индекс Херфиндала-Хиршмана определяется как сумма долей всех банков, работающих на рынке:

$$HHI = \sum Y_i^2, i = 1, 2, \dots, n. \quad (1)$$

Здесь: HHI – индекс Херфиндала – Хиршмана; Y_i – доля организации в отрасли в процентах; n-количество организаций, действующих в отрасли. Индекс Херфиндала-Хиршмана варьируется от числа 0 (при здоровой конкуренции, когда на рынке присутствует бесконечное количество продавцов, каждый из которых контролирует небольшую долю рынка) до 1 (при наличии монополии на рынке). Если рассчитать долю рынка в процентах, то индекс будет содержать значения от 0 до 10 000. Чем больше значение индекса, тем больше концентрация продавцов на рынке (Hirschman, 1964).

Расчет индекса Херфиндала-Хиршмана:

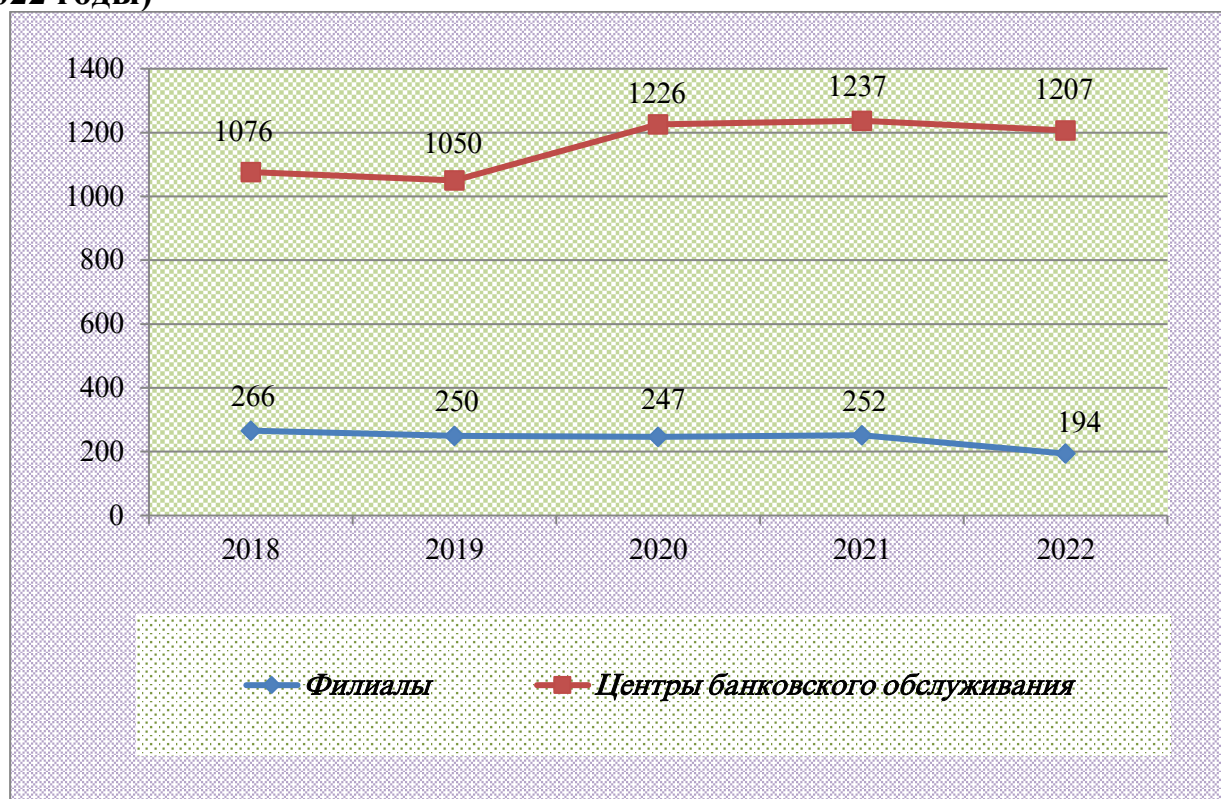
$$HHI = 24,5^2 + 22,4^2 + 17,9^2 + 6,3^2 + 6,2^2 + 4,9^2 + 4,2^2 + 3,8^2 + 3,3^2 + 2,7^2 + 2,1^2 + 1,0^2$$

$$HHI = 1580,17.$$

Из результатов индекса Херфиндала-Хиршмана, равного 1580,17, следует, что концентрация продавцов на рынке стабильна, а конкуренция на рынке удовлетворительная.

Занимая прочную позицию и предлагая широкий спектр банковских услуг и продуктов этим банком, свидетельствует о его огромной роли на рынке банковских услуг. Кроме того, количество филиалов и сервисных центров ГУП РТ “Амонатбанк” на рынке услуг растет с каждым годом (Диаграмма 2).

Диаграмма 2. Количество филиалов и центров банковского обслуживания на банковском рынке Республики Таджикистан (на 2018-2022 годы)

Источник: составлено автором на основе данных [4, с. 102]

На диаграмме 2 показана тенденция развития филиалов и центров банковских услуг на рынке банковских услуг. По статистическим показателям данной диаграммы можно заметить, что количество филиалов и центров банковского обслуживания в банковской системе страны развито неравномерно. Филиалов, действующих в банковской системе, в 2018 году насчитывалось 266, а в 2022 году этот показатель достиг 194. Количество филиалов коммерческих банков в 2022 году по сравнению с 2018 годом сократилось на 72, или на 27 процентов. Сокращение числа филиалов связано с объявлением о банкротстве коммерческих банков ОАО “Агроинвестбанк” и ОАО “Тоджиксодиротбанк”. На рынке банковских услуг центры банковского обслуживания заняли лидирующие позиции, и значительная часть услуг предоставляется клиентам этими центрами. Количество центров банковского обслуживания в стране выросло в 2022 году и по сравнению с 2018 годом увеличилось на 131, или на 12,1%. В диссертации доказано, что увеличение

числа филиалов, ЦБО и других представительств кредитных организаций положительно влияет на процесс расширения финансового рынка в стране и увеличивает доступ населения к банковским продуктам и услугам. Несмотря на рост числа центров банковского обслуживания, доступ населения к банковским продуктам в регионах страны вызывает озабоченность. Коммерческие банки не заинтересованы в создании сервисных центров в регионах страны, что зависит от двух основных факторов. В первую очередь коммерческие банки думают о рентабельности и создают сервисные центры в городах или густонаселенных центрах. Во-вторых, это связано с ограничениями, налагаемыми НБТ на создание сервисных центров. По критериям, установленным НБТ, объем центра банковского обслуживания должен превышать 25м², численность персонала должна составлять не менее 3 человек. Эти ограничения делают неэффективной деятельность центров банковского обслуживания в городах и районах, где объем операций и прибыльность относительно невелики. Национальному банку необходимо сотрудничать в этом направлении с коммерческими банками и предлагать льготы банкам, которые создают больше сервисных центров в регионах страны. Потому что в настоящее время в регионах страны дистанционное обслуживание не развито должным образом, и этот фактор еще больше увеличивает потребность в сервисных центрах. Для обеспечения доступа населения к банковским услугам необходимо создание большего числа центров банковского обслуживания в регионах.

Современные социально-экономические условия показывают, что хозяйственная система в мировой экономике не может развиваться без усиления инноваций и перехода к цифровой экономике. Потому что финансово-экономические, политические и культурные отношения во всем мире стремительно переходят в цифровую систему, и использование цифровых технологий и инноваций в этом направлении неизбежно. Республика Таджикистан, которая также является неотъемлемым членом мировой экономики, процесс перехода к цифровой экономике значительно усиливается, и, согласно исследованиям Организации Объединенных Наций, связанным с развитием электронного правительства, доказано, что Республика Таджикистан занимает 193-е место среди 133 государств мира. Первое место в этом исследовании занимает Дания, за ней следует Южная Корея, на третьем месте Эстония. Также Российская Федерация заняла 36-е место, Казахстан – 29-е, Узбекистан-87-е.

В диссертации анализируется вопрос внедрения инноваций и инновационных технологий на рынке банковских услуг страны и отмечается, что для полного внедрения системы цифровизации банковских услуг каждый банк должен принять свою собственную стратегию. Для полного внедрения системы цифровизации банковских услуг банку необходимо принять собственную стратегию. В основе разработки стратегии цифровизации должен лежать процесс деятельности банка в целом. Эта стратегия должна охватывать аспекты, перечисленные в таблице 6.

Таблица 6. - Основные аспекты стратегии цифровизации продуктов и услуг банка

Сферы	Обзор основных направлений
Создание цифрового продукта	Удовлетворение потребностей клиентов и ведение деятельности в соответствии с пожеланиями клиентов может увеличить количество клиентов и расширить спектр предлагаемых услуг
<i>Создание многостороннего сотрудничества с клиентами</i>	Внедрение дистанционного обслуживания на основе совершенствования системы дистанционного обслуживания является одним из особых факторов, способных оказать положительное влияние на укрепление клиентской базы банков и увеличение количества клиентов.
<i>Разработка финансовой экосистемы партнерами</i>	Организация продажи банковских услуг на основе создания отдельной платформы — практика, которая позволит повысить качество услуг и расширить линейку банковских продуктов. Кроме того, необходимо наладить прямое сотрудничество с другими участниками рынка.
<i>Установление дистанционных отношений регулятором (НБТ)</i>	Формирование платформы для широкого взаимодействия с регулятором банковской системы с использованием современных инновационных технологий позволит снизить транзакционные издержки и повысить скорость проведения операций.
<i>Внедрение бизнес-инкубаторов</i>	Разработка идеи экосистемы позволяет быстро принимать решения и повышать уровень удовлетворенности клиентов.

Источник: составлено автором

Разработка цифровой стратегии развития является основным и важным фактором обеспечения эффективной работы банка. Кроме того, обеспечение конкурентоспособности банка на рынке банковских услуг неразрывно зависит от уровня использования технологий в деятельности банка и степени предоставления цифровых услуг.

В то же время, как и в случае с другими банковскими услугами, в качестве основы для цифровизации банковских услуг рассматривается развитие инфраструктуры. Одной из важных составляющих, оказывающих глубокое влияние на процесс совершенствования системы цифровизации банковских услуг, является доступ населения к интернету. Обеспечение цифровизации банковских услуг возможно только на основе создания высокоскоростного интернета. Однако Республика Таджикистан занимает последнее место среди стран Центральной Азии по доступу населения к интернету. Согласно статистическим данным Всемирного банка, только 17% населения страны имеет возможность пользоваться интернетом. При этом население стран Кыргызстана составляет 28%, Узбекистана - 44%, Казахстана-55%. Данный показатель является наглядным свидетельством низкого уровня доступа

населения к интернету на территории Республики Таджикистан, что сдерживает неуклонное развитие цифровизации экономики страны. Другой проблемой, которая мешает широкому использованию интернета населением, является его высокая цена. Из-за этого широкая публичная доступность интернета остается ограниченной. В Республике Таджикистан пакет подписки на интернет для населения составляет около 16% от среднего дохода населения, что значительно дороже, чем цены на интернет в соседних странах. Из-за плохого доступа в интернет и высоких цен только 57% компаний в Таджикистане используют электронную почту для общения со своими клиентами, и менее 40% компаний имеют собственный веб-сайт.

В диссертации автором отмечено, что Национальному банку Таджикистана необходимо взаимодействовать с другими соответствующими структурами (служба связи при Президенте Республики Таджикистан, Министерство экономического развития и торговли РТ и др.). для того, чтобы обеспечить доступ населения к высокоскоростному интернету в банковском секторе, необходимо принять меры по обеспечению доступа населения к высокоскоростному интернету в банковском секторе. Только в случае развития необходимой инфраструктуры мы сможем обеспечить процесс цифровизации банковских услуг и национальной экономики в целом.

Обосновано, что изменения в банковском секторе в развитых странах связаны с процессом цифровизации банковской деятельности и оказывают влияние и на другие отрасли. Доступ и использование различных технологий в банковском секторе открывает новые возможности для населения, а взаимодействие банков с физическими и юридическими лицами приобретает иной характер. Банки сотрудничают с клиентами на другом уровне и по новому стилю. Сегодня клиенты все чаще пытаются воспользоваться банковскими услугами через мобильные кошельки, современные банковские технологии. Использование современных информационных платформ и новых технологических устройств в банковском секторе считается выгодным для клиентов как с экономической, так и с социальной точек зрения. В Республике Таджикистан клиенты кредитных организаций не привыкли к системе цифровых услуг, и этот процесс находится в стадии формирования. Современные банковские технологии расширяют взаимодействие банков с клиентами и снижают операционные издержки. В этом процессе роль НБТ также должна быть значительной, государство также должно предоставлять различные льготы, такие как налоговые льготы кредитным организациям, которые эффективно внедрили систему цифровизации банковских услуг.

В третьей главе – “Основные направления совершенствования рынка банковских услуг в Республике Таджикистан” исследованы меры по повышению качества банковских услуг, разработка и внедрение новых

банковских продуктов и стратегия развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

В диссертации отмечено, что повышение качества банковских услуг считается одним из важнейших направлений, и их совершенствование укрепляет экономические позиции банка на рынке банковских услуг. В процессе расширения экономических отношений и вхождения иностранных банков в банковскую систему страны вопрос качества банковских продуктов и услуг становится все более актуальным. При этом стоит отметить, что ряд зарубежных исследователей подчеркивает, что показатель качества банковских услуг следует рассматривать с двух сторон. Первый - с точки зрения клиента, а второй - с точки зрения процесса деятельности банка. В связи с этим разработано и внедрено множество методов оценки, таких как: Servqual; Servperf; Mystery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI), с помощью которых можно оценить качество банковских услуг (рис.4).

Рисунок 4. Основные показатели, определяющие конкурентоспособность рынка банковских услуг. Источник: составлено автором

По показателям на рисунке 6 можно отметить, что степень конкурентоспособности рынка банковских услуг зависит от качества предлагаемых банковских продуктов и порядка их доступности для клиентов.

Анализ рынка банковских услуг страны показывает, что клиентов больше интересуют банки с хорошим качеством обслуживания. То есть предоставление банковских услуг и продуктов с помощью современных методов может поддерживать конкурентоспособность банка. В банковской системе Республики Таджикистан банки используют менее современные методы предоставления услуг, и этот фактор отрицательно сказывается на их финансовой деятельности. Коммерческие банки развивающихся и развитых стран, осуществляющие свою деятельность с использованием современных маркетинговых и инновационных методов.

На основе проведенных исследований автор высказывает мнение, что ведение деятельности с учетом инновационных факторов и цифровизации банковских операций считается одним из способов и услуг, которые имеют большое значение на банковском рынке для банков. Использование методов и способов их реализации в процессе деятельности кредитных организаций также зависит от финансово – экономической политики Банка. Финансовая политика, проводимая Банком, должна разрабатываться с учетом изучения современного состояния рынка банковских услуг. На основе проведенных исследований автор высказывает мнение, что ведение деятельности с учетом инновационных факторов и цифровизации банковских операций считается одним из способов и услуг, которые имеют большое значение на банковском рынке для банков. Использование методов и способов их реализации в процессе деятельности кредитных организаций также зависит от финансово – экономической политики Банка. Финансовая политика, проводимая Банком, должна разрабатываться с учетом изучения современного состояния рынка банковских услуг. Деятельность банковской системы Республики Таджикистан за последние годы (2017-2022) показывает, что неправильная разработка финансовой политики коммерческими банками привела к банкротству ряда кредитных организаций. В частности, об исчезновении коммерческих банков ОАО «Агроинвестбанк», ОАО «Тоджиксодиротбанк», ЗАО «Фононбанк», ЗАО «Тоджпромбанк» и ряда небанковских кредитных организаций свидетельствует Небанковская экономико – финансовая политика. Финансово-экономическая политика коммерческих банков должна разрабатываться с учетом приоритетных аспектов деятельности банка. Экономико-финансовая политика банка должна воплощать в себе кредитную политику, депозитарную политику, ценовую политику, инновационную политику, кадровую политику, налоговую политику, процентную политику и т. д. Ведущие коммерческие банки, в частности, проявили халатность в разработке кредитной и депозитарной политики, что привело к ухудшению их финансового положения. Банкам необходимо разрабатывать стабильную финансовую политику с учетом состояния банковского рынка. В банковской системе Республики Таджикистан важную

роль играет кредитная политика и процентная политика. В этом процессе, т. е. развитие эффективной деятельности банка с учетом внутрибанковских факторов, позиция менеджеров банка имеет огромное значение. В то же время финансовая политика играет важную роль в продвижении деятельности банков. Если

Проблемы, стоящие сегодня перед всеми кредитными организациями, действующими в Республике Таджикистан, устранение которых может обеспечить устойчивое развитие рынка банковских услуг, можно классифицировать следующим образом (рисунок 5).

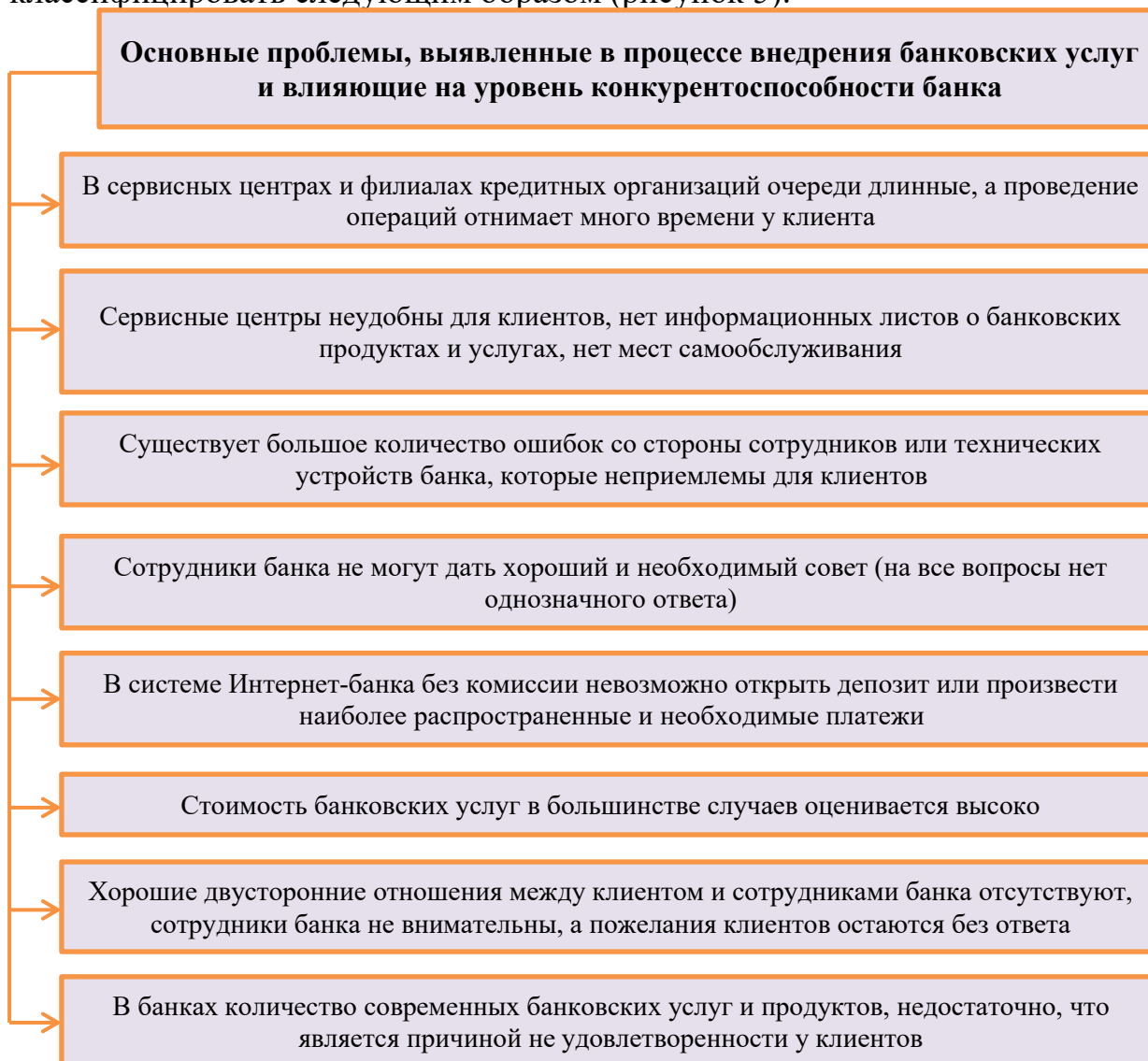

Рисунок 5. Проблемы внедрения новых банковских продуктов на рынке

Источник: составлено автором

Было обосновано, что завоевание прочных позиций на рынке банковских услуг является ключевым элементом оценки, который каждый банк прилагает усилия в этом направлении. То есть банк с определенной позицией может расширить свою деятельность на рынке и создать основу для широкого роста. Укрепление деятельности банка на рынке банковских услуг укрепляет доверие

к банку и укрепляет его позиции. Поэтому банку необходимо разработать программу своей деятельности на рынке банковских услуг и определить порядок ее осуществления. Ведь сегодняшние условия требуют, чтобы банк выходил на рынок услуг современными способами и методами и обеспечивал сильную конкурентоспособность. Процесс развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан показывает, что важное место занимает разработка новых продуктов и совершенствование действующих услуг. Позиционирование банка с учетом разработки новых банковских продуктов рассматривается как основной способ поддержания конкурентоспособности банка. Коммерческие банки, действующие в банковской системе Республики Таджикистан, не придают большого значения разработке новых банковских продуктов, и этот фактор приводит к снижению их позиций на рынке и препятствует их выходу на рынок. Рынок современных банковских услуг не может развиваться без разработки новых продуктов и совершенствования операций. Это означает, что банкам следует ориентироваться на разработку новых продуктов в качестве критерия своей деятельности и принимать меры в этом направлении.

Разработка новых банковских продуктов-это, прежде всего, технологический процесс, отражающий в себе совокупность взаимосвязанных событий. Прежде всего, здесь взаимосвязаны организационные, информационные, финансовые, юридические мероприятия, которые приобретают особое значение при разработке новых банковских продуктов. При разработке новых банковских продуктов необходимо тщательное программирование банка, и вышеперечисленные мероприятия должны быть взаимосвязаны. И в результате новые банковские продукты разрабатываются и внедряются.

Разработка и внедрение новых продуктов и новых банковских услуг могут быть предложены в такой системе:

- лучшие продукты и услуги, которые являются совершенно новыми для банка и первыми для клиентов;
- это может быть улучшение или презентация в новой форме ранее использованных продуктов;
- внедрение существующего продукта или услуги в новом месте (другой регион с созданием сервисного центра или филиала).

Разработка и внедрение новых банковских продуктов рассматривается с первой точки зрения как укрепление позиций банка на рынке банковских услуг и обеспечение его конкурентоспособности, а с другой-как изменение желаний клиентов. Действительно, сегодня требования и поведение клиентов кардинально изменились. Клиенты с большей вероятностью будут сотрудничать с теми же банками, сотрудники которых обладают высоким профессионализмом и могут поддерживать хорошие отношения с клиентом. То есть настроения клиентов стали хрупкими, и банкам необходимо будет вести свою деятельность на рынке услуг с учетом этого фактора.

Необходимость совершенствования новых банковских услуг имеет следующие особенности и аспекты:

- устойчивое развитие рынка банковских услуг и изменение спроса клиентов в зависимости от доступности банковских продуктов и услуг
- проявление интереса к желаниям и интересам потребителей банковских продуктов;
- разработка и предложение клиентам новых банковских продуктов в соответствии с требованиями цифровой экономики и реализация устойчивой конкуренции на рынке банковских услуг.

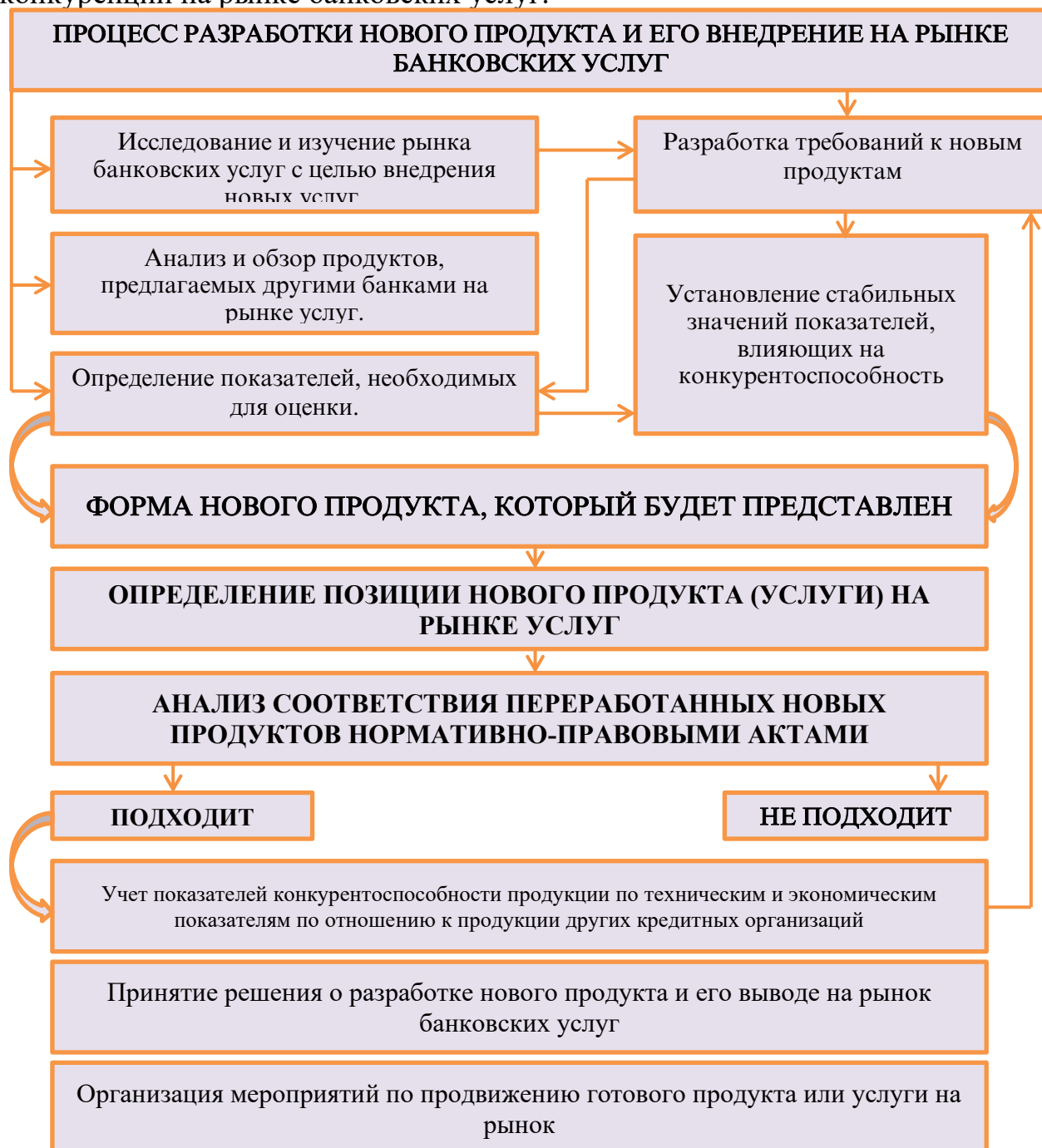

Рисунок 6. Алгоритм оценки и разработки новых продуктов на рынке банковских услуг.

Источник: составлено автором

Рынок банковских услуг Республики Таджикистан, находящийся в стадии развития, должен еще больше расширяться за счет использования опыта

банковской системы соседних стран и развитых стран. Наряду с разработкой и предложением новых банковских продуктов или новых услуг на рынке банковских услуг Республики Таджикистан существует ряд недостатков, без устранения которых новые банковские продукты не могут быть успешными на рынке (рисунок 7).

**НЕДОСТАТКИ, КОТОРЫЕ ВОЗНИКАЮТ НА РЫНКЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ ПРИ
ВНЕДРЕНИИ НОВЫХ БАНКОВСКИХ ПРОДУКТОВ**

-
- 1). Не информирование клиентов о новых продуктах и услугах кредитной организации (кредитные организации не проводят эффективные процедуры продвижения)
 - 2). Процесс доступа и порядок доставки обработанных банковских продуктов клиентам (порядок общения банковского работника с клиентом, методы и способы доставки разработанных продуктов)
 - 3). Недостаточный уровень инноваций в кредитных организациях (банки не могут предлагать свои существующие операции и продукты в цифровом виде, и этот фактор препятствует внедрению и разработке новых продуктов)
 - 4). Устаревшие программы и технические устройства, делающие банковскую деятельность неэффективной
 - 5). Недостаточное количество советов о преимуществах продуктов банка для клиентов (банкам необходимо создать специальные консультационные отделы)
 - 6). Недостаточная осведомленность работников кредитных организаций об изменениях в банковском законодательстве и положениях НБТ, касающихся порядка реализации банковских продуктов и услуг.
 - 7). Недостаточное изучение кредитными организациями рынка банковских услуг и игнорирование интересов клиентов (кредитные организации должным образом не осведомлены о состоянии рынка банковских услуг и не учитывают интересы клиентов при составлении взаимных договоров, в частности кредитных договоров)

Рисунок 7. Проблемы внедрения новых банковских продуктов на рынке

Источник: составлено автором

Деятельность банка по разработке новых продуктов и услуг и их внедрению на рынок требует взаимодействия различных отделов и сотрудников банка, конечный результат которого имеет потребительскую ценность для существующих и потенциальных клиентов банка. При разработке нового продукта все отделы банка должны работать сообща, чтобы продукт оставался конкурентоспособным на рынке. Предлагаемый механизм может быть использован при разработке новых банковских продуктов финансово-кредитными организациями. Данный механизм может быть улучшен в зависимости от пожеланий кредитной организации. Ведь характер деятельности кредитных организаций отличается друг от друга, и каждый банк запускает новый продукт в соответствии со своей определенной концепцией.

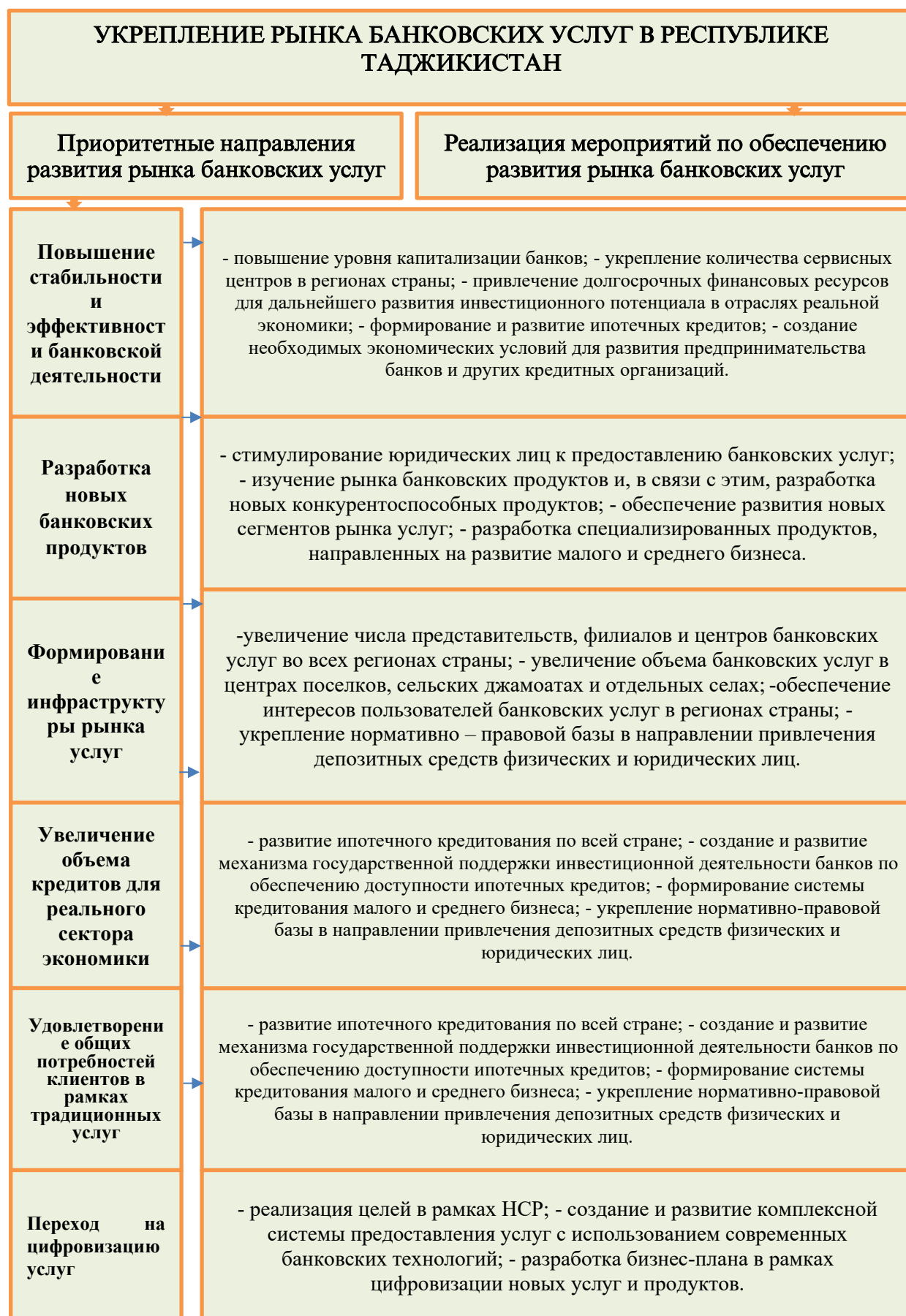

Рисунок 8. Концепция развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан
Источник: составлено автором

На рисунке 8 приведены приоритетные и важные направления деятельности кредитных организаций и представлены основы развития деятельности этих организаций. Были рассмотрены вопросы капитализации кредитных организаций, устранения потенциальных рисков на рынке банковских услуг, процентных ставок по предлагаемым кредитам, качества банковской продукции, прозрачной конкуренции, системы безналичных расчетов и в целом устойчивого развития банковской системы и на этой основе развития рынка банковских услуг. Автором предложен план, охватывающий основные направления развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан. Данная концепция не является исчерпывающей формой, а лишь прямым изложением автора, которое может быть использовано при организации мероприятий по развитию рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

В целом, мы считаем необходимым, чтобы система разработки новых банковских продуктов была сложным процессом и включала в себя множество направлений. Кредитная организация должна разработать четкую стратегию и провести глубокий анализ рынка, прежде чем приступать к процессу кредитования.

Развитие рынка банковских услуг в долгосрочной перспективе (до 2030 года) в соответствии с принятыми национальными программами может повысить позиции банков в укреплении национальной экономики и обеспечить финансовую устойчивость кредитных организаций. В связи с этим, можно отметить, что стратегической и стабильной перспективой развития рынка банковских услуг Республики Таджикистан является укрепление хасанатских отношений между упорядоченными банками и более мелкими кредитными организациями в направлении разработки новых банковских продуктов и повышения качества предоставляемых услуг. Банковский сектор, построенный на принципах рыночной конкуренции, может служить для обеспечения экономического развития, повышения качества и уровня благосостояния населения страны. Рынок банковских услуг выступает здесь как механизм преобразования привлеченных средств в капитал, закладывая основу для развития предпринимательской деятельности и приоритетных отраслей национальной экономики. Для большего влияния рынка банковских услуг на укрепление национальной экономики и широкое внедрение банковских услуг по всей стране необходимо создать стабильную и эффективную макроэкономическую среду, благоприятный инвестиционный климат, стабильную денежно-кредитную политику, улучшенную налоговую политику и качественное управление. Важным аспектом в процессе решения такой стратегической задачи является прежде всего привлечение временно выведенных из экономического оборота средств. Сбор временно свободных

средств физических и юридических лиц, являющийся приоритетным направлением деятельности любого банка, должен составлять основной критерий стратегии деятельности банка. Однако анализ показывает, что для устойчивого развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан должны быть созданы благоприятные экономические условия. Деятельность субъектов рынка банковских услуг должна быть ускорена и обеспечена ее эффективность. Для обеспечения эффективного функционирования кредитных организаций на рынке банковских услуг необходимо совершенствовать нормативно – правовую базу, в частности, нормативно – правовые акты, направленные на защиту интересов вкладчиков. Только на этой основе мы можем повысить надежность банковской системы и защитить интересы вкладчиков.

В диссертации рассматриваются циклы разработки новых банковских продуктов и их внедрение на рынке банковских услуг, представлены пути и методы их внедрения в современных экономических условиях. Представлен процесс разработки нового банковского продукта и порядок его предложения на рынке банковских услуг, а также оценен его алгоритм. Что касается обрабатываемого предложения, рынок должен быть тщательно проанализирован перед выпуском нового банковского продукта на рынок, после чего необходимо принять решение о предложении нового банковского продукта. Для обеспечения доступа населения к банковским продуктам и услугам необходима широкая система 24/7, а также использование отечественными кредитными организациями Facebook Messenger, Google Hangouts и подобных мобильных приложений.

В связи с этим вопросом важно отметить, что развитие рынка банковских услуг зависит от эффективной и своевременной реализации программ и стратегий, принятых на государственном уровне, что обеспечит непрерывное развитие рынка банковских услуг. В рамках целенаправленной реализации Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года будут созданы возможности для развития не только рынка банковских услуг, но и всей экономики. В частности, в данной стратегии разработаны приоритетные направления развития финансово-экономической системы Республики Таджикистан, которые создадут благоприятную основу для прогресса и практической реализации укрепления рынка банковских услуг.

Выводы и предложения

Основные научные результаты диссертации:

Проведенное исследование позволило нам сформулировать следующие основные выводы и предложения:

1. В связи с проведенными исследованиями можно отметить, что рынок банковских услуг является одним из важнейших субъектов экономики каждой

отдельной страны, его формирование и развитие рассматривается как движущий фактор финансовой системы. Рынок банковских услуг был широко объяснен с точки зрения отечественных и зарубежных ученых, и его различные аспекты были предметом множества научных дискуссий. Научные исследования показали, что рынок банковских услуг формировался на основе развития деятельности коммерческих банков и кредитных организаций в целом и сегодня широко функционирует как важный социально-экономический институт. Высоко оценивается влияние рынка банковских услуг на развитие экономики и различных отраслей народного хозяйства страны, так как доступ к банковским продуктам, инвестиции в различные отрасли национальной экономики и расширение экономических отношений между различными субъектами сильно зависят от уровня развития этого рынка [1-А, 2-А].

2. Рынок банковских услуг развивался на основе укрепления экономических отношений, развития деятельности кредитных организаций, укрепления финансовой инфраструктуры, а сфера его деятельности периодически расширялась. Исследования показывают, что первые финансовые отношения в форме банковских операций, обмена валют, предоставления кредитов и приема депозитов возникли в странах Китая, Индии и некоторых европейских странах и по сей день формируются. Действительно, формирование и развитие экономик европейских стран, Китая и Индии смогли оказать положительное влияние на формирование денежно-кредитных отношений, и на этой основе развивался рынок банковских услуг [1-А, 2-А].

3. На основе проведенных исследований и разработок определено, что инновационная активность кредитных организаций является одним из важнейших показателей в современных условиях, положительно влияющим на процесс повышения конкурентоспособности и укрепления деятельности экономических институтов. Создание инновационной стратегии в кредитных организациях является одной из важнейших задач кредитных организаций, повышает эффективность банковских операций и в разы снижает издержки кредитных организаций. Разработка инновационной стратегии и функционирование кредитных организаций в соответствии с ней могут создать благоприятные условия для расширения ассортимента банковской продукции, увеличения числа клиентов банка, повышения качества предоставляемых банковских услуг и укрепления позиций банка на рынке банковских услуг [3-А, 8-А].

4. Фактически, анализ современного состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан доказал, что долгосрочное развитие этого рынка в значительной степени зависит от усиления его организационно-экономических аспектов. Прежде всего, необходимо укрепить структуру рынка банковских услуг по всей республике. Так как анализ показал, что 60% ЦБО и

филиалов коммерческих банков и других кредитных организаций расположены в крупнейших городах страны, а в регионах страны развитие представительств кредитных организаций не столь заметно. Такая ситуация отрицательно сказывается на развитии рынка банковских услуг и снижает уровень доступа населения к банковским продуктам. Кроме того, в ходе проведенных анализов была выявлена еще одна важная проблема-отсутствие доступа населения к продуктам онлайн-банкинга. Кредитные организации не проводят должной оцифровки предлагаемых ими продуктов, что приводит к снижению их волнообразности на рынке банковских услуг. В ходе проведенных исследований было установлено, что на рынке банковских услуг индекс централизации не соблюдается и 64,8% активов банковской системы (в 2022 году) находится в управлении 3 коммерческих банков, что может стать причиной нездоровой конкуренции на рынке банковских услуг и усугубить существующие проблемы [3-А, 4-А].

5. Цифровизация банковских продуктов и их предложение с помощью эффективных банковских технологий является одним из основных факторов дальнейшего развития рынка банковских услуг, от которого зависит формирование ассортимента предлагаемых продуктов. Процесс оцифровки банковских услуг имеет много преимуществ и может способствовать расширению доступа населения к банковским продуктам и обеспечению их своевременного выполнения. Кроме того, прогнозируется доступность, экономия времени, снижение затрат, увеличение скорости реализации услуг, увеличение ассортимента банковских продуктов и возможность использования нескольких банковских продуктов оцениваются как важные аспекты цифровизации банковских услуг. Поэтому укрепление инновационной инфраструктуры, комплексное развитие инновационной политики кредитных организаций не лишены интереса [4-А; 7-А].

6. Сгруппированы факторы, влияющие на процесс формирования и развития рынка банковских услуг, и обоснована степень их влияния на этот рынок. Установлено, что для снижения влияния факторов на процесс деятельности банков кредитным организациям необходимо укреплять среду своей деятельности, укреплять связи банка с экономикой и предотвращать возможные риски. Обосновано, что широкомасштабная деятельность кредитных организаций сильно зависит от уровня влияния следующих факторов: развитие информационных технологий, уровень финансовой грамотности населения, психологические факторы, нормативно-правовое управление, политика центрального банка, социально-экономическое развитие страны, уровень доходности населения, степень развития банковской инфраструктуры и конкурентоспособность кредитных организаций на рынке. В связи с этим предотвращение и снижение уровня воздействия

вышеперечисленных факторов в интересах деятельности кредитных организаций закладывает основу для дальнейшего укрепления рынка банковских услуг [3-А, 6-А].

7. В ходе исследования установлено, что обеспечить процесс функционирования рынка банковских услуг можно путем повышения качества банковских услуг и создания основ для его устойчивого развития. Исследования показали, что важнейшей базой и основным двигателем деятельности кредитной организации на рынке банковских услуг является повышение качества предоставляемых банковских услуг. В частности, в условиях роста числа финансовых институтов на рынке банковских услуг и совершенствования институциональной структуры рынка банковских услуг, кредитным организациям необходимо эффективными способами и методами повышать качество предоставляемых услуг и укреплять свою конкурентоспособность на рынке. В связи с этим, если мы посмотрим на опыт зарубежных стран, то увидим, что в этом направлении были внедрены различные методы. Например, в коммерческих банках Германии и Японии действует внутрибанковский отдел повышения качества банковских услуг, подобная практика не лишена интереса и в банковской системе Республики Таджикистан. Кроме того, использование методов Servqual; Servperf; Mystery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI) позволит повысить качество банковских услуг и укрепить конкурентные позиции кредитных организаций на рынке банковских услуг [6-А, 8-А].

8. В связи с проведенным исследованием можно отметить, что разработка процесса вывода на рынок новых банковских продуктов является одним из вопросов, на который каждая кредитная организация должна обратить особое внимание и конкретно выполнить работу в этом направлении. Целесообразно создание в кредитных организациях специального отдела по разработке новых банковских продуктов, способного удовлетворить потребности клиентов и осуществлять расширенную деятельность. На основании проведенных исследований можно отметить, что разработка новых банковских продуктов является сложным процессом и требует от кредитной организации серьезного и индивидуального подхода. В диссертации рассматриваются циклы разработки новых банковских продуктов и их внедрение на рынке банковских услуг, представлены пути и методы их внедрения в современных экономических условиях. Представлен процесс разработки нового банковского продукта и порядок его предложения на рынке банковских услуг, а также оценен его алгоритм. Что касается обрабатываемого предложения, рынок должен быть тщательно проанализирован перед выпуском нового банковского продукта на рынок, после чего необходимо принять решение о предложении нового банковского продукта. Для обеспечения

доступа населения к банковским продуктам и услугам необходимо внедрить систему 24/7 и использование отечественными кредитными организациями систем Facebook Messenger, Google Hangouts и аналогичных мобильных приложений [1-А, 3-А].

9. Развитие рынка банковских услуг является одним из вопросов, обеспечивающих процесс развития банковской системы и усиливающих ее положительное влияние на национальную экономику. В связи с этим можно отметить, что определение, формирование и развитие различных и ключевых направлений рынка банковских услуг являются одними из наиболее важных факторов. В том числе:- расширение ассортимента предлагаемой продукции; - учет использования инноваций; - повышение уровня грамотности персонала кредитных организаций; - развитие рынка банковских услуг в регионах; - укрепление деятельности кредитных организаций; - укрепление доверия кредитных организаций; - повышение доверия населения к банковской системе; - создание эффективной системы компенсации вкладов и т.д. могут быть оценены как приоритетные направления развития рынка банковских услуг [2-А, 3-А, 4-А].

Рекомендации по практическому применению результатов исследования:

1. Значимость рынка банковских услуг отражается в эффективной деятельности банков и оценивается как важная в развитии национальной экономики. Чтобы предоставлять качественные и улучшенные банковские услуги, банковской системе необходимо широко использовать современные методы и приемы. При этом кредитные организации должны быть стабильны с точки зрения капитала, чтобы предоставление услуг было качественным и оперативным. Большинство кредитных организаций, действующих сегодня в Республике Таджикистан и предоставляющих банковские услуги населению, нуждаются в инвестициях. В частности, регулируемые кредитные организации должны получать поддержку со стороны государства, чтобы рынок банковских услуг мог непрерывно функционировать и повышать качество банковских услуг.

2. Банковская система выступает в качестве основного инвестора в национальную экономику, от нее зависит развитие важных отраслей народного хозяйства. В случае полного невыполнения своих функций банковская система может потерять устойчивость. В частности, предложение кредитов как капитала, которое считается одной из основных услуг в банковской системе Республики Таджикистан, нуждается в полном совершенствовании. Рынок банковских услуг, особенно предоставление кредитов экономическим субъектам в Республике Таджикистан, находится в стадии формирования, и в этом направлении существует множество проблем. Банки не наладили

выгодного сотрудничества с другими субъектами реального сектора экономики, и большинство предлагаемых кредитов для этих субъектов неэффективны. В этом направлении кредитные договоры должны быть улучшены. Ведь кредитные договоры в коммерческих банках страны оформляются в одностороннем порядке, а вознаграждения предпринимателей не принимаются во внимание. Договоры должны разрабатываться на основе двустороннего сотрудничества банка с предпринимателем, чтобы приносить пользу обеим сторонам. Кредитные услуги играют ключевую роль в развитии реальной экономики страны, и необходимо их совершенствовать.

3. Анализ современной ситуации на рынке банковских услуг показывает, что банки не сохраняют твердых позиций в направлении привлечения временно свободных средств населения и предоставления качественных услуг, а доля вкладываемых средств в кредитном портфеле организаций незначительна. В то же время, в отличие от банковских услуг, которые предоставляются на низком профессиональном уровне, сотрудники банка не ведут свою деятельность в соответствии с трудовой этикой. Ситуация с предоставлением банковских услуг в отдаленных регионах страны вызывает тревогу, сотрудники кредитных организаций зачастую не обладают отраслевой грамотностью. Низкий уровень знаний сотрудников, прежде всего, может подорвать эффективность работы банка и негативно повлиять на взаимодействие банка с хозяйствующими субъектами и клиентами. Поэтому банкам необходимо организовать курсы повышения квалификации для сотрудников, работающих в регионах, и постоянно быть в курсе их уровня знаний. Это связано с тем, что данный фактор влияет на качество предоставляемых услуг и определяет позицию банка на рынке.

4. Высокий финансовый уровень, стабильность конкурентной ситуации на рынке банковских услуг и расширение международного финансового сотрудничества зависят от качества банковских продуктов и услуг. Международное сотрудничество банков страны с кредитно-финансовыми организациями других стран считается неизбежным в современных экономических условиях. Укрепление международного сотрудничества может повысить авторитет кредитной организации на мировой арене и улучшить качество услуг Банка. Банки, опираясь на опыт друг друга, могут использовать современные методы и приемы предоставления услуг для поддержания своих позиций в экономике. Опыт банковской системы развитых стран в предоставлении банковских услуг необходим, и на этой основе финансовые учреждения, действующие в стране, могут повысить качество своей продукции. В связи с этим кредитным организациям на территории Республики Таджикистан необходимо налаживать сотрудничество с финансовыми организациями стран мира и широко использовать их передовой опыт.

Современные экономические условия требуют от кредитных организаций повышения качества своей продукции и услуг для выхода на мировые и региональные финансовые рынки. Повышение качества предоставляемых услуг может повысить эффективность деятельности банков и способствовать выходу на международные финансовые рынки.

5. Проведенные анализы позволяют понять рынок банковских услуг как определенную систему экономических отношений, которые складываются между населением, экономическими субъектами, организациями и предприятиями, государством. Также на рынке банковских услуг постоянно действует двусторонний и многосторонний обмен экономическими субъектами, который может обеспечить развитие различных отраслей национальной экономики. В этом контексте необходимо, чтобы процесс деятельности кредитных организаций был направлен на широкое внедрение широкого спектра банковских услуг и обеспечение доступа всех экономических субъектов к качественным услугам.

6. В Республике Таджикистан рынок банковских услуг рассматривается как основной механизм перераспределения капитала, распределяющий временно свободные средства физических и юридических лиц по различным отраслям национальной экономики. Поэтому рынок банковских услуг считается одним из важнейших факторов стабильности банковской системы и экономики в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

- [1] Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ” №4(99)-2022, с. 72-73.
- [2] Бонкдорӣ, Тараққиёт, Ҷаҳонишавӣ. Январ – Марти 2023. –С.23-26.
- [3] Бюллетени омери БМТ Январ 2018 (270) сах. 112, Декабр 2019 (293) сах. 91-95, Декабр 2020 (305) сах.101-102, Январ 2023 (316) сах. 102.
- [4] Бюллетени омери БМТ Январ 2018 (270) сах. 112, Декабр 2019 (293) сах. 91-95, Декабр 2022 (305) сах.101-102.
- [5] Бюллетени омери бонкии Бонки миллии Тоҷикистон: 2014, №12(233), 2018, №12 (281), 2020, № 13 (305). 2022, № 12 (283).
- [6] Омери БМТ дар баҳши монетарӣ www.nbt.tj (05.06.2023)
- [7] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28.12.2023 12:30, шаҳри Душанбе.

ПУБЛИКАЦИИ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Статьи в рецензируемых изданиях:

- [1-А]. Нуралиева Д.К. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн]/Д.К.Нуралиева// Паёми

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №1. –С.86-91.

[2-А]. Нуралиева Д.К. Оид ба масоили гурӯҳбандии хавфҳои бонкӣ ва таъсири онҳо ба раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ [Матн]/ Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №4. –С.179-185.

[3-А]. Нуралиева Д.К. Сифати сандуқи қарзӣ ва таъсири он ба вазъи молиявӣ-иқтисодии бонкҳои тиҷоратӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №4. –С.72-79.

[4-А]. Нуралиева Д.К. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва сохтори он дар шароити муносири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №7. –С.116-123.

В других изданиях:

[5-А]. Нуралиева Д.К. Раванди ташаккули технологияи бонкӣ ва таъсири он ба тақмили хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Масъалаҳои тақмили механизми молиявӣ қарзии рӯи иқтисодиёти миллий», (5-уми октябри соли 2021). – Душанбе, -С. 78-86.

[6-А]. Нуралиева Д.К. Масоили баландбардории нақши қарзҳои бонкӣ дар иқтисодиёт [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (COVID-19)», (11-уми декабри соли 2021). – Қўлоб, -С. 60-64.

[7-А]. Нуралиева Д.К. Ҷараёни инкишофи хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муносири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Муаммоҳои низоми андозбандӣ дар шароити муносири», (15-уми ноябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[8-А]. Нуралиева Д.К. Анализ воздействия банковского капитала на развитие экономики Таджикистана [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ», (22-юми октябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[9-А] Нуралиева Д.К. Активизация лизинговых операций в банковском секторе Республики Таджикистан / Д. К. Нуралиева // Национальные экономические системы в контексте трансформации глобального экономического пространства: Сборник научных трудов / Под общей редакцией

З.О. Адамановой. – Симферополь : Общество с ограниченной ответственностью «Издательство Типография «Ариал», 2023. – С. 179-182.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Нуралиева Дилафруз Камоловна дар мавзуи “Чанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои иқтисодӣ, аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз.

Калидвожаҳо: низоми бонкӣ, ташкилотҳои қарзӣ, бонкҳои тижоратӣ, хизматрасониҳои бонкӣ, маҳсулотҳои бонкӣ, бозори хизматрасониҳои бонкӣ, рақобатпазирии бонкҳои тижоратӣ, пардохтпазирии бонкҳои тижоратӣ, иқтисоди миллӣ, инноватсияи бонкӣ, технологияи бонкӣ, маҳсулотҳои нави бонкӣ, хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ, бонки марказӣ, коркарди маҳсулоти бонкӣ.

Дар диссертатсия масоили рушду такомули бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосири иқтисодӣ, ташаккули муносибатҳои иқтисодӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, чанбаҳои ташкиливу иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва роҳу усулҳои тақвияти фаъолияти институтҳои дар бозор амалкунанда мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионӣ ин таҳқиқи мушкilotи марбут ба чанбаҳои ташкилӣ - иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ, инчунин асосноккунӣ ва коркарди пешниҳодҳои назариявӣ – амалӣ вобаста ба рушди бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Зимни ҳалли масъалаҳои гузошташуда, усулҳои равиши системавӣ, таҳлил, муқоиса, синтез, дедуксия ва индуксия, риёзӣ-иқтисодӣ ва ғайраҳои истифода гардиданд, ки имконияти омӯзиши маҷмӯӣ ва ҳамаҷонибаи робитаҳои мавҷудаи байни ҷузъҳои алоҳидаи мавзуи таҳқиқшавандаро фароҳам оварда, барои расидан ба натиҷаи дилхоҳ заминаи мусоид фароҳам меорад.

Таҳлили ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон собит намуд, ки рушди муддавоми ин бозор аз тақвияти чанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии он вобастагии амиқ дорад. Илова ба ин, таҳқиқотҳо нишон доданд, ки инноватсия ва ҷараёни фаъолияти инноватсионӣ барои ташкилотҳои қарзӣ аҳамияти махсус дошта, дараҷаи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзиро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян менамояд. Ташкили стратегияи инноватсионӣ дар ташкилотҳои қарзӣ аз вазифаҳои муҳимтарини ташкилотҳои қарзӣ ба шумор рафта, самаранокии амалиёти бонкиро боло мебардорад ва хароҷотҳои ташкилотҳои қарзиро ба маротиб коҳиш медиҳад.

Дар хулоса тавсияҳои мушаххас оид ба рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, тақвияти чанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии ин бозор, коркард ва роҳандозии маҳсулотҳои нав бо назардошти хусусиятҳои инноватсионии ин маҳсулотҳо пешниҳод гардидааст.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Нуралиева Дилафруз Камоловна на тему “Организационно-экономические аспекты развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан” на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит.

Ключевые слова: банковская система, кредитные организации, коммерческие банки, банковские услуги, банковские продукты, рынок банковских услуг, конкурентоспособность коммерческих банков, ликвидность коммерческих банков, национальная экономика, банковские инновации, банковские технологии, новые банковские продукты, дистанционные банковские услуги, Центральный банк, разработка банковских продуктов.

В диссертации исследуются вопросы развития и совершенствования рынка банковских услуг в современных экономических условиях, формирования экономических отношений на рынке банковских услуг, организационно-экономические аспекты рынка банковских услуг, пути и методы укрепления деятельности институтов, действующих на рынке.

Целью диссертационного исследования является исследование проблем, связанных с организационно - экономическими аспектами рынка банковских услуг, а также обоснование и разработка теоретико – практических предложений, связанных с развитием рынка банковских услуг Республики Таджикистан.

При решении поставленных задач были использованы методы системного подхода, анализа, сравнения, синтеза, дедукции и индукции, математико-экономического и др., что позволило комплексно и всесторонне изучить существующие связи между отдельными компонентами исследуемого предмета и создать благоприятную основу для достижения желаемого результата.

Анализ современного состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан доказал, что долгосрочное развитие этого рынка в значительной степени зависит от усиления его организационно-экономических аспектов. Кроме того, исследования показали, что инновации и процесс инновационной деятельности имеют особое значение для кредитных организаций, определяя степень конкурентоспособности кредитных организаций на рынке банковских услуг. Создание инновационной стратегии в кредитных организациях является одной из важнейших задач кредитных организаций, повышает эффективность банковских операций и в разы снижает издержки кредитных организаций.

В заключении даны конкретные рекомендации по развитию рынка банковских услуг, укреплению организационно-экономических аспектов этого рынка, разработке и запуску новых продуктов с учетом инновационных характеристик этих продуктов.

ANNOTATION

for the abstract of the dissertation of Nuralieva Dilafruz Kamolovna on the topic “Organizational and economic aspects of the development of the banking services market in the Republic of Tajikistan” for the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.07 – Finance, money circulation and credit.

Keywords: banking system, credit organizations, commercial banks, banking services, banking products, banking services market, competitiveness of commercial banks, liquidity of commercial banks, national economy, banking innovations, banking technologies, new banking products, remote banking services, Central Bank, development of banking products.

The dissertation examines the development and improvement of the banking services market in modern economic conditions, the formation of economic relations in the banking services market, organizational and economic aspects of the banking services market, ways and methods of strengthening the activities of institutions operating in the market.

The purpose of the dissertation research is to study the problems related to the organizational and economic aspects of the banking services market, as well as to substantiate and develop theoretical and practical proposals related to the development of the banking services market in the Republic of Tajikistan.

In solving the tasks set, methods of a systematic approach, analysis, comparison, synthesis, deduction and induction, mathematical economics, etc. were used, which made it possible to comprehensively and comprehensively study the existing relationships between the individual components of the subject under study and create a favorable basis for achieving the desired result.

An analysis of the current state of the banking services market in the Republic of Tajikistan has proved that the long-term development of this market largely depends on strengthening its organizational and economic aspects. In addition, research has shown that innovation and the process of innovation are of particular importance for credit institutions, determining the degree of competitiveness of credit institutions in the banking services market. Creating an innovative strategy in credit institutions is one of the most important tasks of credit institutions, increases the efficiency of banking operations and significantly reduces the costs of credit institutions.

In conclusion, specific recommendations are given on the development of the banking services market, strengthening the organizational and economic aspects of this market, and developing and launching new products based on the innovative characteristics of these products.

Ба чопаш 12.09.2025 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак

Подписано в печать 12.09.2025 Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, Буни Хисорак